

SKÅS

4 • 2010

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA • SÄLSKAPET FÖR MEDeltidsarkeologi i Finland

SKAS

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND
TURUN YLIOPISTO 2010

SKAS-lehti välittää tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja ja muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan CD-romilla tai sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Kuvat toimitetaan päätoimittajalle CD-romilla. JPG- tai TIFF-muotoisten kuvien tarkkuuden tulee olla 300 pistettä tuumalle (dpi). Kuvia ei palauteta.

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura –
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.
Osoite: SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2,
20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggren
Nurmilinnuntie 3 C 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi
Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@helsinki.fi
Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi
Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Toimituskunta:

Terhi Mikkola
terhi.mikkola@helsinki.fi
Marianna Niukkanen
marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi
Timo Ylimaunu
timo.ylimaunu@oulu.fi

Kannen suunnittelu:

Mikael Manninen

Kannen ja seuran logo:

Luusta valmistettu sakkinappula Kuusiston linnasta (Museovirasto). Suunnittelu Markus Kivistö

Abstraktien kieliasun tarkistus:

Rodger Juntunen

SKAS 4-2010

Pääkirjoitus

- 2 Kaksi tekijää laadun taustalla: oikea ajoitus ja ilmojen haltijan suopeus
Georg Haggrén

Hämeenlinnan seminaari: Arkeologia ja historia: kohti monitieteisyyttä"

- 3 Suomeen keskiajalla ja 1500-luvulla perustetut pappilat arkeologisena tutkimuskohteena
Hanna-Maria Pellinen
- 13 Arkeologi och minneskultur i Nådendal
Eva Ahl-Waris
- 25 Historialliset lähteet konfliktiarkeologin apuna
Riku Kauhanen
- 30 Turkulaisen kaukokaupantuotteista myöhäiskeskiajalla
Ilkka Leskelä

Ajankohtaista

- 41 Jurmon Liivinmaalainen rahakätkö
Henrik Jansson & Tuukka Talvio
- 48 Kylätonttien arvottamisen ja rajaamisen ongelmasta
Kirsi Luoto

Arvosteluja

- 53 Förtjänstfullt tillägg till Österbottens arkeologihistoria
Eva Ahl-Waris

Jäsenistölle

- 56 Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry:n sääntömääräinen syyskokous

PÄÄKIRJOITUS

Kaksi tekijää laadun taustalla: oikea ajoitus ja ilmojen haltijan suopeus

Vanha totuus on, että arkeologin kenttätöiden sujuminen riippuu niin säästä kuin vuodenajasta. Töitä suunnitellessa tämä tulisi aina pitää mielessä. Sopivan vuodenajan valinta kuuluu hyvään suunnitteluun. Suomen oloissa kesä on parasta aikaa kaivauksille, kevät ja syksy inventoinnille. Pimeinä ja lumenpeittäminä talvikuukausina ei arkeologin tulisi kentälle mennä, vaikka tilaajat eivät tätä aina tunnu käsittävän. Talvihangilla tehty inventointi ei täytä pienintäkään laatuvaatimusta eikä lämmitetyn teltan hämärässä kaivaminen ole halpaa, helppoa eikä muutoinkaan herkkua.

Vuodenajan arkeologi voi aina ennakoida, mutta säätä on mahdotonta ennustaa muutamaa päivää pidemmälle. Suomessa vuodet eivät tunnu olevan veljiä keskenään: osa kesistä on kylmiä ja sateisia, osa kuivia ja helteisiä. Sama oikullisuus pätee kevääseen ja syksyyn: joskus paras inventointiaika on maaliskuun lopussa, joskus lumi ja jää peittävät etelässäkin maan vielä huhtikuun puolivälissä. Vuosi 2011 on ehtinyt jo juhannuksen yli eikä tähänastisia säitä sovi moittia. Kevät

meni ajallaan ja alkukesä on ollut lämmin ja kohtalaisen kuivakin.

Kenttätöiden tulosten kannalta säällä on suuri merkitys. Raju ukkoskuuro tai päiväkausia paikallaan makaava matalapaine sateineen tekee kaivamisen helposti mahdolltomaksi eikä inventointikaan tuollaisissa oloissa parhaalla tavalla suju. Jos on litimärkää maata vaikea kaivaa, ei helteen paahtama pölyävä hiekka tai betonimaiseksi kovettunut savikaan tutkimusta edistä. Niin käytännön kaivaminen kuin onnistunut havaintojen tekeminen riippuu paljolti säästä ja maaperästä. Mitä lyhyemmästä kenttätyöstä on kyse, sitä enemmän arkeologi on säiden armoilla.

Sääolot vaikuttavat niin kenttätöiden tuloksiin kuin aikatauluihinkin. Tämä tulisi aina pitää mielessä niin tutkimuksia suunniteltaessa kuin myös tuloksia tulkittaessa. Huolellinen ajoitus ja edulliset sääolot vaikuttavat tutkimusten laatuun ja tuloksiin enemmän kuin moni nojatuoli-humanisti saatikka alaa tuntematon tilaaja osaa kuvitellaan. ♦

SUOMEEN KESKIAJALLA JA 1500-LUVULLA PERUSTETUT PAPPILAT ARKEOLOGISENA TUTKIMUSKOHTENA

ABSTRACT

Archaeology of Medieval and 16th-century Vicarages in Finland

The first archaeological excavation in a likely former vicarage site was made in 1910 in Jomala, Åland Islands. In the 1950s and 1960s more excavations were carried out in the Åland Islands vicarages and parsonages. Excavations of Continental Finland started in the 1980s. So far the largest Medieval and 16th century material has been found from Jomala, Finström, Hammarland, Sund, Kökar and Pernå (fi. Pernaja) excavations. According to the present material vicarages offer versatile sites for research with both medieval and early modern time structures and artefacts. No systematic survey or research of vicarages or parsonages has yet been made.

JOHDANTO

Kun kristinusko saavutti Pohjoismaat, oli kirkon organisaatiomalli jo vakiintunut. Keskusjohtoinen hierarkkinen malli, joka muodostui piispan ja tuomiokapitulin johtamasta hiippakunnasta, omaksuttiin Ruotsin kautta vähitellen Suomeenkin. Katolinen kirkko al-

koi levitä Suomessa laajemmalle 1200-luvun aikana, miltä ajalta ovat myös varhaisimmat tiedot kirkkopitäjistämme. Alkuvaiheessa Suomeen perustettiin noin 40 seurakuntaa. (Pirinen 1991:68 js.; Jutikkala 1959:26–27; Hiekkänen 2000; 2007) Vuoteen 1600 mennessä emäseurakuntia oli laskelmieni mukaan jo 128.¹

Lähes kaikissa emäseurakunnissa oli kirkkoherranpappila, joissakin kappeleissa jo myös kappalaisenpappila. Kirkkopitäjäksi ja seurakunnaksi tulon ehtona nimittäin oli, että seurakuntalaisten muodostama yhteisö kykeni rakentamaan kirkon ja kirkkoherralle pappilan sekä ylläpitämään kirkolliset rakennukset ja turvaamaan papin toimeentulon. (Pirinen 1991:154 js.; Sappinen 1985:24–32; Soikkeli 2000:32)

Käyn tässä artikkelissa läpi pappilaan liittyvää peruskäsitteistöä ja tutkimushistoriaa, erityisesti arkeologian näkökulmasta ja käsitellen lyhyesti pappilakaivauksilta taltioituja löytöjä lähinnä keskiajan ja 1500-luvun osalta. Keskiajalla perustetuilla pappiloilla tarkoitan niitä pappiloita, jotka ovat joko todistetusti tai todennäköisesti perustettu keskiajalla, mutta olen ottanut tutkimusaineistooni mukaan kaikki vuoteen 1600 mennessä perustetut pappilat. Huomattakoon, että useimpien katolisella ajalla perustettujen pappiloiden historia jatkui ilmeisesti keskeytyksettä reformaation yli uudelle ajalle ja usein 1900-luvulle saakka.

Kökarin luostarin ja myöhemmän pappilan kivijalkoja kesällä 2007. Kuva Kai Nikulainen.

PAPPILAN KÄSITE

1900-luvun alkuvuosikymmeniin asti pappila käsitti virkatilan maineen. Nämä olivat kiinteässä yhteydessä toisiinsa; pelkkä rakennus tai rakennuskanta ei muodostanut pappilaa vaan siihen kuuluivat pappilan pellot rintamaineen, niityt, metsää, kalavesiä ja mahdollisesti myös myllyjä tai osuuksia niihin. Pappila oli siis omavarainen maatila, joka muodosti osan papin toimeentulosta. (Sappinen 1985:32; Soikkeli 2000:19, 28, 37–39)

Silloin kun virkataloon ei voitu yhdistää maatilaa ja viljelyksiä, kuten laita oli hiipakunnan keskuskaupunkien viroissa, viranhaltijalle luovutettiin apuseurakunta, annexa (tai annexi), jonka tuotto muodosti osan hänen palkkaansa. Monet maaseutuseurakunnat joutuivat aika ajoin tällaisen apuseurakunnan asemaan, jolloin niiden kirkkoherra ei välttämättä asunut seurakunnan pappilassa, vaan kaupungissa, jossa hänellä oli myös virka. Tällaisissa tapauksissa pappilaa hoiti yleensä kappalainen tai varta vasten palkattu tilanhoidaja. (Esim. Pirinen 1991:156)

Pappila oli useimmiten yksinäistila, joka muodosti oman kylänsä tai suuren osan sitä.

Jos seurakunnassa oli useampi pappi, asuivat nämä yleensä kirkkoherran kanssa samalla tilalla. Tämän lisäksi tilalla asui palvelusväki, toisinaan ilmeisesti myös kirkkoherran lapsia ja emännöitsijä, todennäköisesti em. lasten äiti - tästä jouduttiin nimittäin selibaattilupausten antaneille papeille erikseen huomauttamaan. Keskiajalla pappilat toimivat myös kestikievereina, jotka majoittivat kirkon ja kruunun virkamiehiä. (Suolahti 1912:16; Pirinen 1991:160; Åvist 2009:10)

Kappalaisen pappilat olivat ennen 1600-luvun loppua harvinaisia. Kappalaiset saattoivat kyllä asua omalla tilallaan mutta vasta vuoden 1680 asetuksen jälkeen kappalaisille alettiin systemaattisesti perustaa pappiloita, jollaisiksi usein päätyivät autioituneet kruununtilat. (Åvist 2009:9–10 viitteineen)

PAPPILAN PERUSTAMINEN, RAKENNUKSET JA YLLÄPITO

Pappilan maat saatiin mm. lahjoituksin ja testamentein sekä kruunun maista. Toisinaan pappilaksi hankittiin valmis maatila. Keskiaikaisten pappiloiden perustamisesta on melko

harvoissa tapauksissa säilynyt tietoa, mutta pappila voitiin muodostaa ainakin siten, että seurakuntalaiset lahjoittivat kukin palasen maastaan, jotka sitten yhdistettiin pappilan tilaksi. Tämän vuoksi – ja myöhempien lahjoitusten takia – pappilan maat saattoivat sijaita hajallaan eri puolilla pitäjää. Mahdollisesti myös osa kirkon saamista tai ottamista esikristillisistä pyhistä paikoista päätyi pappiloiden maiksi. Jos kruunu tai aateli lahjoitti maitaan pappilalle, ne saattoivat saada seurakuntaan ns. patronaattioikeuden eli oikeuden päättää kirkkoherran valinnasta. (Mannermaa 1923:2; laajemmin aiheesta ks. Hyötyniemi 1930)

Vaikka varhaisimmat pappilamme lievänevät peräisin 1200-luvulta, ovat maininnat pappiloista 1300- ja 1400-lukujen lähteissäkin vielä harvinaisia. Ruotsin pappilarakentamista koskevia lakeja ja asetuksia tunnetaan 1290-luvulta alkaen ja niitä todennäköisesti noudatettiin Suomessa ainakin viitteellisesti jo 1300-luvulla. Vanhin pappilan rakennuskantaa kuvaava lähde on vuoden 1411 Uudenkirkon eli Kalannin pappilan rakennussuunnitelma, joskaan sen toteutumisesta ei ole tietoa. 1500-luvulla pappiloita koskeva lähdeaineisto monipuolistui, mutta tarkempia rakennus- ja irtaimistokuvauksia on säilynyt yleensä vasta 1600–1700 –luvulta. Pappilatuutkimukselle ominaisia lähteitä ovat erilaiset inventaarit, joita suoritettiin erityisesti kirkkoherran vaihtuessa. Näissä on usein tarkkoja kuvauksia rakennuksista ja niiden kunnosta, toisinaan jopa niin tarkkoja, että asemakaavan rekonstruointi on mahdollista. Samoin näissä luetelleen mm. kattomateriaalit, perustan laatu, ikkunat, lukot ja tulisijat sekä virkataloon kuulunut irtaimisto, johon luettiin myös eläimet eli ns. inventaarikarja. (Pirinen 1991:154 js.; Tuominen & Salonen 2000:24–25; Sappinen 1985:24–32; Soikkeli 2000:32)

Keskiajalla pappilaan määrättiin rakennettavaksi seitsemän huonetta.² Nämä huoneet

olivat tupa, paistihuone, lato, vilja-aitta, ruoka-aitta, vuodetupa ja navetta (Sveanmaan laeista poikkeuksena Taalainmaan laki, jossa oli vilja-aitan sijaan talli). Huoneiden vähimmäismäärä saattoi kuitenkin ylittyä jo keskiajalla, kuten voimme päätellä Kalannin pappilaan suunnitelluista 18 huoneesta. 1570-luvulla pappilan koko määriteltiin jo seitsemäksi huoneryhmäksi, mikä osoittautui liian raskaaksi velvollisuudeksi monelle seurakunnalle, ja määräystä tältä osin pian lievennettiin. Tosin jo 1600-luvun puolivälissä määräykset tulivat uudestaan voimaan. (Sappinen 1985:24–32)

Uuden ajan lähteiden perusteella on voitua todeta, että rakennuksissa on voinut olla myös alueellista vaihtelua. Esimerkiksi Eero Sappisen tutkimus Pohjois-Pohjanmaan pappiloista osoittaa, että täällä 1600-luvun lopun pappilassa pidettiin panimotupaa välttämättömänä, vaikka sellaista ei laissa määrättykään. (Sappinen 1985:137–138; Sappinen 2000)

Pappiloiden rakennusvelvollisuus oli jaettu kirkkoherran ja seurakuntalaisten kesken kunkin ajan lakien ja asetusten mukaan. Seurakunta oli yleensä jaettu ns. yökuntiin, jotka huolehtivat tiettyjen pappilan rakennusten pystyttämisestä ja korjauksista. Mikäli kirkkoherra oli varakas, hän saattoi rakentaa pappilaan ylimääräisiä rakennuksia, jotka leski tai perilliset voivat siirättää muualle kirkkoherran kuoltua. Koska seurakuntalaisten rakennusvelvollisuuksista oli jatkuvaa kiistaa, rakennutti kirkkoherra usein myös lakisääteisiä rakennuksia, joista sitten pyrki jälkikäteen perimään maksun seurakuntalaisilta. (esim. Soikkeli 2000:40–44)

PAPPILOIDEN SIJAINTI JA SEN MUUTTUMINEN

Useimmat pappilat sijaitsevat vielä nykyäänkin kirkon lähetyvillä, pitäjien keskustas-

sa. Matkaa kirkolle oli yleensä korkeintaan puolisen kilometriä. (Hiekkanen 2003:155) Nimenomaan keskiajalla pyrittiin kirkko ja pappilarakennukset sijoittamaan mahdollisimman lähelle toisiaan. Tämä kuitenkin aiheutti tulipalovaaran kirkolle ja kiellettiin 1600-luvulla, joskaan määräys ei aiheuttanut pappiloiden välitöntä siirtämistä. (Suolahti 1912:16)

Silloin kun pappila ei ollut kirkon välittömässä läheisyydessä, täältä kulki tie kirkonkylään. Pappiloiden rintamaat rajoittuivat tavallisesti kylän yhteismaihin. Yleensä pappilat sijaitsivat myös vesistöjen läheisyydessä, järvien tai jokien varsilla, niiden pohjois- tai itärannalla, vanhojen kulkureittien vierillä. (Suolahti 1912:1)

Tietoa pappilanpaikkojen siirroista on joissakin tapauksissa säilynyt keskiajalta (erikoistapauksena ainakin Mikkeli – Wirilander 1982:114) mutta useammin vasta 1600-1700-luvuilta (esim. Finström – Dreijer 1951:24; Nauvo – Granström 1992:191; Marttila – Oja 1959:313–315). Pappilanpaikan vaihtumisella tarkoitetaan lähinnä päärakennuksen ja pihapiirin siirtoa; ulkorakennuksia saattoi jäädä vielä vanhalle paikalle. Peltoalueiden vaihtumista tapahtui toisinaan mm. isojaon yhteydessä. Pappiloiden sijainnista saattaa saada tietoa jo 1600-luvun maakirkjakartoista, satunnaisesti inventaarin yhteydessä tehdystä asemakaavapiirroksista mutta tarkemmin yleensä vasta isojakokartoista.

PAPPILAT TUTKIMUSKIRJALLISUUDESSA

Suomessa pappilatutkimusta ovat tehneet pääasiassa kansatieteilijät, historioitsijat, taidehistorioitsijat, arkkitehdit ja arkeologit. Olemassa oleviin rakennuksiin ja säilyneisiin muinaisjäännöksiin kohdistuneiden tutkimusten lisäksi on tutkittu myös pappiloiden puutarhoja ja kasvillisuutta.

Pappilatutkimuksen kattavin julkaisu oli lähes koko 1900-luvun **Gunnar Suolahden** vuonna 1912 ilmestynyt *Suomen pappilat 1700-luvulla*, jossa käsitellään monipuolisesti pappiloiden elämää, viljelyksiä ja rakennuksia. Suolahden tutkimus on kulttuurihistoriallinen esitys pappiloiden ja yhteiskunnan sekä papin ja seurakunnan suhteesta 1700-luvulla. Aikaa seuraavan yleisesityksen julkaisuun kuluikin runsaat 90 vuotta - vuonna 2009 ilmestyi SKS:n julkaisema *Suomalaiset pappilat* (Knapas, Heikkilä, Ävist), joka tosin on rakenteeltaan ja sisällöltään hyvin erilainen kuin Suolahden kirja.

Viime vuosikymmenien tutkimuksista voidaan mainita **Eero Sappisen** lisenssiaattityöhön perustuva teos *Pohjois-Pohjanmaan maaseutupappiloiden rakennukset 1600-luvun lopulla* (1985), joka on kansatieteellinen tutkimus pappilarakentamisesta. Siinä tarkastellaan historiallisen lähdeaineiston valossa pappiloiden rakennuksia ja rakennusten keskinäiseen sijoitteluun vaikuttaneita toiminnallisia yhteyksiä. Uusin kattava säilyneiden puupappiloiden arkkitehtuuria käsittelevä työ on **Anu Soikkelin** (2000) väitöskirja *Suomen vanhat pappilat – menneisyyden tulevaisuus*. Pappiloita käsitteleviä opinnäytetöitä on tehty enemmänkin (mm. Kaila 1967; Onatsu 1993; Pesonen 1994)

Erillisiä pappilahistoriikkeja on julkaistu monografiamuodossa vain muutamia (ainakin Selander 1942; Ulfvens 1991; Remmer & Widén 1998; Teittinen 2004). Lisäksi pappiloista on kirjoitettu jonkin verran artikkeleita, etupäässä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä (ks. esim. Virtanen 1920; Gardberg 1934; Tallgren A. 1934; Pinomaa 1936). Tietyn yksittäisen pappilan historiasta kiinnostuneille ovatkin seurakunta- ja paikallishistoriat usein edelleen hyödyllisintä kirjallisuutta. Lisäksi niissä on usein julkaistu merkittäviä pappilaa koskeva arkistolähteitä eli erilaisia tarkastuspöytäkirjoja ja inventaareja. Pap-

Nauvon vanhalta pappilanpaikalta laadittu rekonstruktio, joka perustuu v. 1851 karttaan, inventaarioluetteloon sekä paikalla näkyneisiin kivijalkoihin. Piirros Thor Granström (1992:191)

pilaluetteloita ja lyhyitä katsauksia löytyy vanhoista matrikkeleista (kuten Godenhjelm 1935).

PAPPILOIDEN ARKEOLOGINEN TUTKIMUS

Suomen ensimmäinen todennäköisesti pappilaan kohdistunut kaivaus tehtiin Ahvenanmaalla vuonna 1910. Tuolloin **Björn Cederhvarf** kaivautti Jomalan keskiaikaisen kirkon länsipuolella noin 20 rakennuspohjaa, joista 17:ssä havaittiin seinälinjoja, useissa myös tulisija, joko huoneen nurkassa tai sen keskellä. Löydöt ajoittunevat aikaisintaan 1300-luvulle. (Cederhvarf 1910; ks. myös Remmer 1986:20–21)

Jomalan kirkon lähistöllä on tutkittu toistakin keskiaikaista asuinpaikkaa, joka sijaitsee Cederhvarfin kaivauttaman kohteen eteläpuolella. Täälläkin on sijainnut mitä

ilmeisimmin varakkaammalle väestönosalle kuulunut asuinpaikka, josta on tutkittu säilyneitä kellarinjäänteitä ja osaa muusta piha-alueesta. Myös nykyisessä pappilassa sijaitsee kivikellari, joka on saattanut kuulua keskiaikaiseen asuinpaikkaan. Ei tiedetä, ovatko nämä tilat kuuluneet aikanaan kirkolle vai kruunulle. (Hörfors 1988 ja 1991)

Cederhvarfin kaivaukset jäivät aluksi yksittäiseksi pappilakaivaukseksi Suomesa. Seuraavatkin tutkimukset tehtiin Ahvenanmaalla – ehkä ruotsalaisten esikuvien ja vaikutteiden mukaan, osin myös pelastuskaivaustarpeesta, kun Ahvenanmaan maakunta-arkeologi **Matts Dreijer** kaivautti viisi pappilanpaikkaa. Finströmissä tutkittiin vuosina 1949 ja 1950 keskiaikaista kellarinperustaa, jossa oli sisällä mm. kaivo, sekä kellarin ympäristöä. Hammarlandissa kaivettiin 1960 niin ikään keskiaikaiseksi katsottua pappilanpaikkaa, jossa havaittiin talonpohja kivilatti-

oineen ja harmaakiviseinineen sekä muurattu tiiliseinä. Föglössä kaivettiin vuonna 1963 kolmea talonpohjaa, jotka ovat ilmeisesti keskiaikaa nuorempia. Sundin kaivaukset vuonna 1965 kohdistuivat erityisesti rakennukseen, josta oli jäljellä holvattu pohjakerros, joka käsitti kaksi huonetta. Rakennusta on pidetty keskiaikaisena. Lemlandissa on puolestaan havaittu neljän talonpohjan jäännökset³. (Dreijer 1951; 1960; 1964; 1969; Remmer 1986:24–33)

Manner-Suomessa keskiaikaisiin pappiloihin kohdistuvat arkeologiset tutkimukset alkoivat vasta 1980-luvulla ja ne ovat olleet melko pienialaisia.⁴ Varsinais-Suomessa tutkittiin vuosina 1986 ja 1987 Maarian (nyk. Turun) pappilan peruskorjauksen yhteydessä mm. sen keskiaikaiseksi ajoitettua kivekkaria ja valvottiin pappilan viemäröintitöitä. Toisin kuin Ahvenanmaan kaivetut kohteet, Maarian pappila on edelleen käytössä, ja alkuperäisen mukulakivilattian päällä havaittiinkin vain ohut, löydötön palokerros. (Uotila 1987) Tässä yhteydessä voi mainita myös **Kari Uotilan** varsinaissuomalaisen pappiloiden kellareihin laajemmaltikin ulottuneet rakennushistorialliset tutkimukset. (Kaarina, Kalanti, Kemiö, Naantali, Paimio, Perniö, Piikkiö ja Taivassalo). (Uotila 1988)

Kymmenen vuotta myöhemmin käynnistettiin Agricola-projektin kaivaukset Pernajan pappilassa osana pitäjän Kirkonkylän seudun arkeologista tutkimusta. Vaikka kaivaukset mm. budjetin ja edelleen asutun ja rakennetun tontin vuoksi jäivät pienialaisiksi, niissä pystyttiin kuitenkin toteamaan pappilaton asutusjatkuvuus keskialjalta nykypäivään. Tällä kertaa tutkimuksia ei tehty lainkaan keskiaikaisen kellarin sisällä vaan sen ympäristössä, mutta löytömateriali vanhojen purkukerrosten yhteydessä oli runsas ja sisälsi myös keskiaikaisia esinefragmentteja. (Palm & Pellinen 2002; Pellinen 2007; 2009)

Pälkäneen pappilassa tehdyissä viemä-

riliinjan tutkimuksissa paljastettiin syksyllä 2006

kahden, ilmeisesti pappilan pihapiiriin kuuluneen rakennuksen nurkkakiveystä sekä kivetty tulisijan pohja, joka voitiin ajoittaa 1300-luvulle. Pappilavaiheeseen ajoittuvaa keskiaikaista materiaalia ei havaittu, mutta paikalla on nähtävästi ollut asuinpaikka jo ennen pappilaa. (Adel 2007)

Sysmän pappilan alueelta on taltioitu useita kiinnostavia historiallisen ajan irtolöytöjä. (Poutiainen 2001) Niin ikään Vanajan kirkkoherranpappilan alueelta ovat talon asukkaat **Päivi Luppi** ja **Martti Lampila** tehneet runsaasti pappilan historiaan liittyviä löytöjä, joita on toistaiseksi julkaistu vain kuvituksena Vanajan pappilan historiasta kertovassa vihossa. (Lampila 2008)

Kökarin ja Naantalin luostarikaivausten yhteydessä on tutkittu myös niiden alueille reformaation jälkeen perustettujen pappiloiden jäännöksiä. Kökarissa pappilan asuinrakennuksen muodosti aluksi luostarin entinen refektorium ja keittiö, joiden välillä oli esitupa, rakennuksiin liittyi myös kellari. Näissä on suoritettu kaivauksia, samoin kuin useissa muissa alueen rakennuksenpohjissa. Monipuolinen aineisto on julkaistu osittain. (Gustavsson mm. 1990; 1994; 1997) Naantalissa kaivaukset osuivat ilmeisesti pappilan pihapiirin rakennusrivin kohdalle, joka näkyi kaivausalueella mahdollisina puurakennusten perustusten jäännöksinä ja paksuna, erityisesti 1600-1700-lukujen talousjätekerroksena. Aineisto ja rakenteet voivat liittyä talousrakennuksiin, koska varsinaiset asuinrakennukset lienevät sijainneet kaivausalueen ulkopuolella. (Uotila 2011:187)

Muinaisjäännösrekisterin mukaan pappiloiden inventointeja on tähän mennessä (v. 2010 loppu) tehty Taivassalossa, Tyrvällä, Lempäälässä, Pälkäneellä, Vesilahdella (myös koekaivaus), Hattulassa (vain arkistotutkimus), Hollolassa, Orimattilassa, Van-

taalla, Karjaalla, Kirkkonummella, Sipoossa, Iitissä ja Pyhtäällä. Pietarsaaren Rosenlundin pappilassa on tutkittu uudempaa aikaa ja erityisesti historiallista puutarhaa. Lisäksi on kohteita, joissa pappilan alueella on tutkittu varhaisempaa muinaisjäännöstä, mutta havaintoja on jossain määrin tehty myös pappilaan kuuluneista rakenteista tai löydöistä. Tunnettu esimerkki tällaisesta on Euran Pappilanmäki, jossa sijaitsee merovinkiaikainen ruumiskalmisto.

Tähän katsaukseen ei ole otettu mukaan kappalaisenpappiloita, koska kaivausten kohteena olleet tontit (mm. Nokian Keho) eivät ole olleet keskiajalla tai 1500-luvulla perustettuja virkataloja.

KATSAUS LÖYTÖAINEISTOON

Pappiloiden löytöaineistoa on toistaiseksi julkaistu hyvin vähän. Cederhvarfin vuonna 1910 julkaisemaa artikkelia voi ajankohtaan nähden pitää erinomaisena saavutuksena. Sen sijaan myöhemmistä Ahvenanmaan pappilakaivauksista vastannut Matts Dreijer julkaisi tutkimuksistaan vain pienen osan. Pernaja-projektista on tehty useita julkaisuja, ja myös Pälkäneen ja Sysmän pappiloista on siis tutkimusjulkaisut. En käsittele tässä yhteydessä löytöjä yksityiskohtaisemmin vaan esitän niistä joitakin yleisluonteisia huomioita, jotka perustuvat em. julkaisujen lisäksi lähinnä pappilakaivausten raporttien ja löytöluetteloiden läpikäymiseen.

Pappiloista, jotka on perustettu keskiajalla, on yleensä havaittu keskiaikaisten rakenteiden ohella myös keskiajalle – mutta nähtävästi aikaisintaan 1200- ja 1300-luvun vaihteeseen - ajoitettavia löytöjä. Keskiaikaisia rahoja on löytynyt ainakin Finströmin, Hammarlandin ja Pernajan kaivauksilta. Ahvenanmaan pappilatonttien keskiaikaiset rahalöydöt ovat ruotsalaisia (ainakin 2 kpl)

tai saksalaisia (1 kpl), Pernajan rahat puolestaan balttilaisia (4-5 kpl). Muista metallilöydöistä mainittakoon tynnyrinhanat (mm. kukkohanoja) sekä putkilukon avaimet, joita on vain Ahvenanmaan pappilakaivauksilta. Useimmiten metallilöydöt ovat kuitenkin nauloja, veitsiä (myös useita linkkuveitsiä), työkaluja ja -tarvikkeita taikka neuloja, hakasia, nappeja ja erilaisia heloja. Harvinaisempia metallilöytöjä edustavat mm. soikea tulusrauta ja kolmijalkainen kynttilänjalka (Jomala, Cederhvarf 1910:kuva 6).

Asuinpaikkalöydöistä erityisesti pappilaan liittyvinä voidaan pitää kirjan heloja sekä pyhiinvaellusmerkkejä. Heloja on taltioitu Finströmistä, Sundista, Pernajasta ja Sysmästä.⁵ Sysmästä on peräisin myös pronssinen kampasimpukan kuorta esittävä pyhiinvaellusmerkki, Pernajasta puolestaan kampasimpukan katkelma, joka on saattanut olla pyhiinvaellusmerkki.

Pappilakaivauksilta on löydetty keskiaikaista keramiikkaa. Ahvenanmaan löydöissä on keskiaikaiseksi ajoitettuja paloja ainakin Finströmistä ja Jomalasta.⁶ Tarkemmin analysoidussa Pernajan pappilan aineistossa on havaittu Coppengraven ja Siegburgin keramiikkaa. (Palm & Pellinen 2002; Pellinen 2009) Astialasilöytöjen tilanne on Ahvenanmaan osalta vielä selvittämättä mutta retusoitua ikkunalasia mainitaan Jomalan, Sundin, Finströmin ja Hammarlandin⁷ löytöluetteloissa, näistä ainakin Jomalan löydöissä on mahdollisesti vanhempaa, rombimaiseksi muotoiltua lasia. (Cederhvarf 1910:98) Myös Pernajasta on sekä suorakaiteista että rombinmuotoista retusoitua ikkunalasia. (Palm & Pellinen 2002)

Jomalan tutkimuksista alkaen pappilakaivauksilta on taltioitu ajoittain myös orgaanista materiaalia, lähinnä eläinten luita, mutta ainoa osteologin tekemä luuanalyysi on toistaiseksi otos Pernajan pappilan kaivauksilta. (Tourunen 2002)

Edellä on esitetty katsaus pappiloiden muodostumisprosessiin ja käyty lyhyesti läpi niiden arkeologista tutkimushistoriaa. Keski-ajalla perustetut pappilat ovat merkittävä arkeologinen lähderyhmä, jonka yksinäistalon luonne tarjoaa tutkimukselle melko selvärajaisen kontekstin ja löytömaterialiaali usein talonpoikaistaloa monipuolisemman kohteen, jossa on mahdollista päästä käsiksi myös maaseudun keskiaikaiseen artefaktiaineistoon. Katolisena aikana pitäjän hallinnollisena keskuksena toimineita pappiloita ei voida sivuuttaa myöskään kylien sosiaalisia rakenteita tutkittaessa. Uuden ajan osalta arkeologinen materiaali voisi antaa mielenkiintoisen lisän luterilaisen pappilakulttuurin tutkimukselle.

Suojelun kannalta pappilatonttien nykytilanne on kuitenkin huolestuttava. Vaikka inventoinnit ja pelastuskaivaukset ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana kattaneet myös pappiloita, on moni keskiaikainen pappilanpaikka vielä paikantamatta. Ongelma on siis sama kuin autioituneiden kylätonttien; jotta kohteita voisi suojella, vanhat pappilanpaikat pitäisi ensin löytää. ♦

Hanna-Maria Pellinen

hanna-maria.pellinen@archaeologist.com

Arkeologia

Henrikinkatu 2

20014 Turun yliopisto

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Dreijer, Matts 1960 Berättelse över utgrävningar på den s.k. Gårdsängen, tillhörande Hammarlands prästgård, år 1960. Ålands Museum.

Dreijer, Matts 1964. Dreijer, Matts 1964. Berättelse över en utgrävning på hustomtningskomplexet "Gam-melgård" i Björnsboda (Föglö) 1963. Ålands Museum.

Dreijer, Matts 1969. Rapport över utgrävningen av medeltidshuset vid Sunds kyrka 1967. Ålands Museum.

Kaila, Panu 1967. Suomen pappila-arkkitehtuuri vuoteen 1900. Licensiaatintyö. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto.

Onatsu, Jaana 1993. Uudenmaan ja Etelä-Hämeen pappilarakennukset ennen isoavihaa. Laudaturtyö. Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Kansatieteen laitos.

Pesonen, Johanna 1994. Ilomantsin pappilakulttuuri 1653–1936. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto, Teologinen tiedekunta, Kirkkohistorian laitos.

Tourunen, Auli 2002. Pernaja, Prästgården, Pappila: Arkeo-osteologinen raportti vuoden 2002 kaivausten luuaineistosta. Turun yliopisto, Arkeologian arkisto.

Uotila, Kari 1987. Maarian pappilan kaivaukset 1986–1987. Turun museokeskuksen arkisto.

Uotila, Kari 1988. Lounais-Suomen holvattujen kellareiden rakennusarkeologiset ajoittamismenetelmät. Sivuvainetutkimus, Turun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Kulttuurientutkimuksen laitos/ arkeologia.

Kirjallisuus

Adel, Vadim 2007. Löytöjä Pälkäneen pappilan pihasta. *Pirkan maan alta* 8. s. 32–38.

Cederhvarf, Björn 1910. Fynd i en medeltida hustomting på Jomala kyrkobacke. *Finskt Museum nr 3-4*. s. 91–103.

Dreijer, Matts 1951. Betraktelser kring en källargrund vid Finströms kyrka. *Sanct Olof. Julbok för de åländska församlingarna* 1951. s. 24–32.

Gardberg, C. J. 1935. Anteckningar om Kimito prästgård under 1600-talet. *Kulturhistorisk Årsbok* 1934. s. 5–20.

Godenhjelm, Hugo 1935. *Suomen pappilat*. Helsinki.

Granström, Thor 1992. Nagu församling och prästerskap. *Nagu sockens historia* I. Red. Christine Bång och Rainer Fagerlund. Åbo. s. 63–216.

Gustavsson, Kenneth 1990. Utgrävningarna vid Kökar kloster öppnar nya perspektiv på medeltiden i skärgården. *Skärgård* 13/1990. s. 56–65.

Gustavsson, Kenneth, 1994. Franciskanerklostret på Kökar. Nytt ljus över medeltiden i Skärgårdshavet. *Historisk tidskrift för Finland* 79(3). s. 494–518.

Gustavsson, Kenneth 1997. *Hamnö. En medeltida klostermiljö i ytterskärgården*. Sevär 6, Mariehamn.

- Hiekkanen, Markus 2000. Kirkkorakennukset ja keskiajan yhteiskunta. *Kirkko kulttuurin kantajana*. Toim. Nina Lempa. Vammala. s. 18–34.
- Hiekkanen, Markus 2003. *Suomen kivikirkot keskiajalta*. Helsinki.
- Hiekkanen, Markus 2007. Suomeen perustetut seurakunnat ja kappeliseurakunnat. *Suomen historian kartasto*. Toim. Raisa Maria Toivo. s. 64–65.
- Hyötyniemi, J. E. 1930. Suomen keskiaikaisten pappilain maaomaisuuden synty ja omistusoikeudellinen asema. *SKHS vuosikirja 1917.1920*. s. 149–198.
- Hörfors, Olle 1988. Medeltidsgårdarna i Jomala. *Sanct Olof 1988*. s. 158–173.
- Hörfors, Olle 1992. Mynt, keramik och glas från medeltida källarruinen invid Jomala kyrka, Åland. *Finskt Museum 1991*. s. 57–75.
- Jutikkala, Eino 1959. *Suomen historian kartasto. Atlas of Finnish History*. Toinen, uudistettu painos. Porvoo.
- Knapas, Marja Terttu, Heikkilä Markku ja Åvist Timo 2009. *Suomalaiset pappilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa*. SKS, Hämeenlinna.
- Lampila, Martti 2008. Vanajan kivikirkon pappila. *Pappilan juhluvuosi 2008*. s. 1–59.
- Oja, Aulis 1959. *Marttilan pitäjän historia*. Forssa.
- Palm, Jukka ja Pellinen, Hanna-Maria 2002. Historiallisen ajan maaseutuarkeologiaa Pernajassa. *Muinaistutkija 3/2002*. s. 29–46.
- Pellinen, Hanna-Maria 2007. Reconstruction and archaeology - A case study of a village from historically recorded times. *Novus hortus: Fresh Approaches to Medieval Archaeology in Finland*. Ed. Visa Immonen, Mia Lempiäinen and Ulrika Rosendahl. *AMAF XIV*. s. 92–107.
- Pellinen, Hanna-Maria 2009. *Matka Mikael Agricolan aikaan. Resa till Mikael Agricolas tid*. Kaarina.
- Pinomaa, Lennart 1936. Ristiinan pappila 1600-luvulla. *Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja XIX–XX*, 1929–30.
- Pirinen, Kauko 1991. *Suomen kirkon historia 1*. Porvoo.
- Poutiainen, Hannu 2001. Sysmän pappila: rautakautisen löytöpaikan koekaivaus. Lahden kaupunginmuseon julkaisuja.
- Remmer, Christina 1986. Prästgårdar på Åland. Byggnadshistoriska studier. *Skriftserien Åland nr 14*.
- Remmer Christina och Solveig Widén 1998. *Lemlands prästgård genom tiderna. Familjerna på Skoglund 1798–1998*.
- Sappinen, Eero 1985. *Pohjois-Pohjanmaan maaseutupappiloiden rakennukset 1600-luvun lopulla*. Kansatieellinen arkisto 34.
- Sappinen, Eero 2000. Eräistä 1600-luvun pappilarakentamisen piirteistä. *Kirkko kulttuurin kantajana* (toim. Nina Lempa). Helsinki. s. 76–83.
- Selander, Väinö 1942. *Karkun pappila ja seurakunnan papisto*. Tyrvään seudun museo- ja kotiseutuyhdistyksen julkaisuja 13. Vammala.
- Suolahti, Gunnar 1912. *Suomen pappilat 1700-luvulla*. Porvoo.
- Tallgren, Aili 1934. Maarian 150-vuotias pappilarakennus ja sen haltijat. *Varsinais-Suomen maakuntakirja 6*.
- Teittinen, Heli 2004. *Juvan pappiloiden historiaa 560 vuoden ajalta*. Juva.
- Tuominen, Leila K. ja Salonen Jukka 2000. *Kalannin kirkko. II osa*. Uusikaupunki.
- Ulfvens, Birger 1991. Historien om en prästgård. *Bakgrund till prästgårdsmuseet i Korsnäs*. Vasa.
- Uotila, Kari 2011 (toim.). *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivä Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*. Kåkenhus-kirjat nro 3. In print.
- Virtanen, E.A. 1920. Turun linnanpappilan rakennuksista 1600- ja 1700-luvulla. *Suomen museo 27–28 (1920–21)*. s. 6–13.
- Wirilander, Hannele 1982. *Mikkelin pitäjän historia vuoteen 1865*. Mikkeli.
- Åvist, Timo 2009. Pappiloiden sosiaalishistoriaa. *Suomalaiset pappilat. Kulttuuri-, talous- ja rakennushistoriaa*. SKS, Hämeenlinna. s. 8–23.

Verkkojulkaisut

Museoviraston Muinaisjäännösrekisteri osoitteessa <http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteri-portaali/portti/default.aspx>

Soikkeli, Anu 2000. Suomen vanhat pappilat – menneisyyden tulevaisuus. Osat I–II. Oulun yliopisto. Osoitteessa <http://herkules oulu.fi/isbn9514258150/isbn9514258150.pdf>

LOPPUVIITTEET

¹ Aivan täsmällistä lukua siitä, kuinka paljon emäseurakuntia on keskiajan kuluessa ollut, ei puutteellisen lähdemateriaalin vuoksi voida esittää. Jotkut vanhoista emäseurakunnista joutuivat myös välillä kappelin ase-

maan, mutta itsenäistyivät uudestaan. Tietoja seurakuntien perustamisvuosista olen hakenut kunkin pitäjän paikallishistorioista sekä seurakuntahistorioista.

² Huone=yksi erilliseen hirsikehikkoon tehty rakennus, jolla saattoi olla yhteinen katto viereisten huoneiden kanssa. Ks. esim. Sappinen 1985:27.

³ Näistä Lemlandin raporttia ei ole löytynyt Ahvenanmaan maakuntamuseon kokoelmista.

⁴ Tieto perustuu Museoviraston muinaisjäännösrekisterin lukemiseen talven 2010-2011 aikana. On mahdollista, että kaikkia pappilatutkimuksia ei ole siellä mainittu.

⁵ Näiden tunnistamisessa olen saanut apua FT Janne Harjulalta, joka tekee Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusta kirjallisen kulttuurin arkeologisista jäänteistä.

⁶ Ahvenanmaan pappiloiden keramiikka on vielä tarkemmin tutkimatta ja annettujen kuvausten perusteella on vaikea täsmentää keramiikan tyyppiä. Ajoitukset perustuvatkin Cederhvarfin ja Dreijerin arviointeihin.

⁷ Kahden viimeksi mainitun kohdalla tietoon on syytä suhtautua varauksella kunnes pääsen tarkastamaan itse löydöt.

ARKEOLOGI OCH MINNESKULTUR I NÅDENDAL

– EXEMPEL PÅ MÖTET MELLAN VETENSKAPLIGA OCH POPULÄRA HISTORIEBILDER

ABSTRACT

Archaeology and Memorials in Naantali – Examples of the Meeting between Scientific and Popular Historical Images by.

The article studies the relation between archaeological interpretations and popular images. It is a case study of the site of the medieval monastery in Naantali near Turku. The site has been in ruin since the 17th century. In the 19th century scholars began to measure and describe the site archaeologically and during the same time the first historical novels also presented and interpreted the history of the site. During this period the national history of Finland was created, and thus Naantali as an important historical site for the s.c. coastfennomans (i.e. Finnish-minded scholars that derived from the south-western area of Finland or the archipelago).

In the 20th century Naantali was used during historical jubilees and as a scene for historical and musical religious festivals. During the late 20th century, early 21st century, the archaeologists from Turku also returned to the site with methods of their own time to gather more information. The latest image of the site is a 3D-model on the internet.

HISTORIEKULTUR, MED NÅDENDAL SOM FALLSTUDIE

Relationen mellan arkeologins och historievetenskapens tolkningar och populära bilder, och hur dessa sida vid sida deltar i att skapa en *historiekultur*, har under de senaste åren varit ett mycket aktuellt tema: några doktorsavhandlingar inom ämnet är under arbete eller avslutade (t.ex. Fewster 2006; Ahl-Waris 2010), och **Matti Klinge** har nyligen utgett ett digert verk om historiekultur (Klinge 2010). Då det gäller fallstudien som granskar synen på lämningarna efter det medeltida birgittinerklostret i Nådendal, bör man även ta hänsyn till olika fenomen som handlar om *historiebruk*. Historien kan brukas på flera sätt, t.ex. politiskt, ideologiskt eller socialt genom monumentresningar, jubileer etc. (t.ex. Aronsson 2004), vilket även skett i Nådendal *in situ*.

Källor till synen på Nådendals klosterlämning under ett par hundra års tid kan spåras i brev och anteckningar (i arkiv), i pressen, i tryckta artiklar och verk samt i bilder och resta, kommemorativa monument. Då jag allmänt skriver Nådendal, avser jag i detta sammanhang klosterlämningarna från medeltiden, belägna på Nunnebacken, intill den medeltida kyrkan. Birgittinerklostret som grundades här på 1400-talet förföll efter hand på 1500-talet och stod slutligt som en ruin på 1600-talet, då kyrkan även brann och re-

parerades. Klosterlämningen och kyrkan har undersökts arkeologiskt några gånger under de senaste 150 åren, så perspektivet på historiekulturen blir långt. Är det även möjligt att skönja kontinuiteter i synen på och bruket av en fornlämning, och hur påverkas uppfattningarna, om t.ex. Nådendal, av mötet mellan de vetenskapliga och populära historiebilderna?²

POPULÄRA HISTORIEBILDER OCH ARKEOLOGI I NÅDENDAL PÅ 1800-TALET

Ett intresse för fornlämningar uppkom från och med 1600-talet. I Sverige skrev **A. O. Rhyzelius** (1677–1761) ett omfattande verk om Sveriges medeltida kloster, inklusive de finländska, dvs. även om Nådendal (Rhyzelius 1740). Nådendal omnämns mer omfattande först på 1700-talet i så kallade Ortsbeskrivningar, som var akademiska avhandlingar (Scarin 1744; Bilmark 1775). Då det gäller Ortsbeskrivningarna var frågan om en akademisk tradition, som tog avstamp i den egna hembygdens historia. Man ville ofta betona något områdes höga ålder och således t.ex. dess storhet som forntida maktcentrum (Legnér 2004: 15, 20–21). Då det gäller Nådendal, var klostret främst en symbol för lärdomen, och en plats där nunnorna lärde folket "strumpstickerier" (t.ex. Rhyzelius 1740: 298; Creutz 1850: 257).

På 1700-talet ersatte nya historieuppfattningar de gamla, som var baserade på bibliska tolkningar. Intresset för ruiner och minnesmärken ökade och de första vetenskapliga utgrävningarna gjordes. Under 1800-talet hade man i Storfurstendömet Finland ett behov av att skriva folkets historia i nationsbyggande syfte och skapa en nationell, stor berättelse för detta ändamål. Detta skedde simultant runtom i Europa (t.ex. Klinge 2010: 4–5³). På 1800-talet fick Nåden-

dal så småningom ett nytt liv, som fornminne och minnesplats. Klosterlämningen svarade väl på den samhälleliga och politiska beställning av nationsbygge, som då idkades. Nådendal lyftes i detta avseende fortsättningsvis fram som ett lärdomscentrum och en fridens boning, där **Jöns Budde**⁴ arbetade (t.ex. Råbergh 1864: 136–139).

Nådendals klosterruiner var även en av de lämningar, som man tidigt intresserade sig för och grävde ut. Lämningarna efter Kökars franciskanerkonvent hade undersökts i slutet av 1860-talet och så småningom intresserade man sig även för klosterlämningarna i Åbo, Raumo och Viborg (t.ex. Gardberg 1984; Hiekkanen 1993). Under 1800-talet började man överlag mer aktivt undersöka och gräva ut borgar och kloster runtom i Europa (t.ex. i Bergen), samtidigt som arkeologin institutionaliserades som disciplin (t.ex. Andrén 1997: 19–45; Fewster 2008: 104). Romantikens forskare tillhörde den bildade medel- eller överklassen, som intresserade sig för elitens historia (t. ex. Mylly 2002: 102–104; Immonen 2008: 79). Ruinerna var ett *vanitas*-motiv, som intresserade romantikerna (t.ex. Lowenthal 1985: 96–98, 148–149, 168–182). Dessutom var ruinerna monumentala eller sådana, som man kunde kombinera med skriftliga källor för en mer holistisk bild av det förflutna (Bentz 2008: 13). I protestantiska

Fig. 1. Nådendals kyrka sedd från söder. Foto: Eva Ahl 2005.

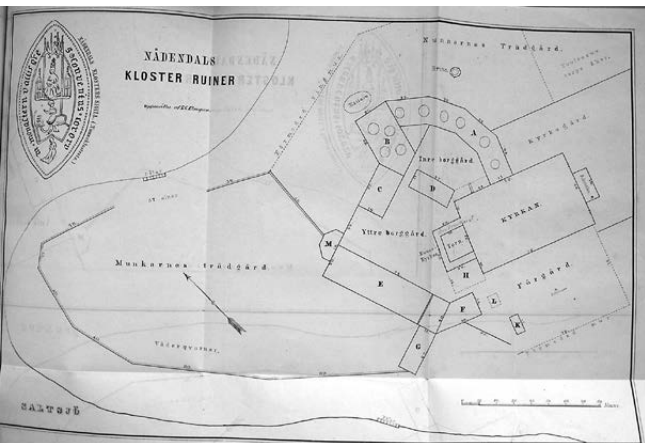

Fig. 2. Sven Gabriel Elmgrens karta över klosterlämningarna i Nådendal publicerades år 1863. Ur Elmgren 1863.

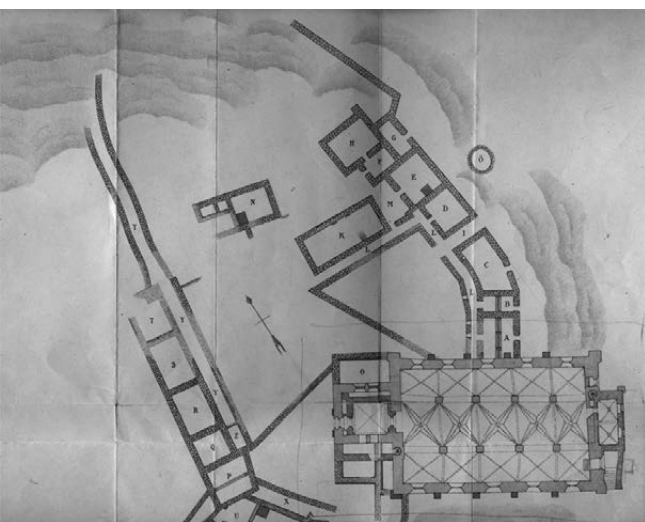

Fig. 3. Reinholds Hausens karta över kloster ruinerna publicerades 50 år efter undersökningarna, år 1922. Detalj, ur Hausen 1922.

länder skapade klostrens sekularisering den distans, som gjorde det möjligt att granska dem antikvariskt (Choay 2001: 49).

Då fornvetenskaperna utkristalliserades, skapades även de begrepp som behövdes. Man skapade ord, med vilka man kunde behandla forntiden och dess forskning (t.ex. Fewster 2006; Fewster 2008). T.ex. C. A. **Gottlund** (1796–1875) förslög ordet "vanhoin-jäännös" på finska för "fornlämning", år

1831 (Gottlund 1831: 448–449). Men ordet "muinaisjäännös" på finska vann sedermera mark (Kajaani 1846; Fewster 2006: 102–104). Ordet "esihistoria", förhistoria, togs i bruk mot slutet av 1800-talet. Behovet att se de fornlämningar som vi numera anser vara "förhistoriska"⁵ som "nationella" fick genomslagskraft då. Tidigare under 1800-talet sågs de medeltida lämningarna som en del av den nationella historien – en del av de medeltida lämningarna upplevdes senare av de radikala fennomanska forskarna som företrädare för den svenska tiden och följaktligen inte som "finska", medan järnåldern framhävdes som nationellt "finsk". (Fewster 2008: 197–204). Nådendal återkom dock, trots sin status som medeltida lämning, då och då i den nationella "samlingen" över arkeologiskt betydelsefulla minnen.

De första vetenskapliga skildringarna av klosterlämningarna skapades i mitten av 1800-talet. I detta sammanhang bör man även ta hänsyn till andra sammanhang där klostret lyftes fram. Mången hänvisade exempelvis till **Zacharias Topelius** (1818–1898) verk *Finland framställt i teckningar* (1845), som förevisade i enlighet med sin svenska förlaga olika områden, som hade betydelse i Finlands historia och följaktligen fick relevans som minnesplatser. Nådendals klosterkyrka var ett av de minnen som förevisades (Topelius 1845: 102–103). Kyrkan avbildades sedd från söder. Detta är fortsättningsvis en monumental vy av kyrkan (fig. 1.). Då det gäller receptionen, bör det påpekas att Topelius verk lästes allmänt. En ökad läskunnighet påverkade även detta faktum.

I slutet av 1840-talet hade diskussionen kring Finlands historia börjat föras offentligt (senast Klinge 2010: 107–115), huruvida folket hade en historia, och hurdan den berättelsen då var. Några populära skildringar deltog även i att forma historiebilden, exempelvis de historiska romanerna som började utkomma

Fig. 4. Utställningen över Nådendal år 2010 i Finlands nationalmuseum presenterar Finska fornminnesexpeditionens syn på lämningarna och klostret. Foto: Eva Ahl-Waris 2010. Publiceras med tillstånd av Finlands nationalmuseum.

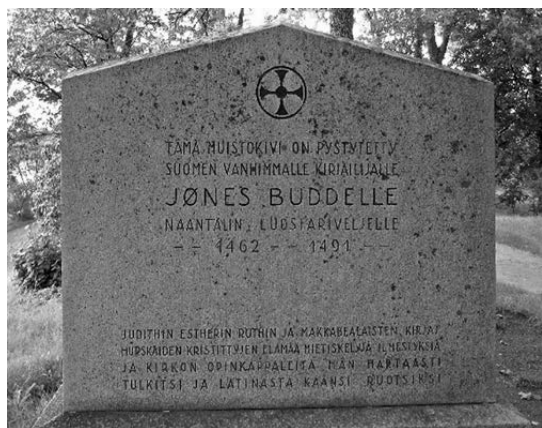

Fig. 5. Jöns Buddes minnessten, rest 1921. Foto: Eva Ahl 2003.

från och med 1850-talet (Klinge 2010: 153, 163–169; Mazzarella 2007; Forssell 2007). I början av 1860-talet utkom **Fredrika Runebergs** historiska roman *Sigrid Liljeholm* (Runeberg 2007), där första kapitlet handlade om den sista nunnan **Elin Knutsdotter**, som presenterades som en stark gestalt. Nunnan levde dock i ett förfallet kloster, den sista relikten från en svunnen guldålder, och den epoken dog med henne (Runeberg 2007: 11–19; Valkeapää 2009: 98). Av romanen finns ett tidigare manuskript, som anses vara mörkare i sin kvinnobild än den senare, publicerade versionen (Mazzarella 2007: 210–

213). Senare utkom även Topelius dikt om Elin Knutsdotter, där berättelsen tydligt är ett *vantias*-motiv i likhet med Runebergs (Topelius 1889: 119–120; Valkeapää 2009: 98). År 1870 förekom Nådendals kloster i ett drama, *Birgitta Kurck*, av **N. H. Pinello** (1802–1879), en del av scenerna hade uppenbarligen redan uppförts som *tableau vivant* år 1849 (senast Valkeapää 2009: 97–99).

1863 utgav **Sven Gabriel Elmgren** (1817–1897) sina uppmätningar och undersökningar av klosterlämningen (Elmgren 1863; fig. 2.). Under sin tid i Nådendal hade han även umgåtts med den lokala societeten i den nyöppnade badinrättningen och funnit sig en hustru (Elmgren [Maliniemi] 1939). Elmgrens verksamhet ger en god inblick i tiden, då man begav sig i gott sällskap ut i omgivningen på promenader, för att upptäcka och beundra det nationella landskapet – som då uppfanns som begrepp (jfr Klinge 1986: 58–59; Schama 1996: 15; Ahl-Waris 2009).

Elmgren tillhörde gruppen som träffades i den så kallade Historiska sectionen på 1860-talet, vid Finska Litteratursällskapet i Finland (gr. 1831). Denna grupp av forskare ville forska främst i Finlands historia och här ingick bland annat **K. A. Bomansson** (1827–1906), som hade gjort de första arkeologiska undersökningarna i Finland på Åland, för sin doktorsavhandling (Bomansson 1858; Ringbom 1986: 24; Valkeapää 2000: 30; Sulunen 2004: 149). Dessa forskare verkar ha varit ideella efterföljare till de första s.k. fenofilerna (Loima 2006), och kallade sig fenomaner. Men Elmgren och Bomansson var uppenbart intresserade av Finlands historia som en del av västerlandet och kristenheten. På grund av att dessa män även tillhörde den Vest-finska afdelningen vid universitetet (de härstammade från sydvästra Finland eller Åland), som var illegal då de var som mest verksamma inom Historiska sektionen, kunde deras liberala åsikter kallas kustfennoman-

Fig. 6. Ora pro nobis. Minnessten för nunnorna rest av Vallis Gratiae-yhdistys år 1931. Foto: Eva Ahl-Waris 2009.

Fig. 7. Minnesplakett för Magnus II Tavast avtäck av Vallis Gratiae-yhdistys år 1933. Foto: Eva Ahl 2005.

ska. Gruppen fortsatte även sina föregångares arbete med källpublicering. Dessa grundverk kom även å sin sida att påverka de populära historiebilderna, eftersom författarna använde sig av forskarnas publikationer. Bland gruppens yngre medlemmar fanns **Reinhold**

Hausen (1850–1942), som sedermera utgav Finlands medeltidsurkunder. Hausen var nylänning, på grund av att han skrev studenten i Helsingfors (Autio 1996: 4), men han härstammade från Åland och hade redan som ung deltagit i Bomanssons utgrävningar på Kökar (Hausen 1916: 56–71; Lilius 2000; Tarkiainen 2000). Hans ideella hem var med andra ord även hos kustfennomanerna i början av 1870-talet, då han inledde utgrävningarna i Nådendal.

Hausens utgrävningar i Nådendal pågick som känt 1872–1873. Utgrävningarna var byggnadsarkeologiska och området fylldes efteråt (Lilius 1969; Lilius 2000: 56–57; Uotila 2003). Några fynd har bevarats i Museiverkets samlingar: nycklar och ett lås (KM 1524:1–3). Vid denna tid fanns inte ännu någon institution att skriva rapport för, så forskarnas mål var att undersöka, föra anteckningar och publicera sina rön. Deras bild av sina forskningsobjekt var holistisk, så man strävade efter att samla in även muntliga traditioner etc. Då det gäller Hausens undersökningar i Nådendal, tog det dock ett tag tills de publicerades, år 1922. Hausens karta över klosterlämningarna är även ofta återgiven i senare forskning (Hausen 1922; Berthelson 1946; Lilius 2000; fig. 3.). Insamling av föremål och försök till att fånga en tid på väg att försvinna, var aktuell under senare delen av 1800-talet. På 1870-talet organiserade studentavdelningarna, Finska litteratursällskapet och Finska fornminnesföreningen expeditioner till hembygderna för att samla information och föremål – dessa ställdes sedermera ut i stora konst- och industriutställningar (t.ex. Smeds 1996 m.fl.). Hausen gjorde även ett par dylika expeditioner till Egentliga Finland och Åland för Finska Litteratursällskapets räkning, och publicerade sina rön (Hausen 1872; Hausen 1873; Valkeapää 2010). Det är troligt att denna typ av verksamhet var s.k. konstarkeologi, som idkades exempelvis

i Tyskland vid denna tid (jfr Valkeapää 2000: 146–147).

I detta sammanhang bör det nämnas, att Fornminnesföreningens expedition år 1871 även besökte Nådendal. Expeditionen hade ont om tid och att röra sig från ort till ort var besvärligt och tidskrävande. Besöket i Nådendal förefaller även som någon form av drive-by-research enligt Nervanders bevarade berättelse (Nervander 1872; Valkeapää 2010). Expeditionens besök i Nådendal blev tongivande för Nådendalsbilden. Expeditionen dokumenterade flera av de föremål (KM 1997: 1–8), som fortfarande lyftes fram i utställningen över klostret vid Finlands nationalmuseum år 2010 (se fig. 4), till skillnad från de påträffade arkeologiska fynden, som troligen inte var attraktiva att lyfta fram p.g.a. sin fragmentala karaktär.

HISTORIEKULTUR I NÅDENDAL UNDER MELLANKRIGSTIDEN

Nunnornas liv har ofta romantiserats till ett paradisiskt liv med trädgårdsskötsel osv. (jfr Kaljundi 2007). En skoltavla från år 1929 föreställer Nådendals nunnor i sin trädgård under en biskopsvisitation. I bakgrunden tar nunnorna hand om sjuka. (jfr Fewster 2006: 493, 501).

Birgittinernunnorna har, som sagt, även varit ett *vanitas*-motiv. På 1900-talet och särskilt under mellankrigstiden, skrev direktören och chefredaktören för Hufvudstadsbladet, **Amos Anderson** (1878–1961), om Nunnebacken i romantiserande ord. I Andersons bokhylla på Söderlångvik gård påträffas även ett antal birgittinska verk och romaner från början av 1900-talet med klostermotiv. Anderson skrev även ett legendspel, *Vallis gratiae*, som hade premiär år 1923. (Steinby 1978; Steinby 1979: 17–20, 41–42; Anderson 1923.) Huvudpersonens, syster Karins, öde är

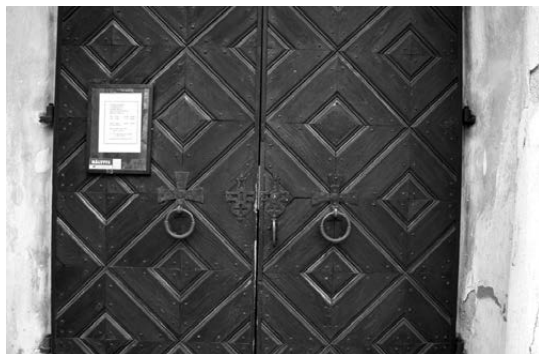

Fig. 8. Minnesplaketter på kyrkdörrarna donerade av Amos Anderson år 1943. Foto: Eva Ahl-Waris 2008.

tragiskt. Vissa likheter finns även till Kyösti Wilkunas roman från 1910-talet, *Luostarin viimeiset asukkaat*, där även en syster Karin (Kaarina) är huvudperson, men denna historia slutar lyckligt (Wilkuna 1935).

Som historisk expert till scenerna för Andersons ledgendspel verkade arkeologen **Juhani Rinne** (1872–1950) (Steinby 1979: 29), som även hade utfört en liten utgrävning invid kyrkan i Nådendal i juli 1921. Fynden bestod av benmaterial, några kalkstensfragment, några keramikskärvor och järnspikar samt en skönjbar bältessölja (KM 7986: 1–6). Rinne hade redan gjort en utgrävning i Nådendal i samband med ett besök på 1910-talet, och även då påträffat några fynd (KM 5764: 1–2; Hiekkänen 1991: 37–38). Uppenbarligen gjordes utgrävningarna år 1921 p.g.a. att ett kommemorativt monument skulle resas på platsen: Jöns Buddes minnessten (fig. 5.). Denna monumentresning hade organiserats av Anderson i samråd med lektorn **Julius Finnberg** (1877–1955). För texten på stenen stod professor Yrjö Hirn (1870–1952), som samarbetat med Anderson vid denna tid med utgivandet av verket *Finlands medeltida kyrkokonst*. Finnberg hade fått ett intresse för Birgittaminnet under ett besök i Sverige sommaren 1920, då han vistades i Vadstena och hade upplevt *Societas Sanctae Birgittae* (SSB) verksamhet där. Föreningen hade grundats samma år av ett antal

högkyrkligt inspirerade forskare och aktörer med intresse för Heliga **Birgitta** och birgittinerna. Samma år skrev Anderson en berättelse om Nunnebacken i *Hufvudstadsbladet*, som föranledde att Finnberg tog kontakt med honom (HBL 28.11.1920; Steinby 1978: 304, 353–354; Tenhunen 2004: 22, 32–33, 54). Finnberg hade intresserat sig för Nådendal några år tidigare i och med ett vetenskapligt intresse och p.g.a. grundandet av ett museum på orten. Hans adoptivdotter var också född i Nådendal (Finnberg 1918; Appelgren 2009: 153–175).

Under våren 1921 började Finnberg planera en liknande vesper i Nådendal, som den som firats i Vadstena, tillsammans med andra aktiva, bl.a. Anderson. (Finnberg 1943; Steinby 1978.) I bakgrunden fanns uppenbarligen ett historiskt, musikaliskt och religiöst intresse, i detta fall högkyrkligt, hos aktörerna. Högkyrkligheten var en protestantisk reformrörelse som uppkommit i England och Tyskland och spreds till Sverige under början av 1900-talet. Målet var att återuppliva firandet av högmässor och nattvardar, och inspirationen kom från de ekumeniska strävandena under samma tid – många katolska element återinfördes exempelvis i liturgin. Flera Birgittaforskare blev aktiva i rörelsen, och även Anderson och Finnberg i Finland (Kilström 1990). I Nådendals kyrka arrangerades följ-

aktligen vesperhögtider vid tiden för Birgittas dödsdag i juli, under hela 1920-talet. Denna verksamhet stötte dock på kritik från konservativt, kyrkligt håll och man avbröt firande på 1930-talet (Steinby 1978; Tenhunen 2004). Under denna period engagerades sig Anderson, Finnberg och Rinne även i restaureringen av den mäktiga symbolen, Åbo domkyrka. Anderson publicerade därför även mer än gärna Hausens resultat av utgrävningarna 1872–1873, år 1922. Under 1920-talet verkade Anderson även aktivt i politiken, som riksdagsman. (Steinby 1978; Steinby 1980.) Det kan därmed även anses att deras verksamhet var politiskt, med syfte att idka nationsbygge i den nyblivna republiken.

Olika organisationer och aktörer bidrog med andra ord till att påverka forskningen, och bidrog följaktligen till att skapa såväl populära som vetenskapliga historiebilder. Vid sidan av SSB, som värnade för Birgittas andliga arv, grundades *Birgittastiftelsen* (1920), som värnade för det birgittinska byggnadsarvet i Sverige. Till denna förening grundades motsvarigheter både i Finland och Estland under 1920-talet: *Vallis Gratiae-yhdistys* i Nådendal och *Pirita Kaunistamise Selts* i Pirita. Som en jämförelse bör det nämnas, att Pirita Kaunistamise Selts var med om att arrangera utgrävningar i Pirita klosterkyrka som ett samarbete mellan estniska och svens-

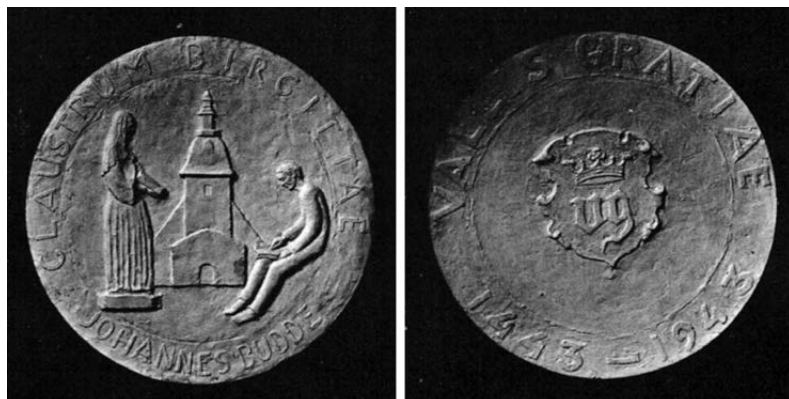

Fig. 9. Minnesmedalj för jubileet 1943 av Jussi Vikainen. Fotografi i Föreningen Konstsamfundets arkiv, SLSA 900.2. Amos Andersons handlingar, Finlands nationalbibliotek.

Fig. 10. Hjaltegravsmonumentet vid Nådendals kyrka föreställer en birgittinernunna som tröstar en soldat, av Jussi Vikainen. Foto: Mikko Waris 2009.

ka forskare, och stod även som värd för ett stort jubileum där år 1936, som hade element av nationsbygge (Pirita... 1936). Intresset för jubileet i Pirita kom från aktörerna i Sverige, som arrangerade ett stort Birgittajubileum år 1923 (Ahl 2007; Kaljundi 2007; jfr Lindaräng 2005; Lindaräng 2007.) Vallis Gratiae-yhdistys svarade för två kommemorativa monumentresningar i Nådendal på 1930-talet: en minnessten för nunnorna invid kyrkan och en minnesplakett för biskop **Magnus II Tavast** över ingången till Niemis hus, i hamnen söder om kyrkan (fig. 6. och 7.). (Naantalia... 1978: 10–20.)

JUBILEER OCH VETENSKAP I NÅDENDAL 1943–2005

Historia brukades mycket medvetet under de olika jubileerna i Nådendal under 1900-talet. I fallet Nådendal firades stora jubileer år 1943

och 1993. År 2003 deltog Nådendal i det internationella Birgittajubileet, men firade även Nådendals 560-årsjubileum. Bakom festligheterna år 1943 låg bl.a. Julius Finnberg och stadens styrelse. Amos Anderson deltog igen genom att skriva om jubileet i Hufvudstadsbladet (HBL 23.8.1943) samt genom att göra donationer till festligheterna, t.ex. deltog han i att förnya kyrkdörrarna och donerade ett nytt monument för att hedra klosterminnet: minnesplaketter till dessa dörrar (Steinby 1979: 29; fig. 8.). **Jussi Vikainen** skapade en minnesmedalj för jubileet, som återigen framhävde Jöns Budde (fig. 9.). Festen som ordnades under kriget verkade i ett nationsbyggande syfte: det var välkommet att betona den långa historien, det fridfulla klosterminnet och Nådendal som en kulturens vagga i Finland. Symbolen Nådendal som en fridens boning verkar ha lyfts fram särskilt efter, eller under, kristider: på 1850-talet, efter händelserna år 1918, år 1943 och år 1993.

Ytterligare några monumentresningar har skett på Nunnebacken under senare delen av 1900-talet. För att hedra minnet av de stupade restes Jussi Vikainens monument vid hjältegravarna öster om kyrkan. Monumentet är en pietá, där modergestalten är en birgittinernunna, vilket lämpar sig väl för just Nådendal (fig. 10.). Sedan andra hälften av 1900-talet utkom även ett antal romaner och novellsamlingar med Nådendals kloster som tema (Pälsi 1946; Hariola 1947; t.ex. Dieckmann 2003; Pouttula 1993: 68).

Nunnebacken och kyrkan har även brukats allmänt som skådeplats för guidningar, dramer och musikevenemang. Även jubileumsåret 1993 firades under en kristid, under depressionen som rådde vid denna tid. Staden och församlingen stod bakom arrangemangen och man beslöt samtidigt att inviga ett nytt stadshus. Vid Nådendals kyrka restes återigen ett monument: en nunna av Raimo Heino (fig. 11.). Man betonade aktivt eku-

meniken och monumentresningen skedde i närvaro av Birgittasystrar av den s.k. hessselbladiska grenen, som kommit till Åbo på 1980-talet. (T.ex. HBL 14.6.1993; Kansanaho 1993: 448-450; personligt meddelande av R. Heikola.)

Inför jubileet 2003 hade staden och församlingen grundat en historiekommitté redan i slutet av 1990-talet på initiativ av **Rauno Heikola** (personligt meddelande av R. Heikola). Man beslöt delta i det stora Birgittajubileet och tog initiativ till en ny monumentresning: ett nationellt monument i form av ett frimärke föreställande Birgitta, lanserades i mars 2003. Programmet i Nådendal ingick i ett nationellt nätverk, som ingick i det internationella Birgittafirandet i hela Europa. Finland hade några år tidigare anslutit sig till EU, vilket troligen påverkade engagemanget på en högre nivå. Efter jubileet har Birgittavespertraditionen återinförts som "Birgittas natt" i juli, som en sorts återupplivning av den tradition Finnberg och Anderson startade

år 1921, som å sin sida var en form av försök till att återuppliva en medeltida tidegård. Från att ett stort intresse tidigare fanns för Jöns Budde i egenskap av en nationell symbol (Finlands första författare), steg intresset för nunnorna som kollektiv och klostersymbol under 1900-talet, och även för Heliga Birgitta, klostergrunderskan själv.

I samband med att kyrkan restaurerades på 1960-talet, gjordes byggnadsarkeologiska undersökningar där under ledning av professor **Henrik Lilius** (Lilius 1969; Alén 1998; Alén 2001: 14–16). Under olika skeden hade det funnits ett intresse för att gräva ut lämningarna, men det hade konstaterats bli för kostsamt. Ett nytt arkeologiskt intresse för Nådendal ingick i ett intresse för de medeltida städerna (Hiekkanen 1991), men Birgittajubileet påverkade även intresset i positiv riktning (Uotila et al. 2003). I slutet av 1990-talet gjorde även landsbygdsarkeologin sitt intåg i finländsk arkeologi (t.ex. Uotila 2009: 303), vilket ses även i Nådendalsgrävningarna på 2000-talet. Under utgrävningarna användes olika naturvetenskapliga metoder som sedermera tagits i bruk i Finland, och inalles producerade undersökningarna tiotals tusen fynd (Uotila, in press), eftersom en större noggrannhet började idkas i tillvaratagandet av fynd vid utgrävningar under slutet av 1900-talet (jfr Alén 1998; Alén 2001). Lämningarna har rekonstruerats digitalt som en 3D-modell, vilket även kan ses som en ny vetenskaplig bild av klostret (<http://www.muuritutkimus.fi/naantali/>). Eftersom bilden publicerats på webben är den offentlig och har en stor spridning. På sätt och vis är detta det senaste monumentet över klostret. Minnet har överförts från böckernas och tidningarnas sidor till webben, till en elektronisk verklighet. Det kan alltså än en gång konstateras att de populära och vetenskapliga historiebilderna får näring av varandra, även i fallstudien Nådendal. ♦

Fig. 11. Nunna av Raimo Heino, rest år 1993 vid Nådendals kyrkas sydvägg. Foto: Mikko Waris 2009.

Eva Ahl-Waris
eva@evaahl.fi

fil.dr, Kyrkslätt

KÄLLOR

Arkiv

Finlands nationalbibliotek, Helsingfors: Föreningen Konstsamfundets arkiv, SLSA 900.2. Amos Andersons handlingar.

Museiverkets arkiv, Helsingfors: Arkeologiska avdelningens arkiv.

Otryckta manuskript

Uotila, K. in press: "Johdanto", *Naantalin luostarin rannassa – arkipäivää Naantalin luostarissa ja sen liepeillä*. Turun yliopisto.

Webbsidor

"Naantalin keskiaikaa etsimässä", Muuritutkimus Oy: <http://www.muuritutkimus.fi/naantali/>, senast sedd 9.1.2011.

Personliga meddelanden

E-postmeddelande av kyrkoherde, teol.dr Rauno Heikola till Eva Ahl-Waris, 31.5.2009.

Tryckta verk

Anderson, A. 1923: *Vallis Gratiae: 8-kuvaelmainen legendanäytelmä*. Helsinki.

Berthelson, B. 1946: *Studier i Birgittinerordens byggnadsskick I. Anläggningsplanen och dess tillämpning*. Lund.

Bilmark, J. 1775: *Dissertatio academica, analecta quadam historiae coenobii Nädendahliensis in Finlandia*. Aboe.

Bomansson, K. A. 1858: *Om Ålands fornminnen*. Helsingfors.

Dieckmann, M.-L. 2003: *Luostarin Piritta: nuortenromaani vuoden 1462 Naantalista*. WSOY: Porvoo.

Elmgren, S. G. 1863: *Nädendals kloster-ruiner*. J. C. Frenckell & Son: Helsingfors.

Elmgren [Maliniemi] 1939: *Sven Gabriel Elmgrenin muistiinpanot*. Suomen historian lähteitä II. Julk. A. Maliniemi. SHS: Helsinki.

Finnberg, J. 1918: *Naantalin ja Merimaskun seurakuntien synty ja suhde toisiinsa*. Turku.

Finnberg, J. 1943: *Naantalia viisi vuosisataa 1443–1943*. Otava: Helsinki.

Gottlund, C. A. 1831: *Otawa eli suomalaisia huvituksia* I. osa. Tukholma.

Hariola, H. 1947: *Naantalin luostarin aarre*. Otava: Helsinki.

Hausen, R. 1872: *Anteckningar gjorda under en Antiqvarisk forskningsresa sommaren 1870 i Vestra Nyland*. Finska litteratursällskapet: Helsingfors.

Hausen, R. 1873: *Anteckningar gjorda under en Antiqvarisk forskningsresa sommaren 1871 i Egentliga Finland samt på Åland*. J. C. Frenckell & Son: Helsingfors.

Hausen, R. 1916: *Om Ålands forntid*. Åland. Bidrag till kännedom af hembygden IV. Föreningen Ålands vänner: Helsingfors.

Hausen, R. 1922: *Nädendals kyrka och klosterruiner*. Amos Andersons Förlagsaffär: Helsingfors.

Hiekkanen, M. 1991: *Nädendal*. Medeltidsstaden 4. Museiverket: Helsingfors (på finska 1988).

Kajaani, J. F. 1846: *Suomen historia* 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 7. SKS: Helsinki.

Kansanaho, E. 1993: "Pyhän Birgitan sanoma nykyajalle", *Teologinen Aikakauskirja* 5/1993. Helsinki, 448–450.

Lilius, H. 1969: *Birgittinerkyrkan i Nädendal*. SMYA 69. SMY: Helsinki.

Naantalia... 1978: *Naantalia. Vallis Gratiae-yhdistys 1928–1978*. Vallis Gratiae-yhdistys: Lieto 1978.

Nervander, E. 1872: *Sommarresor i Finland, på Åland och i Åbo-trakten*. G. W. Edlunds förlag: Helsingfors.

Pirita... 1936: *Pirita klooster 500. 1436–1936*. Birgittaklostret vid Tallinn. Koguteos. Festskrift. Pirita Kautistamise Seltsi Väljanne Nr. 12. Pirita 1936.

Pälsi, A. 1946: *Vanha aurinkokello kertoo*. Aura: Turku.

Runeberg, F. 2007 [1862]: *Sigrid Liljeholm*. SLS: Helsingfors.

Rhyzelius, A. O. 1740: *Monasterologia svigothia, eller Kloster-beskrifning...* Petter Pilecan: Linköping.

Råbergh, H. 1864: "Det litterära lifvet i Nädendals kloster", *Lännetär. Album utgifvet af Vest-finnar* III. Theodor Söderholms förlag: Helsingfors, 133–160.

Scarin, A. 1744: *Coenobii Nadhendals, in magno Finlandiae ducatu principis, succinta historia*. Aboe.

Topelius, Z. 1845: *Finland framställt i teckningar*. A. W Gröndahl & A. C. Öhman: Helsingfors.

Topelius, Z. 1889: *Ljung. Sånger* 3. Bonniers: Stockholm.

Uotila, K. et al. 2003: *Vallis Gratiae 1443–1648 – Arkeologisia tutkimuksia Naantalissa – Arkeologiska undersökningar i Nådendal*. Kåkenhus -kirjat nro 1. Turku.

Wilkuna, K. 1935 [1912]: *Viimeiset luostarin asukkaat: romaani*. WSOY: Porvoo – Helsinki..

Tidningsartiklar

Hufvudstadsbladet 28.11.1920; 23.8.1943; 14.6.1993.

LITTERATUR

Otryckt

Alén, V. 1998: Miekasta nuppineulaan. Kaivausmetodimuutosten yhteys esinelöytöihin kirkkokaivauksissa 1960–1980-luvuilla. Pro gradu -tutkielma, Arkeologia, Turun yliopisto.

Tenhunen, A.-K. 2004: Rooman ja Turun välissä. Amos Anderson kirkollisen vaikuttajana 1920-luvulla. Pro gradu -tutkielma, Yleinen kirkkohistoria, Helsingin yliopisto.

Tryckt

Ahl, E. 2007: "Sigurd Curman och den antikvariska forskningen i Pirita. Några drag ur forskningshistorien kring Birgittinerklostret utanför Tallinn", *SKAS* 1/2007. Turun yliopisto, 3–18.

Ahl-Waris, E. 2009: "Sven Gabriel Elmgren och Nådendals klosteruiner", H.-M. Pellinen (toim.) *Maasta, kivistä ja hengestä. Earth, Stone and Spirit. Markus Hiekkanen Festschrift*. Turun yliopisto, Helsingin yliopisto, SKHS, SKAS: s.l., 88–95.

Ahl-Waris, E. 2010: *Historiebruk kring Nådendal och den kommemorativa anatomin av klostrets minnesplats*. Skrift utgiven av Societas Sanctae Birgittae. SSB: Vadstena.

Alén, V. 2001: "Från svärd till knappnålar. Relationen mellan nya utgrävningsmetoder och föremålsfynd i utgrävningen av några kyrkor på 1960–1980-talen", *META* 1/2001, 13–23.

Andrén, A. 1997: *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna*. Symposion: Stockholm.

Appelgren, K. 2009: "Julius Finnberg, inspirerande lärare, humanist och museientusiast i Åbo", *ABOA. Turun maakuntamuseon vuosikirja* 2006/70. Turun museokeskus: Turku, 153–175.

Aronsson, P. 2004: *Historiebruk – att använda det förflutna*. Studentlitteratur: Lund.

Bentz, E. 2008: *I stadens skugga. Den medeltida landsbygden som arkeologiskt forskningsfält*. Lund Studies in Historical Archaeology 8. Lund.

Choay, F. 2001: *The Invention of the Historic Monument*. Cambridge University Press: Cambridge.

Fewster, D. 2006: *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Studia Fennica Historica 11. SKS: Helsinki.

Fewster, D. 2008: "Arkeologisen tutkimuksen historia Suomessa", Halinen, P. et al. (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Gaudeamus: Helsinki, 97–108.

Forssell, P. 2007: "Inledning", Runeberg, F. *Sigrid Liljeholm*. SLS: Helsingfors, V-XXIX.

Gardberg, C. J. 1984: "Medeltidsarkeologi i Finland", *Historiallisen ajan arkeologia Suomessa*. Turun maakuntamuseo Raportteja 6. Turku, 65–70.

Hiekkanen, M. 1993: "De finska klostren under medeltiden. Arkeologiskt och byggnadshistoriskt perspektiv", *Kirkearkæologi i Norden*. Hikuin 20. Højberg, 123–154.

Immonen, V. 2008: "Tieteellisen arkeologian kehitys. Romantiikan ja evoluutioantropologian vuosisata", Halinen, P. et al. (toim.) *Johdatus arkeologiaan*. Gaudeamus: Helsinki, 78–81.

Kaljundi, L. 2007: "Pirita klooster eest ajaloomälus: mitte ainult kloostri tagametsas", Sarapik, V. (ed.) *Pirita klooster 600*. Kunstiteaduslikke uurimusi/Studies in Art and Architecture/Studien für Kunstwissenschaft 2007/4 [16]. Tallinn, 111–144.

Kilström, B. I. 1990: *Högyrklygheten i Sverige och Finland under 1900-talet*. Strängnäs.

Klinge, M. 1986: *Senaatintorin sanoma. Tutkielma suuriuhtinaskunnan ajalta*. Otava: Helsinki.

Klinge, M. 2010: *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historiankirjoitus ja historiakulttuuri keisariaikana*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1285. SKS: Helsinki.

Lamberg, M. 2007: *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 115. SKS: Helsinki.

- Legnér, M. 2004: *Fäderneslandets rätta beskrifning. Mötet mellan antikvarisk och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 669. SLS: Helsingfors.
- Lilius, H. 2000: "Reinhold Hausen antikvaarisena tutkijana", Orrman, E. (toim.) *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Art House & Kansallisarkisto: Helsinki, 51–69.
- Lindaräng, I. 2005: *Ett jubileum i tiden. Birgittajubileet 2003 som historiebruk*. Tema kultur och samhälle. Skriftserie 2005: 1. Linköpings universitet: Linköping.
- Lindaräng, I. 2007: *Helgonbruk i moderniseringstider. Bruket av Birgitta- och Olavstraditionerna i samband med minnesfiranden i Sverige och Norge 1891–2005*. Linköping Studies in Arts and Science No. 392. Linköpings universitet: Linköping.
- Loima, J. 2006: *Myytit, uskomukset ja kansa. Johdanto moderniin nationalismiin Suomessa 1809–1918*. Yliopistopaino: Helsinki.
- Mazzarella, M. 2007: *Fredrika Charlotta född Tengström. En nationalskalds hustru*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr. 700. SLS & Atlantis: Helsingfors.
- Mylly, J. 2002: *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*. Kirja-Aurora: Turku.
- Pouttula, R. 1993: *Naantalilaisia 1443–1993*. Turku.
- Ringbom, S. 1986: *Art History in Finland before 1920. The History of Learning and science in Finland 1828–1918*, 15 b. Societas Scientiarum Fennica: Helsinki.
- Salminen, T. 2003: *Suomen tieteelliset voittomaat. Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870–1935*. SMYA 110. SMY: Helsinki.
- Schama, S. 1996: *Landscape and Memory*. Fontana Press: London.
- Steinby, T. 1978: "Birgittavespern i Nådendal", Steinby, T. (red.) *Historiska och litteraturhistoriska studier* 53. SLS: Helsingfors, 351–380.
- Steinby, T. 1979: "Drama och musik hos Amos Anderson", Steinby, T. (red.) *Historiska och litteraturhistoriska studier* 54. SLS: Helsingfors, 5–64.
- Steinby, T. 1980 [1979]: *Amos Anderson*. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie II. Söderström & Co: Helsingfors.
- Sulkunen, I. 2004: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. SKS: Helsinki.
- Tarkiainen, K. 2000: "Mikä mies Reinhold Hausen oli?", Orrman, E. (toim.) *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Art House & Kansallisarkisto: Helsinki, 7–12.
- Uotila, K. 2009: "Keskiajan arkeologia", Lamberg, M. et al. (toim.) *Keskiajan avain*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1203, tiede. SKS: Helsinki, 300–318.
- Valkeapää, L. 2000: *Pitäjänsäntä kansallismonumentiksi. Suomen keskiaikaisten kirkkojen restaurointi ja sen tausta vuosina 1870–1920*. SMYA 108. SMY: Helsinki.
- Valkeapää, L. 2009: "Naantalin viimeinen nunna", Pellinen, H.-M. (toim.) *Maasta, kivistä ja hengestä. Earth, Stone and Spirit. Markus Hiekkänen Festschrift*. Turun Yliopisto, Helsingin yliopisto, SKHS; SKAS: s.l., 96–102.
- Valkeapää, L. 2010: "Tutkimusmatkoilla Suomessa v. 1871", Nervander, E. [Hiekkänen, M. & Valkeapää, L. (toim.)] *Kesämatkoja Suomessa, Ahvenanmaalla ja Turun seudulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1263. SKS: Helsinki, 8–48.

FÖRKORTNINGAR

META	Medeltidsarkeologisk tidskrift
SHS	Suomen historiallinen seura
SKAS	Suomen keskiajan arkeologinen seura
SKHS	Suomen Kirkkohistoriallinen Seura
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SLS	Svenska Litteratursällskapet i Finland
SMY	Suomen Muinaismuistoyhdistys
SMYA	Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja
SSB	Societas Sanctae Birgittae

EFTERTEXTNOTER

- Artikeln baserar sig på ett föredrag på SKAS' seminarium i Tavastehus 19.11.2010.
- Ämnet, och tangerande forskning, har senast utförligare behandlats i min doktorsavhandling (Ahl-Waris 2010). De huvudsakliga källorna till avhandlingen har bestått av arkivmaterial som anteckningar, fotografier och brev samt föremål, och tryckt material som artiklar, verk och tidningsartiklar samt litteratur.
- Det bör påpekas, att de första allmänna presentationerna av Finlands historia skrevs i Tyskland (Klinge 2010, 20–27).
- Marko Lamberg har senast utgett ett digert verk om Jöns Budde (Lamberg 2007).
- Timo Salminen har doktorerat om pionjärerna inom den förhistoriska arkeologin, vars forskningsintressen riktade sig österut (Salminen 2003).

HISTORIALLISET LÄHTEET KONFLIKTIARKEOLOGIN APUNA

ABSTRACT

Historical Sources as Assistance for Conflict Archaeologists

Kingdoms and nations are made possible by the art of writing. Archive keeping, mapping and such simple notes as diaries follow both the court and the parliament, and also the campaigns of each power's armies. In this article these materials are discussed from the point of view of a conflict archaeologist. A proper study of recorded history reveals much to this rising branch of archaeology about what to search for. Plans for campsites, maps for planning a march and battle orders provide hints about the use of landscape and terrain. Most Swedish and Finnish regiment's clerks wrote about the regiment's organization, its soldiers and their equipment. Sometimes the regiments produced writings about the surrounding civilians and their living conditions, which in turn may help such regular archaeological tasks as inventories of past settlements. To the right questions and a keen eye these records provide a rich and detailed, but sometimes controversial image combined with archaeological findings and interpretations: sometimes the remains of military activity can still be located on the spot, but the actual events which took place differed from what was planned and anticipated.

Sotaa ja sodankäyntiä tutkiva arkeologian tutkimusala konfliktiarkeologia on vahvistumassa niin Suomessa kuin muualla maailmalla. Sodankäynti on yleensä historiallisen ajan ilmiö, vaikka sodasta esihistoriallisella ajalla ja primitiivisten kulttuurien keskuudessa käydään jatkuvaa keskustelua. Historiallinen aika antaa tutkijoille käytettäväksi kirjoitettuja lähteitä, joihin liittyy omat etunsa ja rajoituksensa. Sotaa tutkivan arkeologin on suositeltavaa aloittaa tutkimuksensa arkistosta tai kirjastosta tietoisena siitä, mitä vastaan voitulla ja mitä sieltä saa irti. Tämän artikkelin esimerkit ovat lähinnä kirjoittajan tarkemmin tuntemilta 1700-luvun sodilta.

SOTILAAN PUUMERKKI

Konfliktiarkeologia on 1990-luvulta alkaen kasvavaa kiinnostusta herättänyt arkeologian tutkimushaara, joka keskittyy sodan ja väkivallan tutkimukseen. Kenttätöitä on sittemmin tehty niin kenraali **Custerin** kuuluisan viimeisen taistelun parissa Little Bighornissa Yhdysvalloissa kuin ydinasesiiloissa Iso-Britanniassa sekä ensimmäisen maailmansodan aikana Eurooppaa halkoneilla juoksuhaudoilla. Konfliktiarkeologin ei tosin aina tarvitse luottaa lastan kärjestä paljastuneisiin esineisiin: historialliset lähteet auttavat osaltaan menneisyyden tutkimisessa arkeologisista näkökulmista käsin.

Noin vuonna 3000 eKr. ensimmäiset kirjoitusmerkit ilmestyivät historiaan. Lähi-idässä sumerilaiset, egyptiläiset sekä esimerkiksi babylonialaiset valtakunnat rakensivat kaupunkeja, kehittivät veronkannon ja tehosivat elinkeinoja. Tämän kokonaisuuden hallitseminen edellytti kirjoitustaitoa (Diamond 2003:232-233). Missään kirjanpito ei ole ollut niin tärkeää kuin sotavoimien ylläpidossa, sillä nämä vuorostaan ylläpitivät osaltaan valtakuntia, kuningaskuntia, imperiumeja sekä valtioita niin rajoja puolustamalla kuin uusia maita valloittamalla. Kirjurit seurasivat armeijoita tehden muistiinpanot tappioista, voitoista, tiedusteluraporteista, sotasaaliista ja muonavarjoista. Kirjanpito mahdollisti osaltaan maailmanmahdit, joista vieläkin puhutaan niin historiankirjoissa kuin strategiaoppaissa.

Ruotsin 1600-luvun sotamenestyksen ja suurvalta-aseman saavuttamisen taustalla oli tarkan kirjanpidon ja kollegio-organisaation avulla saavutettu mahdollisuus käyttää maksimaalisesti hyödyksi yhden Euroopan köyhimmän valtakunnan resursseja sodankäynnissä, niin veronkantoa, propagandaa kuin väestötietojakin (Partanen 2010: 9). 1700-luvulle tultaessa muut Euroopan maat olivat kopioineet **Kustaa II Aadolfin** uudistukset ja etenkin Venäjältä tuli suurvallalle enemmän kuin saman veroinen vastus.

Kaiken tämä seurauksena niistä kuopista, jotka Upplannin rykmentin sotilaat kaivoivat leiriytyessään hiekkakankaalle talvella 1741 – 1742, niistä valleista, jotka **Augustin Ehrensvärdin** johdolla rakennettiin Suomenlinnaksi, ja niistä uuneista, joissa venäläiset sotilaat paistoivat itselleen pienenä levonhetkenä leipää, löytyy muitakin jäänteitä kuin muodostelmia maastossa. Raportit, käskyt, kartat, päiväkirjat tai vaikka matkakertomukset avaavat näihin muinaisjäännöksiin uusia näköaloja ja auttavat ymmärtämään niiden merkitystä paremmin.

Kunnollinen kartografia yhdistettynä maastontuntemukseen on ollut strategisen ajattelun perusta tuhansia vuosia. Karttoja on piirretty toisaalta etukäteen suunnitelmia varten, mutta myös sotilasoperaatioiden aikana myöhempien raporttien tueksi. Karttoja on laadittu paitsi yleiskartoiksi maaston ja paikkakuntien tarkasteluun, myös erityistä tarkoitusta varten, jolloin jokin kohta kartassa korostuu – muiden tekijöiden kustannuksella. Esimerkiksi Hattujen sodan (1741–1743) ajalta ei ole sotilaiden jäljiltä juurikaan muuta kuin leirisuunnitelmia ja marssikarttoja.

Arkeologin on syytä muistaa, että suunnitelma on aina suunnitelma: jokin yksityiskohta muuttuu aina sodan kaaoksessa. Piirretyt sotasuunnitelmat ovat saattaneet jäädä pelkiksi viivoiksi paperille. Esimerkiksi Hattujen sodan aikana kesällä 1742 ruotsalaiset valmistautuivat pysäyttämään Viipurista käsin etenevän Venäjän armeijan sopivaan kapeikkoon Mäntlahdella. Ruotsalaisilla oli oivalliset asemat, ja niistä laadittiin paikan päällä useita karttoja. Vastineeksi venäläiset valmistautuivat hyökkäämään ja laativat hyökkäyssuunnitelman, *Ordre de Bataillen* Mäntlahden murroksia vastaan (Mattila & Vuorenmaa 1992: 20, 21). Odotettua taistelua ei kuitenkaan tullut ruotsalaisten komentajan hermojen petettyä ja joukkojen vetäydyttyä tämän käskystä Haminaan. Venäläiset löysivät ällistyksekseen paikalta puolustajista ainoastaan jäljet maastossa: havumajoja, roskia ja sammuneet nuotiot (Rela 2003: 45). Majapaikoista on edelleen nähtävissä muutamia kuoppia paikalla.

Augustin Ehrensvärd katsoi Hattujen sodan tappion johtuneen ennen kaikkea siitä, etteivät ruotsalaiset tunteneet omaa maataan (Partanen 2010: 122). Sotaa seurasi uuttera Suomen kartoitus ja kartoittajien kouluttaminen, ja samalla sotilaskartografia erosi siviili-

kartografiasta (Partanen 2010: 123). Esimerkiksi Värälän taistelusta 1789 tuotettu kartta on huomattavan tarkka ja osoittautui sittemmin 2008 inventoinnissa oivalliseksi avuksi arkeologille (Lagerstedt 2008: 7). Korppoon meritaistelusta 1743 puolestaan piirrettiin kartta vasta vuosia taistelun jälkeen kirjallisten ja suullisten lähteiden perusteella, ja siihen on merkitty esimerkiksi väärin joitakin venäläisten tykkipattereita (Manninen 2009).

Kartat ovat kaikkine rajauksineen konfliktiarkeologian tutkijoiden ja inventoijien tärkeimpiä lähteitä. Vaikka ne olisivatkin vain toteutumattomia suunnitelmia, niistä saa vinkkejä siitä, mitä oli suunniteltu tehtävän, jolloin niistä voidaan parhaimmassa tapauksessa päätellä, mitä voi olettaa löytyvän "kartan ulkopuolelta". Esimerkiksi mistä paikasta taistelupaikalle suunniteltiin marssittavan? Olivatko sotilaat ehtineet leiriytyä sinne?

KIHLAKUNTAKERTOMUKSET JA HISTORIIKIT

Ruotsin Riksarkivet ja Krigsarkivet sekä Suomessa Kansallisarkisto ja Sota-arkisto (nykyisin Kansallisarkiston Sörnäisten toimipiste) tarjoavat luonnollisesti primaariaineiston tutkijalle. Myös sähköinen pistäytyminen näiden tahojen ja museoiden – sekä esimerkiksi Baltian maiden – digitaalsiin aineistokokoelmiin voi säästää arkistoreissulta. Karttoihin liittyen Kymenlaakson museon nettipalvelu Kymen historialliset kartat (Ky-HiKa) on tullut valtavalla harppauksella arkeologejaakin vastaan. Palvelimen kautta saa nähtäväksi lähes kaikki historiallisella ajalla 1800-luvulle tultaessa piirretyt kartat Kaakonkulmalta ja Suomenlahdelta, ja haluamastaan kartasta saa tilattua kopion käyttöönsä. Toisaalta lähteitä on usein jo käytetty aiemmissa julkaisuissa, joten tietyn alueen sota-historian etsiminen kannattaa aloittaa ajan ja

vaivan säästämiseksi niistä. Lisäksi samalla tulee tutustuttua aineistoista jo tehtyihin tul-
kintoihin, joita arkeologiset tutkimukset joko
tukevat tai kiistävät.

Paikallishistorioiden lisäksi vuosina 1870–1902 laaditut kihlakuntakertomukset pitävät sisällään merkintöjä sotatapahtumista. Esimerkiksi Rantasalmen kihlakuntakertomukseen (1902) on merkitty muistiin useita paikannimiin ja paikkoihin liittyviä sotatapahtumia, enemmän tai vähemmän tosia. Vaikka vanhahtava kieli ja lennokas kieliasu eivät välttämättä vakuuta tieteellisestä tasosta, on pienistä sivuhuomautuksista apua arvioitaessa konfliktiarkeologisesti potentiaalisia paikkoja. Esimerkiksi Säämingin Leirimäeltä on maininta, että venäläiset joutuivat lähemmään sieltä niin äkkiä että valmis hapantainkina piti sulloa säkkeihin mukaan kuljetettavaksi (Pelkonen 1902: 119). Arkeologille tällainen ilmeisen nopeasti hylätty, tilapäinen asuinpaikka olisi mitä mielenkiintoisin tutkimuskohde. Pelkonen mainitsee Rantasalmen kihlakuntakertomuksessa muutamien Savonlinnan läheisten saarien sotilasleirien uuneille mahdolliseksi toiseksi selitykseksi lasten leikit (Pelkonen 1902: 107), mikä voi selittää sellaiset ryssänuunit, joissa ei ole jälkiä tulenpidosta.

Melkein jokaisesta ruotsalaisesta ja suomalaisesta 1600–1700 -luvun ruoturykmentistä ja sitä seuranneesta joukko-osastosta on yksi tai useampia historiikkeja. Laatu ja sisältö luonnollisesti vaihtelevat, mutta yleensä ruoturykmentin seikkailut Suomen sodissa on vaihtelevien varustusten kuten univormujen, ajallisesti keskeisten tapahtumien ja rykmentin historiaan liittyvien paikkakuntien osalta kartoitettu hyvin. Historiikkien sivuhuomautukset avaavat myös näkökulmia tavallisen kansan elämään: Itä-Götanmaan ruoturykmentin sotilaat olivat lähes sokeita ja heidän varusteensa olivat värjäytyneet kauttaaltaan mustiksi heidän vietettyään talven 1739–

1740 talonpoikien savutuvisissa Hollolassa, minkä seurauksena sekä sotilaiden keuhkot että silmät olivat pahoin vahingoittuneet (Petri & Levin 1962: 78). Miten oli varsinaisten asukkaiden laita?

PÄIVÄKIRJAT, MATKAKERTOMUKSET JA MUUT AIKALAISLÄHTEET

Kirjureiden lisäksi sotajoukon mukana seurasi paitsi upseereita, myös lääkäreitä, pappeja tai esimerkiksi kauppiaita, jotka osasivat kirjoittaa. Monesti he hyödynsivätkin taitoa ja kirjasivat päiväkirjaansa tapahtumia ja ajatuksiaan sodan varrelta. Sotaa ennen tehdyt tai sotaa myöhemmät matkakertomukset täydentävät edelleen joissakin tapauksissa kuvaa sodalle keskeisistä paikoista. Kulkiesaan Suomen halki 1747 neljä vuotta Hattujen sodan jälkeen Augustin Ehrensverd kirjoitti Vähä-Ahvenkosken kohdalta muistiin *"Vähä-Ahvenkoski on viiden talon kylä, se sijaitsee parituhatta kyynärää Kymijoen viimeisestä sivuhaarasta, ja sitä ympäröivät lukuisat vuoret ja kukkulat, joiden välillä sijaitsee joitakin peltoja ja niittyjä, joilla Ruotsin armeija piti leiriä vuonna 1742"* (Kilpinen 2005: 58). Ruotsin armeijan mukana 1742 seuranneen tanskalaisen majuri **Andreas Hauch**'in päiväkirjasta löytyy ajalta vain lyhyt maininta kyseisestä leiristä (Mattila 1983: 251). Tällaisia merkintöjä etsiessä on muistettava upseerien, etenkin Ehrensverdin kaltaisten linnoitusupseerien olleen kosmopoliitteja. He saattoivat opiskella vuosia ulkomailla sekä palvella useissa eri armeijoissa uransa aikana. Andreas Hauch'inkin päiväkirjaa säilytetään varsinaisesti Tanskassa, ja on mahdollista että tulevaisuudessa lisää lähteitä Suomen varhaisesta sotahistoriasta löytyy muualta kuin Kansallisarkistosta tai Riksarkivetista.

Etenkin sotatoimialueilla normaali siviilihallinto on usein lamaantunut tai toimii vaillinaisesti. Tällaisissa tapauksissa armeijan byrokraatit ovat saattaneet olla ainoita, joilla on hallussaan jonkinlaista kirjallista materiaalia ajalta. He myös saattavat jättää jälkensä siviilikirjanpitoon: 1741 sotapappi **Tiburtius** kastoi Virojoella lapsen varsinaisen papin paettua sotaa (Tiburtius 1817: 43) ja kasakkaupseeri "Peretanska" ryhtyi kihlakuntakertomuksen mukaan Suomen sodan aikaan Jämsässä kummiksi Elisa-nimiselle tytölle (Hallengren 1901). Kirkonkirjoista voi hyvällä tuurilla löytää poikkeuksellisen korkea-arvoisen kummin tai paikkakunnan läpi marssivan sotapapin nimen, jonka voi yhdistää tiettyyn rykmenttiin.

Toisaalta arkistojen hävittäminen ja virkamiesten evakuoiminen haittaavat osaksi etenevää vihollista ja miehittäjää, kun nämä eivät saa kunnon käsitystä alueen väestöstä, rakennuksista tai veromääristä. Näin kävi Suomessa isovihan (1713–1721) alla. Näitä puutteita korvaamaan tehtiin usein tiedusteluja, väestölaskuja tai määrättiin pakkoveroja, ja näistä kertovat asiakirjat voivat olla arkeologille suureksi avuksi. Itä-Göötanmaan rykmentti tiedusteli 1740 Hollolassa onnistuneesti käyttöönsä uuneja, myllyjä ja varastoja (Petri & Levin 1962: 73), rakennuksia ja tiloja, joista ei välttämättä löydy muista lähteistä mainintoja. Isovihan ja pikkuvihan jälkeen tutkittiin sodan tuhoja tarkkaan ja (osin liioitelluista) vahingoista tehtiin muistiinpanot. Esimerkiksi Lappeen kihlakunnassa suoritettiin tarkka selvitys, josta tehtiin revisio- eli tarkastusmaakirja, mistä käy ilmi Venäjälle Turun rauhan jälkeen jääneen alueen kunto kylä kylältä talon tarkkuudella (Syrjö 1985: 315). Konfliktiarkeologille tällaiset asiakirjat antavat käsityksiä esimerkiksi siitä, mikä katsottiin arvokkaaksi sotasaaliiksi ja kuinka sota kosketti siviiliväestöä.

LÄHTEISTÄ LÄHTÖKOHTIIN

Konfliktiarkeologiaa tutkivalla on alan alku-
taipaleesta huolimatta paljon materiaalia käy-
tössään, vaikka tutkimusraportteja tai löytöjä
maan povesta ei vielä ole ehtinyt suuremmin
kertyä. Paikoitellen historiallisten lähteiden
näennäinen runsaus voi johtaa – väärään –
arvioon, ettei arkeologeille muka ole tutkit-
tavaa. Tässä tapauksessa lähteitä ei käytetä
mielekkäiden tutkimuskysymysten luomisek-
si tai jo tehtyjen tutkimusten luotettavuuden
arvioimiseksi. Konfliktiarkeologia on vielä
alkutaipaleissa niiltäkin osin kysymyksen-
asetteluaan, ettemme tiedä, mihin kysymyk-
siin arkeologisilla menetelmillä pystytään
vastaamaan mitä sotaan ja sotilaisiin tulee.
Toisaalta tavanomaista arkeologista inven-
tointia tekevän tulisi olla selvillä myös alu-
eella toimineista sotajoukoista, jotka ovat
osaltaan halunneet tietää ympäristöstään,
hyödyntääkseen tai hävittääkseen sitä. ♦

Riku Kauhanen
rikukauhanen@gmail.com

Arkeologia
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto

*Artikkeli perustuu 19.11.2010 Hämeen linnan
SKAS-seminaarissa pidettyyn samannimiseen
esitelmään.*

LÄHTEET

Arkistolähteet:

Hallengren, E. 1901: *Jämsän kihlakunta*. Kihlakunta-
kertomuksen käsikirjoitus. Museovirasto. Arkeologian
osasto.

Lagerstedt, John 2008: *Pohjois-Kymenlaakso. Sotahis-
toriallisten muinaisjäännösten inventointi*. Museoviras-
to. Rakennushistorian osasto.

Painetut lähteet:

Kilpinen, Pekka (toim.) 2005: *Kuninkaantieltä kerrot-
tua. Matkailijoiden kuvauksia 1700-luvulta*. Suomalai-
sen kirjallisuuden seura. Hämeenlinna.

Mattila, Tapani 1983: Sodankäynti Suomessa 1742 kah-
den sotapäiväkirjan mukaan.

Sotahistoriallisia julkaisuja. Julkaisu N:o 1. Helsinki.

Mattila, Tapani & Vuorenmaa, Anssi 1992: Mäntlahti
1742. Synkkä luku synkässä sodassa 1741-1742. Teok-
sessa *Kaakon kuriiri. Kuvauksia Kaakkois-Suomen
sotilaallisista vaiheista*. Pohjois-Kymenlaakson ka-
dettiipiiri. (Toim. Paronen, Hannu & Toivonen, Pentti).
Kouvola. s. 18–23.

Partanen, Jukka (toim.) 2010: *Suomalainen sotilas.
Hakkapeliitasta tarkk'ampujaan*. Weilin+Göös. Karis-
ton Kirjapaino oy, Hämeenlinna.

Pelkonen, A. 1902: Entis-ajan muistoja Rantasalmen
kihlakunnasta. *Luetteloja Suomen muinaisjäännöksistä*
XXIII. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

Petri, Gustaf & Levin, Herman 1962.: *Kungl. Första
livgrenadjärregementets historia*. 4 del. Tukholma.

Rela, Martti 2003: *Hamina varuskuntakaupunki*. I osa.
Hamina.

Syrjö, Veli-Matti 1985: *Lappeen kihlakunnan historia*
II. 1620-luvulta 1860-luvulle.

Lappeen kihlakunnan historiatoimikunta. Helsinki.

Tiburtius, T. 1817: *Historia om finska kriget åren 1741
och 1742*. Stockholm. Elmen och

Granberg.

Muut lähteet:

Kymen Historialliset Kartat [http://kartat.kotka.fi/
Standard/](http://kartat.kotka.fi/Standard/) (käytetty 10.3.2011)

Manninen, Ohto. Esitelmä Korppoon taistelusta Fo-
rum Marinumissa pidetyssä Merisota-seminaarissa
5.9.2009.

TURKULAISEN KAUKOKAUPAN TUOTTEISTA MYÖHÄISKESKIAJALLA

KUINKA KIRJALLISET JA ESINEELLISET FRAGMENTIT TÄYDENTÄVÄT TOISIAAN?

ABSTRACT

Long-distance trade goods of late medieval Turku. How written and material fragments complete each other?

This short article summarizes our present knowledge of the long-distance trade of late medieval Turku. Based on published statistical data, i.e. maritime tax registers from Gdansk and Lubeck, following pattern emerges: Turku exported leather, tar and fish to Lubeck, and leather, fish, horses and butter to Gdansk. Leather dominates in the quantity. Turku mostly imported salt and grain, and hops from Gdansk. Textiles were imported rarely by the burghers and clergy, wine only by the clergy. The trade of the Turku provost Pavel Scheel fits into the general picture. Archaeological data from Turku both supports and clarifies our picture of textile imports. However, imported German ceramics and glass found in Finnish archaeological excavations are not mentioned in the tax registers. Tracing their route into Finland requires further study from both historians and archaeologists.

Tarkastelen tässä suppeassa artikkelissa 1400-luvun lopun ja 1500-luvun alun turkulaisten käymää kauppaa keskeisimpien hansasatamien, Gdanskin ja Lyypekin kanssa. Tutkimuskohteena on kaupankäynnin materi-

aalinen osa eli kauppataavarat. Historioitsijana lähestyn kysymystä tulliluetteloiden ja kauppiaiden kirjeenvaihdon kautta. Tapausesimerkkeinä pohdin viini- ja kangaskauppaa. Vertaan kirjallisten lähteiden tietoja niihin vähiin arkeologisiin tietoihin, joita olen aihepiiristä löytänyt. Missä määrin historiallinen ja arkeologinen aineisto täydentävät toisiaan? Johtaako vertailu havaitsemaan tieteenaloille yhteisiä ongelmia, joihin tuleva yhteinen tutkimus voisi vastata?

TURUN KAUKOKAUPPA LYPPEKKIIN JA GDANSKIIN

Keskiajan turkulaisten kaupasta Itämeren etelärannikon hansasatamiin on kirjoitettu kauan, ja kaupan yleiskuva on varsin vakiintunut.¹ Tutkimus perustuu kolmeen selkeästi rajattuun lähdekokonaisuuteen: Lyypekin puntarahaluetteloihin vuosilta 1492–1496, Gdanskin paalurahaluetteloihin vuosilta 1460, 1468–1472 ja 1474–1476 (vientitavara Turusta) sekä 1490–1492 (tuonti Turkuun), ja kolmanneksi Turun tuomiorovasti **Paavali Scheelin** säilyneeseen kirjearkistoon vuosilta 1509–1516.

Näitä lähdekokonaisuuksia täydentävät yksittäiset raatien ja kauppiaiden kirjeet, joita on säilynyt etupäässä ulkomailla. Joitakin lähdekokonaisuuksia on jäänyt toistaiseksi tutkimuksen ulkopuolelle lähdejulkaisujen

puutteen vuoksi. Esimerkiksi Lyypekin tulliluetteloista on julkaisematta vuodet 1369–1371, 1378–1379, 1398–1400, 1546–1556 sekä kaksi Hampurin-kaupan tullitilikokonaisuutta 1400-luvun jälkipuoliskolta.² Gdanskista löytyisi lisää kaupankäyntiä valottavia luetteloita ainakin vuosilta 1475, 1498–1499, 1506, 1507, 1510 ja 1530.³ **Johannes Schildhauer** on käyttänyt vuoden 1530 luetteloa artikkeleissaan vuosina 1968 ja 1970, mutta artikkeli ei käsittele kaupan tuotteita.⁴

On selvää, että ylivoimaisesti suurin osa Turun ja koko Itämeren kaupasta kertovasta kirjallisesta lähdemateriaalista on vuosisaattojen saatossa tuhoutunut: esimerkiksi turkulaisia tulliluetteloita tai Turun porvarien tilikirjoja ei ole säilynyt keskiajalta. Paavali Scheelin kirjearkisto on ilmeisesti ainoa laatuaan koko Itämeren piirissä, vaikka fragmenttien perusteella kaikki kauppaa käyneet henkilöt pitivät vastaavia arkistoja viimeistään paperin ja kansankielisen kirjoituksen yleistyttyä 1300-luvulla.⁵

Tuorein ja kokonaisvaltaisin teos turkulaisten taloudellisesta toiminnasta on **Mika Kallioisen** vuonna 2000 ilmestynyt väitöskirja, joka kokoaa yhteen aikaisemman tutkimuksen. Kallioisen mukaan Turun kaukokauppa suuntautui 1400-luvun jälkipuoliskolla selkeästi Gdanskiin, joskin

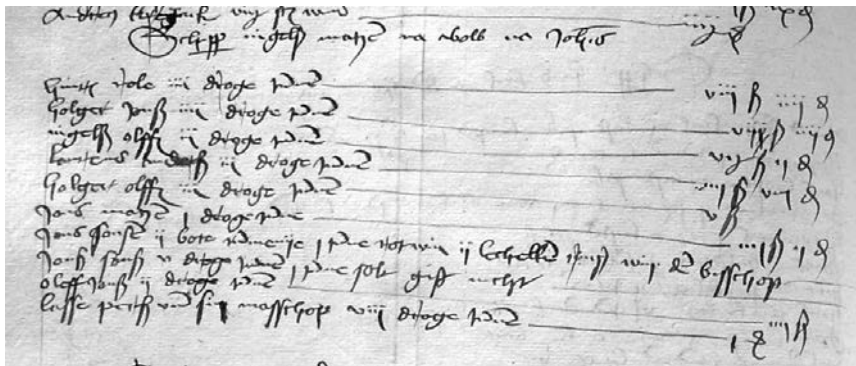
purjehdus Lyypekkiin oli säännöllistä ja yksittäisten lastien suhteen taloudellisesti vähintään yhtä merkittävää. Kaukokauppa Itämeren etelärannikon hansakaupunkeihin oli kuitenkin volyymiltään pienempää kuin esimerkiksi kauppa Tallinnaan tai Tukholmaan.⁶

KAUPPATAVARAT LYYPEKISTÄ TURKUUN

H.-J. Vogtherr julkaisi vuonna 1996 Lyypekin puntatulliluettelot vuosilta 1492–1496. Vuosien 1492–1494 osalta laivureiden nimet, lähtö- ja määräsatamat, liikenteen ajankohdat sekä lastit on lueteltu tarkoin. Vuosien 1495–1496 osalta tiedot ovat puutteellisempia, eikä Turusta saapuneita laivoja ole mainittu yhtään. On myös pidettävä mielessä, että Turun ja Lyypekin välillä saattoi kulkea tavaraa Tukholman, Tallinnan tai jopa Gdanskin kautta. Tätä on kuitenkin mahdoton todentaa säilyneiden lähteiden perusteella.⁷ (Kuva 1, taulukko 1.)

Puntatulliluetteloiden perusteella voidaan esittää taulukon 2 mukainen yhteenveto Turun ja Lyypekin välisestä suorasta kauppavaihdosta vuosina 1492–1494.⁸ (Taulukko 2.)

Ylivoimaisesti suurin osa Lyypekistä Turkuun kuljetetusta tavarasta kätkeytyy termin "droge tonne" taakse. Termi merkitsee yksin-

Kuva 1. Kuva vuoden 1493 puntatullikirjasta: Lyypekistä 24.6.1493 Turkuun lähteneen laivuri Nigels Matzenin rahtaama tavara ja siitä maksettu tulli. Tavara on lueteltu riveittäin rahtaajan eli turkulaisen tavarantoimittajan nimen mukaan. Kuva: Tapio Salminen.

TAULUKKO 1

PÄIVÄMÄÄRÄ	SUUNTA	LAIVURI	RAHTAAJA	TULLI	LASTI	SIVU, TIETUE
24.6.1493	Lyypekki - Turku	Matzen, Nigels	Andersen (Anderß), Laurens	56	3 droge tunnen	68, 10115
			Jonsen (Jonß), Holger	88	4 droge tunnen	668, 10113
			Jonsen (Jonß), Oleff	48	2 droge tunnen	670, 10120
			Matzen, Jons	50	1 droge tunne	952, 10117
			Oleffsen (Olffs), Holger	60	3 droge tunnen	1065, 10116
			Oleffsen (Olffs), Nigels	80	3 droge tunnen	1066, 10114
			Petersen (Perß), Lasse <i>und sin masschop</i>	192	8 droge tunnen	1121, 10121
			Role, Hinrik	96	4 droge tunnen	1216, 10111
			Sonsen, Jons <i>de bisschop</i>	*	2 bote rummenie, 1 tunne rotwin, 2 lechelken rinsch win	1416, 10118
			Sonsen (Sonß), Jons <i>giff nicht</i>	*	5 droge tunnen, 1 tunne salt	1416, 10119
sama	sama	Sonsen, Jons	Magnus, Birger <i>bischof</i>	*	6 droge tunnen, 1 droge vat, 3 lechelken win	946, 10100

TAULUKKO 1. 24.6.1493 Lyypekistä Turkuun lähteneiden Nigels Matzenin ja Jons Sonsenin rahtiluettelot. Turun piispalle osoitetut viinilähetykset on kursivoitu. Lähde: Vogtherr 1996 (sivu ja tietue).

TAULUKKO 2

Lyypekistä Turkuun		Määrä
droge	kuivatavaraa (luokittelematon)	84 tynnyriä, 2 pientä astiaa
	+ täysin luokittelematonta	5 tynnyriä, 1 pieni astia
	+ "traventunne"	1 tynnyri
honnich	hunajaa	2 tynnyriä
solt	suolaa	4 tynnyriä
laken	kangasta (verkaa)	1 pakkaus, 3 tynnyriä, 5 pientä astiaa
win	viiniä	3 lechelken
<i>rinsch win</i>	reininviiiniä	2 lechelken
<i>rotwin</i>	punaviiniä	1 tynnyri
<i>rummenie</i>	etelä-ranskalaista viiniä	2 suurta astiaa

Lähde: Vogtherr 1996.

kertaisesti kuivatavaraa, eikä tynnyrien sisäl-
löstä ole saatavilla tarkempaa tietoa. Kysees-
sä saattaa olla viljaa tai todennäköisemmin
suolaa. Toisaalta kun suola on mainittu myös
erikseen, se ei ehkä sisälly termiin "droge".

Kuiviin tuotteisiin saattaa sisältyä liki mitä
tahansa tuotteita, jotka voitiin pakata tynny-
reihin.

Edellä esitetystä **Nigels Matzenin** rahti-
luettelosta voidaan päätellä, että droge ton-

net olivat tyypillisesti yhtä arvokkaita. Niistä maksettiin tullia keskimäärin runsaat 20 penniä tynnyriltä, minkä perusteella vaikuttaa siltä, että niiden sisältö olisi ollut suunnilleen samanlaista. Kuitenkin **Jons Matzenin** nimissä kulkeneesta yhdestä droge tonnesta on maksettu 50 penniä, eli kaksinkertainen tulli. Miten sen sisältö poikkesi muista tuotteista? Oliko tynnyrissä laadukkaampaa tai kenties kokonaan eri tuotetta?

Nimen mukaan tarkoin eritelty tavara koostuu hunajasta, suolasta, kankaasta ja viinistä, jotka suolaa lukuun ottamatta ovat arvotavaraa. Arvotavara muodostaa korkeintaan 10 % Lyypekistä Turkuun vietyjen tuotteiden määrästä. Viinin arvoa ei voida määrittää, koska kaikki viinilähetykset on osoitettu Turun piispalle, joka kirkonmiehenä oli nähtävästi vapautettu veroista. Kankaista sen sijaan on maksettu tullia taulukon 3 mukaisesti. (Taulukko 3.)

Kuten päivämääristä käy ilmi, kankaita kuljetettiin vuosina 1492–1494 kahdessa eri laivassa suoraan Lyypekistä Turkuun. Rahataajien statusta ole määritelty lukuun ottamatta **Hinrik Peterseniä**, joka oli vuonna 1494 purjehtineen laivan kapteeni. Kaikki kankaita Lyypekistä Turkuun rahdanneet olivat luultavimmin Turun porvareita.⁹

Koska kangaserät on ilmoitettu erilaisina yksikköinä, kankaiden arvoja ei suurimmas-
sa osassa tapauksia voida suhteuttaa. **Pauwel**

Anderssenin ja **Hinrik Matzenin** kohdalla tämä on mahdollista, ja näyttäisi siltä, että molemmat ovat kuljettaneet samanarvoista kangasta, josta maksettiin tullia 40 penniä "astialta" (vat). Tähän verrattuna **Hinrik Petersenin** "astiasta" maksamat 150 penniä ja **Peter Matzenin** "pakasta" maksamat 408 penniä vaikuttavat suurilta summilta. Kyseessä on luultavasti kalliimpaa kangasta.

Sekä viinejä että kankaita kuljetettiin Lyypekistä Turkuun vain harvoin: viiniä yhtenä vuotena neljästä, kangasta kahtena vuotena neljästä. Vaikuttaa siltä, että Lyypekistä lähdettiin ostamaan kangasta vain harvoin. Suurin osa turkulaisista vaetetettiin luultavasti kotikutoisilla kankailla, mutta kankaita saatettiin hankkia myös muista Itämeren kaupapaupungeista, jonne kankaat tosin saattoivat päätyä Lyypekin kautta.

Ongelmat Lyypekin tilastojen tulkinnessa osoittavat, kuinka hankalaa sinänsä "täydellisten" kirjallisten lähdeaineistojen tulkinta voi olla. Suurin osa Lyypekistä Turkuun vietyä tavarasta jää tuntemattomaksi. Eritelystä tavarasta, kuten kankaasta, on liki mahdollon päätellä tuotteen alkuperää tai laatua. Viinilaatuja on määritelty värin ja tuotantoalueen mukaan: joukossa on viinejä ainakin Reinin laaksosta ja "Romaniasta", joka tässä on päätelty Etelä-Ranskaksi. Termi saattaa merkitä myös "Romaniaa" eli Balkania tai laajemmin koko Välimeren-seutua.

TAULUKKO 3

AIKA	RAHTAAJA	ERÄ	TULLI	LÄHDE (SIVU, TIETUE)
?7.1492	Peter Matzen	1 packe laken	408	952, 7782
29.5.1494	Pauwel Andersen	2 vate mit laken	80	68, 11609
"	Hinrik Matzen	1 vat mit laken	40	951, 11610
"	Hinrik Oleffsen	2 tunnen mit laken	36	1065, 11608
"	Hollinger Oleffsen	1 vat, 1 tunne mit laken	60	1066, 11611
"	Hinrik Petersen	1 droge vat mit laken	150	1119, 11606

Lähde: Vogtherr 1996 (sivu ja tietue)

KAUPPATAVARAT TURUSTA LYYPEKKIIN

Tiedot Turun viennistä Lyypekkiin ovat tarkemmat kuin tiedot Turun tuonnista. Turusta viety tavara on eroteltu Lyypekissä pääsääntöisesti hyvin tarkasti, vaikka epämääräinen "droge tonne" esiintyykin muutamaaan otteeseen. Turun viennistä Lyypekkiin saadaan siis varsin tarkka vaikkakin toki hetkelinen kokonaiskuva. (Taulukko 4).

Neljän vuoden aikana Turusta Lyypekkiin vietiin voita noin kaksi lästiä (4 tonnia), haukia liki neljä lästiä (8 tonnia), lohta runsaat 0,5 lästiä (1 tonni), erilaista ihraa 9 tynnyriä (1,5 tonnia) ja tervaa 7,5 lästiä (15 tonnia). Hylkeenrasvan määrää on hankalampi päätellä, mutta se lienee korkeintaan 1 lästi (2

tonnia). Erilaisia nahkoja ja vuotia vietiin yhteensä liki 4900 kappaletta, ja sen lisäksi vietiin nahkatilkkuja noin 14 lästiä (28 tonnia) sekä vuotia noin 14 pakkausta (?). Lisäksi turkiksia vietiin noin 2000 kappaletta ja yksi tynnyrillinen. Luokittelemattoman kuivatavaran määrä on kokonaisuuteen verrattuna vähäinen, runsas lästi (2,5 tonnia). Kyseessä saattoi olla viljaa.

Yhteismitallisen mittayksikön puuttuessa erilaisten vientituotteiden osuutta rahdista on vaikea määritellä. Koska yhden kauppiaan nimissä kulkenut rahti on kuitattu yhdellä tullimaksulla, myös erityyppisten tuotteiden arvo jää yleensä tuntemattomaksi. Silmiinpistäviä vientituotteita ovat erilaiset nahat, vuodat ja turkikset, joiden määrä saattaa olla jopa puolet kaikesta Lyypekkiin rahdatusta tavarasta.

TAULUKKO 4

Turusta Lyypekkiin		Määrä
botter	voita	5½ tynnyriä, 1½ lästiä
droge	kuivatavaraa (luokittelematon) + täysin luokittelematonta	2½ tynnyriä, 2 pientä astiaa 10 tynnyriä, 1 pieni astia
hekede	haukia	43 kippuntaa, 3 tynnyriä, 10 kip, +1(?) kippunta
kede	haukia? (hekede/gedde)	1 kippunta
hude	nahkoja	205, 1 kip
segen/bucke	vuohen/pukin(nahkoja)	470
segen	vuohen(nahkoja)	140
bucke	pukin(nahkoja)	280
calffelle	vasikannahkoja	5½ C
kohude	lehmännahkoja	20
mase	nahkatilkkuja (?)	13 lästiä, 11 tynnyriä
schimmese	pakkaus (kuivia) nahkoja	13 pakkausta, 1 pieni pakkaus
selhude	hylkeennahkoja	30
smasche	karitsannahkoja (hienovillaisia)	4 C
las	lohta	1½ tynnyriä, ½ lästiä
spek	ihraa, laardia	8 tynnyriä
selspek	hylkeenihraa	1 tynnyri
ter/ther	tervaa	48 tynnyriä, 3½ lästiä
tran	traania (hylkeenrasvaa)	16 pientä astiaa
werk	turkiksia	44 kiihtelystä
grauwerk	oravannahkoja (harmaa selkäpuoli)	1 tynnyri

Lähde: Vogtherr 1996.

Yksin turkisten määrä viittaisi siihen, että myös viennin arvo oli huomattava. Toiselle sijalle tulee terva, kolmanneksi kala, etupäässä hauki.

Karjaeläinten nahkojen suuri määrä osoittaa, että Turun tai Varsinais-Suomen karjataloudella oli merkittävä asema vientiin kelpaavien tuotteiden tuottajana. Vienti oli nimenomaan nahkoja eikä esimerkiksi voita. Karjatalouden vienti Lyypekkiin edellytti noin 500 vuohen, pukin, vasikan ja karitsan teurastamista vuosittain. Tämän lisäksi jostain hankittiin tonneittain nahkatilkkuja sekä luultavasti aikuisten eläinten taljoja, mikä merkitsi vielä useamman eläimen teurastamista. Eläimistä on saatu jokaista vuotta kohden tonneittain lihaa. Tämä herättää kysymyksen Turun vientinahkojen tuotantoalueesta, jossa myös eläinten liha lienee pääosin käytetty.

GDANSKIN KAUPPA JA VERTAILU LYYPEKIN KAUPPAAN

Gdanskin-kauppaa valaisevia lähteitä on käsitelty saksalaisessa tutkimuksessa melko paljon, ja tätä kautta myös suomalainen tutkimus on päässyt jo varhain kiinni kaupan tuotteisiin.¹⁰ Kaupan kokonaiskuva löytyy jo kirjallisuudesta, mutta olen silti tehnyt katsauksen myös julkaisemattomaan vuoden 1530 aineistoon.

Gdanskin vuosien 1474–1476 paalurahaluetteloista käy ilmi, mitä tuotteita Turusta vietiin: 89 hevosta, 15 lästiä ja 124 astiallista traania tai ihrää (40–50 tonnia), runsaat 13 lästiä voita (25 tonnia), liki 6,5 lästiä kalaa (11 tonnia), joista 5,5 lästiä oli lohta, 2 lästiä kuroja (4 tonnia), 2 lästiä lihaa (4 tonnia) sekä runsas puoli lästiä rautaa (1 tonni). Näiden lisäksi myös Turun viennissä Gdanskiin korostuvat erilaiset nahat ja nahkavalmistet. Kolmen vuoden aikana mainitaan yksi tynny-

rillinen, 7 pakkaa ja 820 kappaletta vuohen-, pukin- ja lehmännahkoja sekä erottelemattomia nahkoja ja taljoja. Lisäksi nahkoja ja taljoja tullattiin 91 markan edestä, ja hanskojakin mainitaan tynnyrillinen. Ehkä erikoisinta on Turusta Gdanskiin kuljetettu kolmen lästin (6 tonnia) suolaerä, sillä kuten alta käy ilmi, yleensä suolaa kuljetettiin Gdanskista Turun suuntaan.¹¹

Vuosien 1490–1492 paalurahaluetteloiden mukaan Gdanskista Turkuun kuljetettiin 8,5 lästiä ruista (17 tonnia), 4 tynnyriä jauhoja, 71,5 lästiä Baien-suolaa eli biskajansuolaa (143 tonnia), 61,5 lästiä suolaa ilman alkupe-ramainintaa (123 tonnia), 27 säkkiä humalaa sekä neljä kappaletta "Poytow", eli neljä astiallista tai tynnyrillistä Poitoun viiniä.¹²

Gdanskin vuoden 1530 paalurahaluettelon mukaan kaupungista vietiin Turkuun 162 lästiä suolaa (324 tonnia), 48 säkkiä humalaa, 4 lästiä jauhoja (8 tonnia), 6 tynnyriä simaa (0,5 lästiä), 8 kippunaa ruista (0,7 lästiä) sekä ilmeisesti pakkoina kirjattuja kankaita, yksi pakka leydeniläistä, yksi pakka lontoolaista ja kolme pakkaa naardenilaista kangasta.¹³

Mikäli Lyypekin "droge tonne" merkitsee suolaa ja/tai viljaa, turkulaisten Gdanskin- ja Lyypekin-kaupan pääpiirteet ovat melko yhteneväiset. Hansakaupunkeihin vietiin karjatalouden tuotteita – etupäässä nahkoja ja voita – sekä kalaa ja hylkeenihraa. Turkuun tuotiin suolaa ja viljaa. Gdanskin-kaupan erikoispiirteenä ovat sieltä tuotu humala ja hevoset sekä viedyn ihran määrä; Lyypekin-kaupan erikoisuus on puolestaan sinne viety terva. Molemmista kaupungeista hankittiin pieniä määriä viiniä ja kangasta, mutta ylelisyystuotteiden osuus oli kaiken kaikkiaan pieni ja hankinnat keskittyivät yksittäisiin laivalasteihin. Viiniä tuotiin mahdollisesti pelkästään kirkon toimesta, ja se saattoi myös kulua pelkästään kirkon toimituksissa, ehtoollisviininä.

VERTAILU PAAVALI SCHEELIN
KIRJEARKISTOON 1509–1516

Paavali Scheelin kirjearkisto tarjoaa vertailukohteen tilastollisten lähteiden kokonaiskuvalle. Scheel oli Pariisissa oppinsa hankkinut turkulainen kirkonmies ja tuomio-kapitulin kaniikki. Vuodesta 1513 lähtien hän toimi tuomiorovastina, eli oli kirkon hierarkiassa heti piispan jälkeen seuraavana. Scheelillä oli intensiiviset kauppasuhteet Gdanskiin vuosina 1509–1516 ja Lyypekiin vuosina 1513–1516. Hän kävi kauppaa luultavasti kirkon verotuotteilla, vaikkakin enimmäkseen omissa nimissään. Lyypekin ja Gdanskin ohella Scheelillä oli tiiviit kauppasuhteet myös Tukholmaan, Stralsundiin ja Tallinaan.¹⁴

Scheel kävi kauppaa sekä Gdanskissa että Lyypekissä yhden vakiintuneen kaupakumppanin kanssa. Gdanskissa Scheelin kumppani oli **Hans Chonnert**, Lyypekissä **Herman Bremer**. **Kauko Pirinen** on laskenut Scheelin säilyttämien kirjeiden perusteella Scheelin kauppataseen Gdanskin ja Lyypekin suhteen. (Taulukko 5.)

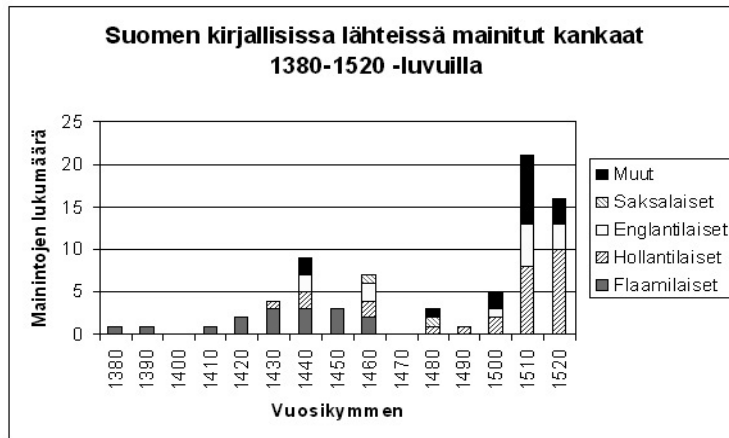
Scheelin Gdanskin-kaupan vienti koostui liki samoista tuotteista kuin turkulaisten vienti Gdanskiin. Tuotteiden suhteellisissa määrissä sen sijaan on eroavaisuuksia. Niissä näkyy kirkon verotulojen luonne, mutta myös yksittäisen kauppiaan tuotevalikoiman odotettavissa oleva poikkeavuus kokonaiskauppaan verrattuna. Scheelin tuonnissa sen sijaan näkyy selkeitä ylellisen kulutuksen piirteitä: viini, humala ja kankaat korostuvat. Mikäli tinalla tarkoitetaan tinaisia astioita, myös astioiden kokonaisosuus kaupasta on huomattava. Scheel hankki Gdanskista myös tulliluetteloista puuttuvaa hunajaa, mausteita ja lääkkeitä.

Scheelin Lyypekin-kaupassa hyvin suuri rooli oli Turun tuomiokirkon kunnostuksessa tarvittulla kuparilla. Ilmeisesti Ruotsissa ei osattu tuottaa sopivia kuparilevyjä, vaan ne piti tilata Lyypekistä tai Lyypekin kautta. Kuparilevyt maksettiin ruotsalaisella raakakuparilla mutta myös suomalaisella voilla. Tämä osa kaupasta ei ollut Scheelin omalla vastuulla, vaan sitä käytiin nimenomaisesti tuomiokirkon nimissä. Kauppa oli ainutlaatuinen: vastaavia rakennusmateriaalihankintoja ei

TAULUKKO 5

TURKU–DANZIG			DANZIG–TURKU		
TAVARA	PR.MK	KILL.	TAVARA	PR.MK	KILL.
Voita 43 tynnyriä	269	10	Suolaa 4 lästiä	44	04
Lohta 12 tynnyriä	67	57½	Silliä 3 tynnyriä	24	34
Traania 7 astiaa	50	56	Hunajaa	8	–
Vuotia 10 tikkuria	29	15	Humalaa 12 säkkiä	154	34
Rahaa	98	10	Viiniä 7 astiaa	160	55
Yhteensä	515	28½	Mausteita, lääkkeitä	44	15
			Kangasta	98	30
			Tinaa	72	08
			Astioita	40	09
Myymätön varasto	133	08	Tuoleja	3	–
Velka	12	47½	Tammilautaa	11	15
Yhteensä	661	24	Yhteensä	661	24

Lähde: Pirinen 1956: 442–445.

Kuva 2. Lähde: Taavitsainen 1982: 25.

näy Lyypekin vuosien 1492–1494 puntatul-leissa. Toinen Scheelin Lyypekin-kaupan erikoispiirre oli rahälähetysten välittäminen Roomaan. Scheelin kauppakumppani, Herman Bremer, toimi Fuggereiden pankin edustajana ja välitti Scheelin viranhakuprosessiin käyttämät varat Amsterdamin "vekselipankin" kautta Roomaan, jossa Scheeliä edusti nuorempi Turun tuomiokapitulin pappi. Tällainen taloudellinen toiminta ei voikaan näkyä Lyypekin puntatulleissa, joissa on listattu ainoastaan kauppatavaraa. Lyypekki oli ainakin Scheelille finanssikeskus yhtä paljon kuin kauppasatama.¹⁵

Kun Scheelin ja kirkon erikoiset hankinnat ja niiden rahoitus jätetään pois laskuista, hahmottuu Scheelin ja Herman Bremerin välinen tavallinen kauppa, jossa on samoja piirteitä kuin Lyypekin puntatullien perusteella muodostuneessa kuvassa Lyypekin ja Turun välisestä kaupasta. Scheel vei Turusta Lyypekkiin enimmäkseen voita ja jonkin verran turkiksia.¹⁶ Tuonti koostui liki yksinomaan ylellisyystuotteista: kankaasta ja viinistä. Näiden lisäksi kirjeissä mainitaan vain yksi tynnyrillinen silliä sekä 16 Lyypekin markan arvoinen kirja.¹⁷ Kuten Turun piispa 20 vuotta aiemmin, myös Scheel hankki Lyypekistä ylellisyystuotteita.

TURKULAISTEN VIINI- JA KANGASKAUPPA ARKEOLOGISESSA AINEISTOSSA

Kun Turussa tehdään arkeologisia kaivauksia, on hyvin todennäköistä, että löytöjen joukossa on jäänteitä alun perin Lyypekistä tai Gdanskista tuoduista tuotteista. Esimerkiksi laadukkaita kankaita tuskin on tuotettu Turussa, joten niiden löytyminen kertoo kaupasta. Koska Alankomaissa, Flanderissa tai Englannissa tuotetut laatukankaat päätyivät Itämerelle etupäässä Lyypekin tai Gdankin (hollantilaisten) kautta, voidaan olettaa, että kaikki kangasjäänteet liittyvät tuontiin Lyypekistä ja Gdanskista. Sama pitää paikkansa viinien suhteen, jotka myös on tuotettu Itämeren piirin ulkopuolella.¹⁸

Kangaskaupasta kertovat sekä itse kankaanpalat että kankaiden alkuperä- ja laatumerkintöinä käytetyt lyijysinetit, plommit. En ole tutustunut menetelmiin, joilla kangasjäänteiden alkuperää selvitetään, joten keskityn seuraavassa Suomesta löytyneisiin plommeihin, ja **Jussi-Pekka Taavitsaisen** aiheesta vuonna 1982 kirjoittamaan artikkeliin. Artikkelin on jo sinällään mainio esimerkki kirjallisen ja arkeologisen lähdemateriaalin tulkitsemisessä yhdessä.¹⁹ (Kuva 2.)

Taavitsainen aloittaa katsauksella kirjallisiin lähteisiin.²⁰ Tilastoitu katsaus osoittaa havainnollisesti, kuinka flaamilaisten kankaiden dominanssi 1300-luvun lopulta 1400-luvun alkuun hiljalleen muuttui hollantilaisten ja englantilaisten kankaiden dominanssiksi. Tilanne vastaa varsin hyvin tietojamme kankaankudonnasta ja kangaskaupasta Pohjanmeren ja Itämeren piirissä myöhäiskeskiajalla: englantilaiset ja hollantilaiset kankaat käytännössä korvasivat flanderilaiset kankaat 1400-luvun kuluessa.²¹

Scheelin kaupassa esiintyvät kangasmaininnat on otettu mukaan Taavitsaisen diagrammiin, joten Scheelin kirjeenvaihto on melko merkittävä lähde Turun kangaskaupassa ja saattaa vääristää kokonaiskuvaa. Edellä mainitut, Gdanskien paalurahaluetteloon vuonna 1530 kirjatut kankaat sopivat kuitenkin erinomaisesti Taavitsaisen kokonaiskuvaan; turkulaiset ovat 1500-luvun alussa ostaneet hollantilaista ja englantilaista kangasta.

Katsaus plommeihin – joita tosin 1980-luvun alussa tunnettiin vain muutamia – tukee kirjallisten lähteiden perusteella syntyvää kuvaa. Ajoitusongelmien vuoksi plommiaineisto on toki väljempi kuin kirjallisten lähteiden perusteella luotu kuva. (Taulukko 6.)

Koska Turun ulkomaankaupasta kertovat kirjalliset lähteet tunnetaan jo varsin hyvin, voidaan olettaa, että tulevaisuudessa kangasjäänteiden ja plommien tutkimus rikastaa kuvaamme Turun keskiajan kangaskaupasta ja kangastuotannosta eniten. Tosin sekä Lyypeissä että Gdanskissa on tunnettuja mutta tutkimattomia tulliluetteluita, joista hyvin todennäköisesti löytyy edellä esitetyn kaltaisia hajamainintoja Turkuun kuljetetuista kankaista. Kaupasta kertovat kirjalliset lähteet eivät kuitenkaan juuri koskaan kerro, miltä eri kangaslaadut näyttävät tai tuntuvat, ja myös kankaiden värjäys tai värittömyys jää monta kertaa mainitsematta. Vain harvoin kangastyyppi voidaan yhdistää vaatekappaleeseen. Näihin kysymyksiin historioitsija odottaa kiinnostuneena vastausta arkeologeilta.

Jos historia ja arkeologia toimivat hedelmällisessä yhteistyössä, viinikaupan suhteen haasteet ovat valtavat. Syynä on luonnollisesti se, että viini ravintoaineena on hävinnyt. Tosin käsittääkseni nykyisillä menetelmillä saattaa olla mahdollista selvittää, mitä kaivauksilla löytyneistä astioista on nautittu. Yhtä haastava kuin itse viini ovat viinin kuljetukseen käytetyt astiat. Tynnyrit on oletettavasti kierrätetty uusiopakkauksina, rakennusaineena tai polttopuuna, joten puuaineksen

TAULUKKO 6

LÖYTÖPAIKKA	ALKUPERÄ	AJOITUS
Turku, Koroinen	Tournai	1300-luku
Turku, Turun linna	Leiden	keskiajan jälkipuoli
Turku, Turun linna	?	keskiajan jälkipuoli
Turku, Turun linna	?	tod. näk. keskiaikainen
Turku, Turun linna	?	mahd. keskiaikainen
Turku, Turun linna (?)	Augsburg	1300-luku (?)
Turku, Brahenpuisto	Amsterdam	1400-luku
Hämeenlinna, Hämeen linna	Leiden	keskiajan jälkipuoli
Föglö, kirkko	Tallinna	1300-luku (?)
Rauma, fransiskaanihuostari	Saksa/Naarden?	1500-luku

Lähde: Taavitsainen 1982: 26–29, 33.

säilyminen on epätodennäköistä. Sikäli kun tynnyrilautoja löytyy, niiden yhdistäminen viiniin ja tarkemmin viinin alkuperään lieene hyvin hankalaa. Tynnyreihin kun on pakattu kaikenlaista, ja samaa tynnyriä on voitu käyttää useiden eri aineiden kuljettamiseen ja säilyttämiseen. Vaikuttaakin siltä, että Turussa nautitun viinin alkuperän selvittäminen on etupäässä historioitsijan vastuulla.

Toinen viineihin liittyvä ongelma ovat astiat, erityisesti laadukas ulkomaalainen (saksalainen) keramiikka ja lasi. Kuten kirjallisten lähteiden tarkastelu osoitti, tietomme Turkuun tuodusta keramiikasta ovat vähäiset ja tietomme lasista olemattomat. Lyypekin tulliaineistossa mainitut pienet viiniastiat, "lechelken", saattoivat käydä tarjoiluastioista, mutta vain Scheelin Gdanskin-kaupan kirjeissä on eksplisiittisesti mainittu astiahankintoja. Niissäkään ei ole eritelty, mitä astioita hankittiin ja mihin tarkoitukseen. Mistä materiaalista "astioina" lueteltu tavara oli valmistettu? Oliko "tina" myös astioita?

Kuitenkin suomalaisilta keskiajan kaivauspaikoilta löytyy säännöllisesti saksalaistyyppistä keramiikkaa ja jopa lasiastioiden kappaleita. Kuka toi ne Suomeen ja miten? Onko Tallinna tai jokin Itämeren etelärannikon pikkukaupunki ollut Suomessa käytetyn laatuastiaston tuotantopaikka? Onko astiat tehty Turussa, ehkä ulkomailta tulleen mestarin toimesta? Vai onko kirjallinen lähdeaineisto sokeaa astiakaupalle? Mikäli astiat on pakattu tynnyreihin kuivatavarana, emme voi erottaa niitä Lyypekin aineistosta.

Astioita on myös saatettu kuljettaa tullivapaina kauppalahjoina tai merimiesten tullivapaiden henkilökohtaisten tavaroiden joukossa yksittäin, jolloin ne eivät voikaan näkyä tulliluetteloissa.²² Vaikuttaa ilmeiseltä, että kirjallisten lähteiden vaietessa kysymys Suomen maaperästä löytyneen ulkomaalaiseksi tulkittun keskiaikaisen keramiikan ja lasin alkupe-
räästä jää arkeologian vastattavaksi. ♦

Ilkka Leskelä
ilkka.leskela@helsinki.fi

Talous- ja sosiaalhistoria
PL 54
00014 Helsingin yliopisto

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Gdansk: Gdanskin valtionarkisto

Paalurahakirjanpito vuoteen 1530

Archiwum Panstwowe w Gdansku, Komora Palowa 300,19.

Painetut lähteet

Finlands medeltidsurkund 1–VIII. Utg. genom Reinhold Hausen. Helsingfors 1910–1935.

Die Lübecker Pfundzollbücher 1492–1496 1–4. Bearb. von Hans-Jürgen Vogtherr. Köln – Weimar – Wien 1996. Viittaus Vogtherrin nimellä.

Kirjallisuus

Dollinger, Philippe 1998: *Die Hanse* (5. painos). Stuttgart.

Groth, Andrzej 2002: Der Eigenhandel der Matrosen am Beispiel des Memeler und Elbinger Seehandels. *Beiträge zur Geschichte des Ostseeraumes*: Katzow 1996/Greifswald 1998. Hamburg.

Kallioinen, Mika 2000: *Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle*. Helsinki.

Kuujo, Erkki 1981: *Turun kaupungin historia 1366–1521*. Turku.

Lauffer, Victor 1896: *Danzigs Schiff- und Waarenverkehr am Ende des XV. Jahrhunderts*. Zeitschrift d. westpreussischen Geschichtsvereins XXIII. Danzig.

Leskelä, Ilkka 2007: *Kauppa, verkosto ja kaapparisota: Turkulaisen kirkonmiehen Paavali Scheelin ja Danzigin porvarin Hans Chonnertin kauppayhteydet 1509–1516*. Pro gradu työ. Helsinki. (painamaton, <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20072028>)

Pirinen, Kauko 1956: *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla*. Helsinki.

Ruuth, J. W. 1909–1923: *Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet I–IV*. Åbo stads historia, andra serien IX, XI–XIII. Helsingfors.

Schildhauer, Johannes 1968: Zur Verlagerung des See- und Handelsverkehrs im nordeuropäischen Raum während des 15. und 16. Jahrhunderts. Eine Untersuchung auf der Grundlage der Danziger Pfahlkammerbücher. *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* 1968/IV, p.187–211.

Schildhauer, Johannes 1970: Der Seehandel Danzigs im 16. Jahrhundert und die Verlagerung des Warenverkehrs im nord- und mitteleuropäischen Raum. *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* 1970/III, p. 155–178.

Taavitsainen, J.–P. 1982: Keskiajan kangaskaupasta kirjallisten ja esineellisten lähteiden valossa. *Suomen museo*, 89. vuosikerta. p. 23–42.

Vogtherr, H.–J. 1996: Johdanto ja kommentit teoksessa *Die Lübecker Pfundzollbücher 1492–1496 1–4*. Bearb. von Hans-Jürgen Vogtherr. Köln – Weimar – Wien.

Wolf, Thomas 1986: *Tragfähigkeiten, Ladungen und Masse im Schiffsverkehr der Hanse: vornehmlich im Spiegel Revaler Quellen*. Köln – Weimar – Wien. (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, Neue Folge, Band 31.)

LOPPUVIITTEET

¹ J. W. Ruuth käsitteli kauppaa laajasti teossarjassaan Turun kaupungin historiasta (Ruuth 1909–1923), ja hänen huomionsa toistuvat mm. Kuujon Turun kaupungin historiassa (Kuujo 1981).

² Sähköposti: Tapio Salmisen raportti arkistomatkaan Lyypekkiin 22.3.2011.

³ Archiwum Panstwowe w Gdansku, Komora Palowa 300,19/5a, 7, 8a, 9, 10, 11.

⁴ Schildhauer 1968 ja 1970.

⁵ Suullinen tiedonanto: Mikko Piipon välittämä tieto Antjekathrin Grassmannilta, Lyypekin arkistonhoitajalta, keväällä 2005.

⁶ Kallioinen 2000: 165–198.

⁷ Vogtherr 1996, tilien epäselvyydestä ja kauttakululiikenteen mahdollisuudesta ks. erityisesti sivu 1861. Kallioinen ehdottaa, että Turun puuttumista vuoden 1495–1496 tileistä saattaa selittää Ruotsin ja Venäjän välisen sodan puhkeaminen vuonna 1495. Kallioinen 2000: 167, viite 13.

⁸ Tässä yhteenvedossa en ole muuttanut aikalaismittoja nykymitoiksi, enkä ole edes kääntänyt kaikkia termejä suomeksi. Mitat eivät ole yksiselitteisesti paino- tai tilavuusmittoja, vaan näiden yhdistelmiä. Siten tynnyri suolaa saattoi painaa eri määrän kuin tynnyri viljaa tai viiniä. Keskeisimmät mitat on kuitenkin mahdollista muuttaa karkeasti nykyisiksi painoiksi. Lästi vastaa karkeasti kahta nykyistä tonnia. Yhteen lästiin mahtui 12 tynnyriä tai kippuntaa. Osa termeistä ei käänny yhtä helposti nykymitoiksi. "suuri astia" (bote) lienee tynnyri. "pieni astia" (vat) ja "lechelken" ovat erikokoisia tynnyreitä tai keraamisia astioita. Kiihtelys on 40–60 turkista. "kip" ja "pakkaus" jäävät määrittelemättä. Pelkästään numeroina on ilmoitettu yksittäisten nahkojen määrä. "C" eli senttaali merkitsee sataa kappaletta. Itämeren kaupan mittayksiköistä tarkemmin, ks. Wolf 1986: 30–60.

⁹ Kallioinen 2000, Liite 1: 289–305. Kallioinen on liittänyt vain osan henkilöistä listaansa.

¹⁰ Ruuth 1909–1923; Kuujo 1981.

¹¹ Lauffer 1894: 16.

¹² Lauffer 1894: 31. Baien-suolalla viitataan Biskajanlahdella tuotettuun suolaan. Vailla alkuperämerkintää oleva suola on luultavasti peräisin lähempää Lyypekkiä, ehkä Lüneburgin suolakaivoksista. Hansakaupunkien Ranskan kanssa käymästä suola- ja viinkaupasta ks. Dollinger 1998: 331–335.

¹³ Archiwum Panstwowe w Gdansku, Komora Palowa 300,19/11: Pfahlkammer-Rechnung 1530 (Nr. Mikrofilmi 61154)

¹⁴ Scheelin henkilöstä ks. Leskelä 2007: 13–15 viitteineen. Scheelin kaupasta ks. Leskelä 2007: 16, 21–27 viitteineen.

¹⁵ Pirinen 1956: 446–448 (taulukko 6).

¹⁶ Finlands medeltidsurkunder, numerot 5760, 5762, 5788, 5805.

¹⁷ Pirinen 1956: 446–447.

¹⁸ Lauffer 1896: 9–10, 23–24.

¹⁹ Taavitsainen 1982.

²⁰ Taavitsaisen lähteenä on yksinomaan Finlands medeltidsurkunder, johon ei ole sisällytetty lastitietoja Lyypekin ja Gdanskin tulliluetteloista.

²¹ Dollinger 1998: 254, 327.

²² Käytännöstä ja sen kaupallisesta merkityksestä tarkemmin, ks. Groth 2002.

JURMON LIIVINMAALAINEN RAHAKÄTKÖ

Jurmon saari (Länsi-Turunmaa, entinen Korppoo) sijaitsee avomeren äärellä, Saaristomeren eteläisimmällä reunalla. Utö on ainoa asuttu saari Jurmosta etelään. Jurmoon saavuttaessa joutuu ylittämään laajan avovesialueen, joten saareen meno on nykyisinkin säille altis. Helppoa se ei ole ollut viisisataa vuotta sitten, jolloin saarella ei ollut nykyisenkaltaista satamaa. Ainoa sopiva satamapaikka oli saaren pohjoisosassa oleva laguunimainen lahti, jonka ympärille Jurmon asutus oli muodostunut. Nykyisin niittynä olevalla alueella on edelleen nimistöä kuten *Gammelhamnen*, *Åkershamn* ja *Hamnen*, jotka kertovat tämän alueen aikaisemmasta funktiosta.

Jurmo on luonnonolosuhteiltaan erikoinen. Itä-länsisuuntainen pitkänomainen saari on lounaassa äärimmäisin osa merenpäällisestä Salpausselkä III -harjumuodostumasta. Saari koostuu lähinnä irtaimesta kiviaineesta ja hiekasta. Ainoastaan pohjoisrannassa on harvassa kalliokohoumia. Erikoisesta geomorfologiasta ja sijainnista johtuen Jurmo koostuu suurimmaksi osaksi nummeksi luokiteltavista luontotyypeistä. Ympäristön liksäksi ne ovat muodostuneet laidunnuksen ja kulutuksen vaikutuksesta.

Saaren itä- ja länsiosa kuuluu nykyisin valtiolle ja Saaristomeren kansallispuistoon, jota hallinnoi Metsähallitus. Tässä kuvattu löytö tuli inventoijien tietoisuuteen Metsähallituksen suojelualueiden kulttuuriperin-

tökohteiden inventoinnin aikana vuosina 2007–2008 (Jansson 2008). Inventointi tehtiin osana saaren hoitosuunnitelman laatimisprosessia.

JURMON ASUTUSHISTORIA

Jurmo mainitaan ensimmäisen kerran nk. Tanskalaisessa itineraariossa, joka on säilynyt ns. kuningas Valdemarin maakirjassa. Sen oletetaan olevan laadittu 1300-luvulla, mutta joiltakin osiltaan se lienee kopio 50–100 vuotta vanhemmista asiakirjoista (Gallén 1993:14). Itineraarion, joka suurimmaksi osaksi on paikannimilistä eikä sikäli todellinen itineraario, on otaksuttu monien mielestä kuuluvan viime mainittuun kategoriaan. Tekstissä Jurmosta todetaan seuraavaa (Härlin 1942:324):

"Inde usque aspæ sund vi et ibi sunt tres insule quarum una est aspø. secunda reffholm. tertia malmø. et iurima iacet ultima ab eis uersus australem plagam et proxima mari."

*"aspæ sundiin 6(5) ja siellä on kolme saarta, joista yksi on aspø, toinen reffholm, kolmas malmø, ja iurima (Jurmo), joka sijaitsee uloimpana etelässä ja lähimpänä merta"*¹

Jurmo siis tämän perusteella ei välttämättä ollut mikään satama tai etappi reitillä toisin

Yksi Jurmon kivikehistä (ruots: Munkringar), jotka todennäköisesti ovat toimineet alueella liikkuvien yöpymissuojana. Etualalla saaren maise-manhoitajat ja taustalla kappalbacken. Kuva: Henrik Jansson.

kuin monet muuta mainitut koh-teet. Lähinnä se on mainittu pai-kannusmielessä, kun on kerrottu, mitä saaria löytyy itse kohteen, aspæ sund, ympärillä. Tähän viit-taa myös se ettei Jurmoa varten

ole annettu mitään etäisyysmerkintöjä, mikä on poikkeus kyseisessä asiakirjan osassa. On mielenkiintoista, että juuri Jurmo mainittiin, mutta se ei vielä todista, että saareissa jo tähän aikaan olisi ollut asutusta.

Jurmon nimellä on useimpien paikanni-mitutkijoiden mielestä suomenkielinen al-kuperä. Kurt Zilliacus johtaa nimen loppu-osan suomenkielisestä sanasta maa (Zilliacus 1989:50). Alkuosalle on useita selityksiä ja sitä on liitetty virolaiseen *Juremaa* nimeen, mutta on myös esitetty, että alkuperä olisi henkilönimessä kuten esimerkiksi *Georgius* (Juri), *Jeremias* tai *Hieronymos* (Huldén 2001:100). Bertel Fortelius taas yhdistää etu-osan saaren nimestä liettualaiseen *juur* sa-naan eli mereen (Fortelius 1999:56).

Jurmon asukkaita löytyy kirjallisissa läh-deaineistosta ensimmäistä kertaa vuonna 1512, jolloin Oleff Östinsson Jörmasta, ja vuonna 1529, jolloin Östen Olson Jormasta esiintyy perintöasiassa Tukholmassa (FMU 5574, 6472).

Vanhin historiallinen tieto Jurmon asutuk-sesta on vuodelta 1537, jolloin Jurmo kuului hallinnollisesti Kökariin eli Ahvenanmaahan. Tällöin saareissa oli neljä tilaa. Vuosien 1625 ja 1726 välisenä aikana Jurmossa oli kuusi ti-laa (Andersson 2008:28). Tilat sijaitsivat mitä todennäköisimmin vanhan satamalahden ym-pärillä, missä nykyinenkin Jurmon asutus si-

jaitsee. Nykyisin tiloja on jäljellä neljä, joista kolme sijaitsee vanhan lahden lounaispuolel-la takanaan kalliokohouma antamassa suo-jaa merituulilta. Kaksi muuta tilaa siirrettiin 1700-luvulla Utön saareen, jossa ne verotuk-sellisesti kuuluivat Jurmoon. Talojen vanhaa paikkaa kutsutaan nimellä *Östanby*.

On todennäköistä, että keskiajalla saaren kaikki tilat eivät sijainneet nykyisellä paikal-la, sillä osa olisi tuolloin ollut liian matalalla ja liian avoimessa paikassa. On todennäköis-tä, että kyläkeskus oli etelämpänä lähempänä lahden pohjukkaa. On mahdollista, että asu-tus siirtyi lahden kuivuttua, jotta kosketus mereen pysyisi yllä.

Jurmo on Suomessa viimeinen kylä, jos-sa on tehty isojakko. Se sai lainvoimaisuuden vasta vuonna 1990. Maanviljelyn vähäisen merkityksen ja maankäytön muuttumatto-muuden vuoksi saaren historiallinen kartta-aineisto on puutteellista, joten tarkan kuvan saaminen asutuksen rakenteesta on vaikeaa ilman maastotutkimuksia. Toisaalta myöhäi-sen isojaon ja kaukaisen sijaintinsa vuoksi Jurmossa on vielä 1900-luvulla ollut vanha-kantainen rakennuskanta, omistussuhteet ja maankäyttö. Niityt ja pellot olivat viime ai-koihin asti sarkajaossa ja lisäksi myös kala-vedet noudattivat vanhaa keskiaikaisperäistä aurinkojakoa (ru. *solskifte*) (Appelgren 1931, Gardberg 1926).

Jurmon kuuluisimmat arkeologiset kohteet ovat kuusi kivirakennelmaa saaren itäosassa, joita paikalliset kutsuvat munkkien kehiksi (r. *munkkringar*). Jurmon tarinaperinnössä on paljon Kökarin luostariin liittyviä aiheita. Läntisin ja itäisin kivirakenteista on myöhemmin todettu kappelinraunioiksi, kun loput neljä ovat pyöreitä vallimaista luonnonkivirakenteita, joissa on yksi tai kaksi aukkoa. Rakenteet mainitaan jo 1700-luvulla. Ensimmäisen dokumentoinnin paikalla teki L.W. Fagerlund vuonna 1878 (Edgren 1977:410). Torsten Edgren koekaivoi yhden pyöreistä kivirakenteista vuonna 1974, mutta kaivaus oli löydötön. Keskeltä kehää löytyi pieni kiviladelmä. Hänen mielestään kyse ei voi olla majan- tai rakennuksen pohjasta (Edgren 1977:412). Tapani Tuovinen on myöhemmin ehdottanut, että kyseessä olisi hylkeenpyytäjien tai kalastajien yöpymissuojia (r. *tomtningar*) (Tuovinen 2000).

Munkinkehien lisäksi saarella on kolme kappelinpaikkaa, joista kaksi on raunioina ja yksi edelleen käytössä. Viime mainittu rakennettiin vuonna 1845 (Andersson 2008:69). Toinen kappelinpaikka sijaitsee Jurmon korkeimmalla kohdalla. Paikalla tehtiin pienimuotoinen pelastuskaivaus vuonna 2008, jolloin tutkittiin pahiten kuluneet alueet, joissa alla olevat kulttuurikerrokset olivat paljastuneet. Raunioalue koostuu pienestä pyöreästä muurista, jonka sisällä on neliömäinen kivi-perustus. Kiviperustuksen sisään kaivetusta pienestä kaivausalueesta löytyi lattialankkujen jäänteiden lisäksi reunoistaan retusoituja ikkunalasinpaloja. Lasinpalat ovat olleet alun perin salmiakinmuotoisia pieniä ikkunalaseja. Tämän lisäksi lattiatasolta löytyi paloja lasipikareista (nk. passglas), jotka ajoittuvat 1500-luvun loppupuolelle tai 1600-luvun alkupuolelle.

Kappelinpaikkaan liittyy tarinaperinnettä. Jurmossa dokumentoidun tarinan mukaan laivurin tytär tai vaimo, joka pelasti "saares-

Kappalbackenin kappelinperustus. Paikalta on melkein 360-asteen näkyvyys laajalla merialueelle. Kuva: Henrik Jansson.

Rahalöytö tehtiin kertomuksen perusteella kuvan keskellä olevan rakennuksen edestä kulkevan tien pinnasta. Rakennuksen perustus sijaitsee kuvan keskellä rakennuksen edessä. Taka-alalla näkyy vanha satamalahti, joka nykyisin on niittynä.

sa olevat munkit" rakennutti kappelin saaren korkeimmalle kohdalle. Koska kappeli oli niin korkealla merenkulkijat luulivat sitä merimerkiksi, minkä vuoksi se siirrettiin alemmalle alueelle (Andersson 2008:68).

Kolmatta kappelinpaikkaa ei ole tutkittu eikä sitä pysty ajoittamaan. Todennäköisesti sen alkuperä on uudelta ajalta, koska se sijaitsee suhteellisen alhaalla suhteessa merenpintaan.

LÖYDÖN TAUSTAT

Vuonna 2007, kun Jurmon saaren kulttuuriperintöä kartoitettiin, yksi saaren asukkaista kertoi löytäneensä hopearahoja kylän itäpuolella olevalta tieltä, joka johti nykyisin käytössä olevalle kappelille. Löytö oli kuitenkin kadonnut eikä sitä etsinnöistä huolimatta löytynyt. Kyseinen henkilö kuoli seuraavana vuonna ja hänen poikansa yritti aluksi turhaan etsiä löytöä. Talvella 2009 talon siivouksen yhteydessä löytö kuitenkin paikannettiin ja lähetettiin postissa Metsähallituksen

Tikkurilan toimipaikkaan, mistä se toimitettiin Kansallismuseon rahakammioon.

Löytö koostui hopearahoista, ja vuonna 2009 tehdyn tarkastuskäynnin yhteydessä alueen ympäristö tarkastettiin uudelleen. Tällöin löytyi selkeä tulisijanperustus, jonka ympäristöstä pinnan alla löytyi runsaasti palanutta savea ja mustaa kulttuurikerrosta. Kohde on itäisimmän tilan ja kappelin välisellä alueella, jota kutsutaan *Östanby* nimellä (katso yllä). Kohde on tuhoutunut eteläosiltaan, kun paikalle on rakennettu lintuasema. Tulisijanperustus sijaitsee ajotiellä ja paikallisten kanssa on nyt sovittu, että sitä pyritään väistämään ainakin raskaimpien ajoneuvojen osalta.

JURMON RAHALÖYDÖN KOOSTUMUS

Löytö koostuu yksinomaan pienistä kaksipuolisista hopearahoista, jotka kaikki vaikuttavat samankokoisilta (läpimitta n. 12 mm). Rahat ovat syöpyneet lujasti toisiinsa kiinni,² niin että ne muodostavat yhden suuremman

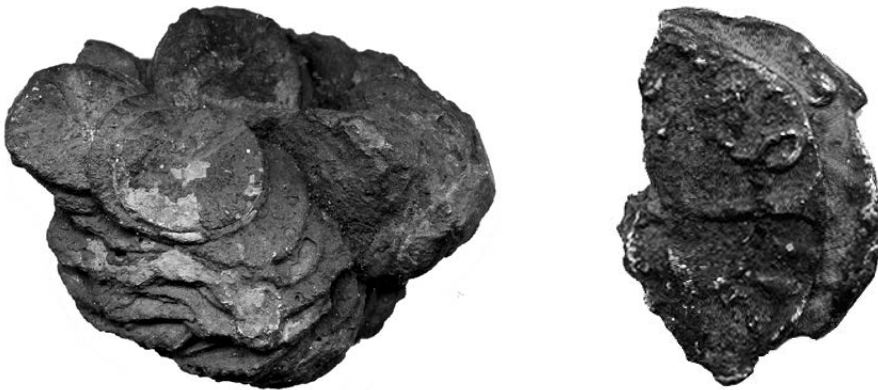
(41,32 g) ja viisi pienempää möykkyä, jotka kaikki yhdessä painavat 58,68 grammaa.³ Pienempien möykkyjen rahat on mahdollista laskea (2, 3, 4, 13, 20), mutta ei aivan tarkasti, koska kaikki rahat eivät ole kokonaisia. Nämä noin 42 rahaa painavat yhteensä 17,36 g, joten rahojen keskimääräinen paino on noin 0,41 g. Tämän keskiarvon perusteella löydössä saattaisi olla hieman yli 140 rahaa. On myös mahdollista, että suurin rahamöykky (kuva 1) muodostaisi erillisen sadan rahan kokonaisuuden.

Alun perin rahat ovat todennäköisesti olleet pois maatuneessa pussissa tai kääreessä. Koska möykkyt muodostuvat suurimmaksi osaksi päällekkäin pinotuista rahoista ja osassa niistä on pintakerros säilynyt huonosti, on vain muutamassa rahassa tunnistettavia kuvioita. Vain yhdestä erottuu kirjoitusta. Kyseessä on ristikuvioisen rahan puolikas, jossa on keskellä ristin sakara ja sen kummallakin puolella kaksi kirjainta (kuva 2). Ensimmäinen kirjainpari on *IO* ja toinen näyttää olevan *IE* – kyseessä on rahaa tarkoittavan sanan *moneta* alkuosa. Raha on selvästi Tallinnan keskiaikainen penninki, ja yllä mainitut kirjaimet täydentävät määritystä oleellisesti. Tallinnan penningeissä oli vuosina 1426–1555 etusivulla aina kilpeen sijoi-

tettu risti ja takasivulla pitkäsakarainen, rahan reunoihin asti ulottuva risti. Kirjoitukset koostuivat sanoista *MONETA REVALIE* ja *MAGIS[TRI] LIVONI[E]* ja niiden erilaisista lyhennelmistä. Tässä kuvattu raha on tyyppiä, jossa on takasivulla vain kirjoitus *MONETA O* (kuva 3).⁴ Tällaisia rahoja lyötiin vuodesta 1426 vuoteen 1483. Kirjoitusmuodot vaihtelivat: *IOIETA* näyttää olleen tyyppillinen erityisesti mainitun ajanjakson jälkipuolella. Vuoden 1483 jälkeen penninkejä lyötiin seuraavan kerran vasta vuodesta 1515 alkaen, ja silloin niissä oli kirjoitus *MONETA REVALIE*, mutta ei enää ristin sakaroiden välissä vaan etusivun kilven ympärillä (Haljak 2010:90, 98–98).

Koosta päätellen löydön kaikki rahat ovat liivinmaalaisia penninkejä. Ne eivät kuitenkaan kaikki ole Tallinnasta: ainakin yhdessä rahassa erottuu Tarton piispojen tunnus, avain ja miekka ristissä (kuva 4; Haljak 2007:85–91).

Liivinmaan penninkien paino oli vuodesta 1426 alkaen 0,44–0,46 grammaa, mutta 1500-luvun alussa se laski 0,33–0,35 grammaan (Haljak 2010:90). Jurmon melko huonosti säilyneiden rahojen edellä arvioitu keskipaino (0,41 g) tukee sekin löydön ajoitusta 1400-luvulle.

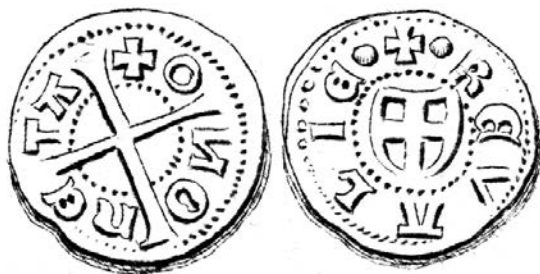

Vasemmalla: Yhteen tarttuneita hopearahoja Jurmon löydöstä. Oikealla: Vain yhdessä rahassa on selvästi erottuvaa kirjoitusta. Siitä ilmenee, että raha on Tallinnan penninki 1400-luvulta. Kuvat: Outi Järvinen.

LÖYDÖN TAUSTAA

Suomessa käytettiin Ruotsin rahan ohella 1400-luvun alkuun asti yleisesti liivinmaalaisista rahaa, ja maan etelä- ja itäosissa sen käyttö jatkui 1500-luvun alkupuolelle saakka. Liivinmaalaisia, etenkin Tallinnassa ja Tartossa lyötyjä rahoja esiintyy sekä kätköissä (aarteissa) että mm. kirkko- ja linnalöydöissä. Varhaisimmat Liivinmaan rahoja sisältävät kätköt ovat 1390-luvulta. 1400-luvulta on Suomen nykyiseltä alueelta Jurmon löydön lisäksi kaksi muuta kätköä, jotka koostuvat kokonaan tai lähes kokonaan liivinmaalaisista rahoista: Janakkalasta on löytö, joka sisälsi 45 liivimaalaista, 2 ruotsalaista ja yhden tunnistamattoman rahan (tpq 1483), ja Ristiinas- ta on löytö, jossa oli 15 liivinmaalaisista rahaa (tpq 1494). Näissä löydöissä oli sekä killinkkejä että penninkejä (Talvio 2007:181).

Killinki (*schilling*) oli raha, joka vuodesta 1424 alkaen korvasi entisen, osittain arvonsa menettäneen *artigin*. Artigin tavoin killinki jakautui kolmeen penninkiin, jotka nekin nyt olivat arvokkaampia kuin aiemmat, lyypekilläisiksi (*lübisch*) kutsutut penningit (Leimus 1999:44–50). Jurmon löytö on poikkeuksellinen Suomessa siinä suhteessa, että se koostuu pelkästään melko suuresta määrästä penninkejä. Edellä on jo todettu, että ainakin osa sen rahoista voidaan ajoittaa 1430-luvulta vuoteen 1483 ulottuvalle kaudelle. Ny-

Tallinnan penninki (n. 1430–1483). Etu- ja takasivu on kuvassa tulkittu toisin kuin nykyään. Kuva Toll – Sachssendahl 1887.

Kuva 4. Tarton penninki 1400-luvulta (takasivu). Kuva Toll – Sachssendahl 1887.

kyisten tietojen mukaan killinkien lyöminen Tallinnassa päättyi vuoden 1450 tienoilla ja alkoi uudelleen vasta 1480-luvun alussa (Leimus 1999:46–47). Tällä perusteella vaikuttaa mahdolliselta ja todennäköiseltäkin, että Jurmon penningit oli hankittu Tallinnasta tuolla killingittömällä kaudella eli noin 1450–1480.

YHTEENVETO

Jurmo on monella tavalla mielenkiintoinen, mutta salaperäinen saari. Hopearahalöytö vahvistaa Jurmon historian varhaisvaiheita, mutta ei vielä vastaa keskeiseen kysymykseen siitä, koska saari asutettiin. Löytö yhdistettynä viime vuosien maastotöihin kuitenkin antaa viitteitä siihen, että saarella on paljon tutkimuspotentiaalia. Tätä pitäisi hyödyntää koska ääriolosuhteissa sijaitsevan saaren asutushistoriallinen tutkimus olisi erittäin mielenkiintoista.

Jurmon arkeologisia kohteita uhkaa matkailun lisääntymisen aiheuttama eroosio. Siksi on tärkeää, että saaren muinaisjäännöskohdet suojellaan ja hoidetaan. Avoimia nummia uhkaa umpeen kasvaminen, koska perinteinen maankäyttö on saarella loppunut. Tämän vuoksi Metsähallitus pyrkii aktiivisen laidun- tamisen ja kulottamisen avulla hoitamaan nummia. Ei siis pidä yllättyä, jos Jurmossa kävijää vastaan tallustelee iso karvainen ylä- maankarjasonni tai lehmä. ♦

Henrik Jansson
henrik.jansson@metasa.fi

Metsähallitus
PL 94
01301 Vantaa

Tuukka Talvio
tuukka.talvio@nba.fi

Rahakammio, Suomen kansallismuseo
PL 913
00101 Helsinki

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Jansson, H. 2008: *Jurmon kulttuuriperintöinventointi 2007*. Painamaton inventointiraportti. Metsähallitus.

Kirjallisuus

Anderson, A. 2008: *Jurmo by – närmast havet*. Vrakplundrarförlaget, Jurmo.

Appelgren A. 1931: *Om byformen och gårdstyperna i Åbolands västra skärgård*. Svenska litteratursällskapets folkloristiska och etnografiska studier IV.

Edgren, T. 1977: Medeltidsarkeologi i Skärgårdshavet. *Historisk tidskrift för Finland* 62.

Fortelius, B. 1999: *Ortnamnen i Korpo*. Turku.

Gallén, J. 1993: *Det "Danska itinerariet". Franciskansk expansionsstrategi i Östersjön*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.

Gardberg, J. 1926: Skifte och samfällt bruk i åboländska utskärsbyar. *Föreningen Brages årskrift*.

Hausen, R. 1910- 1935: *Finlands medeltidsurkunder*.

Haljak, G. 2007: *Livländische Seestlinge, Lübische und Pfennige im 13.–16. Jahrhundert – Liivimaa seestlingud, lübisched ja pennid XIII–XIV sajand*. Tallinn.

Haljak G. 2010: *Livonian Coins XIII–XVIII Century I*. Tallinn.

Huldén, L. 2001: *Finlandssvenska bebyggelsenamn*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 635. Helsinki.

Härilin, A. 1942: Vår äldsta seglingsbeskrivning. *Till Rors* 8.

Leimus, I. 1999: *Tallinna Mündiraamatut 1416–1526 – Revaler Münzbücher 1416–1526*. Tallinna Linnaarhiivi Toimetised 3 – Veröffentlichungen des Stadtarchivs Tallinn 3, Tallinn.

Talvio T. 2007: Coins and coin circulation in medieval Finland. In S. Suchodolsky & M. Bogucki (eds.), *Money Circulation in Antiquity, the Middle Ages and Modern Times: Time, Range, Intensity*. Warsaw – Cracow.

von Toll, R. – Sachssendahl, J. 1887: *Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561*. Reval.

Tuovinen, T. 2000: *Ulkosaariston arkeologiaa – Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueen inventointi 1994–1997*. Metsähallituksen julkaisusarja A 122

Zilliacus, K. 1989: *Skärgårdsnamn*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 558. Helsinki.

LOPPUVIITTEET

¹ Oma suomennos Härlinin ja Gallénin ruotsinnoksesta

² Rahakammiossa on toinenkin löytö (mahd. Sulkavalta, RK 70058), jossa on toisiinsa tarttuneita hopearahoja. Seitsemän rahan nipun molemmissa päissä on Tallinnan äyri 1620-luvulta.

³ Kiitämme tutkijakonservaattori Leena Tomanterää, joka on huolehtinut löydön puhdistamisesta ja käsitteystä Kansallismuseon konservointilaitoksessa.

⁴ Muita suuremmasta rahamöykystä erottuu yhdestä rahasta myös O, joka sijaintinsa perusteella voidaan tulkitä tällaisen rahakirjoituksen (IIONETA O) viimeiseksi kirjaimeksi.

KYLÄTONTTIENTEN ARVOTTAMISEN JA RAJAAMISEN ONGELMASTA

JOHDANTO

Pirkanmaan maakuntamuseossa on kiinnitetty huomiota historiallisen ajan kylätonttien määrän kasvuun. Viimeisten kuuden vuoden aikana muinaisjäännöksiksi määriteltujen kylätonttien määrä on yli viisinkertaistunut vuoden 2003 neljästäkymmenestä vuoden 2009 kahteensataankolmeenkymmeneen kyläpaikkaan.

Kylätonttien, ainakin yhä asuttujen, suojelun ollessa haasteellista jo pelkästään niihin kohdistuvien jatkuvien maankäyttöpaineiden

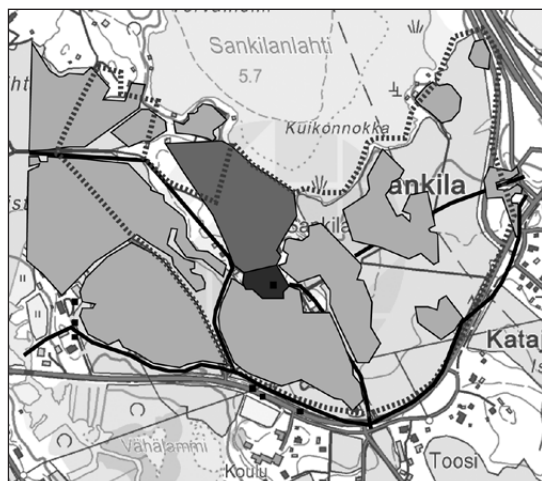
vuoksi, olisi huomiota kiinnitettävä niiden inventointiin ja arvottamiseen liittyviin ongelmiin. Esittelen lyhyesti viime kesänä inventoimani kohteen, historiallisen ajan kylän- ja kartanonpaikan Pirkkalan Sankilassa ja yritän samalla esimerkkien kautta hahmottaa sitä ongelmakenttää, joka kylätonttien inventointeihin liittyy.

Joissakin tapauksissa arkeologit tulkitsevat kylätontteihin liittyviä luokitteluohjeita toisistaan poikkeavilla tavoilla. Sankilan kylän- ja kartanonpaikan avulla on mahdollista havainnollistaa tilannetta, jossa inventointeja tekevät arkeologit havainnoivat, tulkitsevat ja arvottavat samaa kohdetta eri tavoin. Tätä esiintyy myös pirkanmaalaisten kylätontti-inventointien kohdalla.

SANKILA

Varhaisimmat tiedot Sankilan (Sangila) kylästä ovat 1500-luvun alkupuolelta. Tuolloin Sankilan kylässä mainitaan olleen kolme taloa; Sankila, Salis ja Pussi (Haavisto 2010 < Jutikkala & Nikander 1945; Saarenheimo 1974). Vuoden 1560 kyläluettelossa Sankilassa kerrotaan olleen neljä taloa (Suomen asutus 1560-luvulla).

Ruotsin vallan aikana aatelisille myönnettiin läänityksiä palkkiona kruunun tehtävien hoidosta tai sotapalveluksista. Läänitysten merkittävin aikakausi alkoi 1600-luvulla, kun

Kuva 1. Hallin (1769) kartta aseoituna. Pellot vaaleanharmaalla, lehmihaika tummemmanharmaalla, tiestö mustalla viivalla ja tonttimaa rajattuna keskelle tummanharmaalla. Paksu harmaa katkoviiva on inventointialueen raja. Pohjakartta: Kansalaisen kartta-
paikka.

valtakunta kävi useita sotia ja palkittavia riitti. Myös Pirkanmaan läänityksistä suurin osa jaettiin 1600-luvulla. Läänitysten lisäksi jaettiin myös lahjoituksia, jotka periytyivät saajan suvussa. Sankilan kartano kuuluu näihin Pirkkalassa 1600-luvun puolimaissa jaettuihin lahjoitusmaihiin. (Haavisto 2010 < Jutikkala & Nikander 1945; Saarenheimo 1974.)

Vuonna 1648 kapteeni **Frans Pfaler** sai lahjoituksena Siukolan ja Nuolialan kylät. Pari vuotta myöhemmin hänen haltuunsa tuli myös Sankila ja vuonna 1651 Pfaler saiuvan säterikartanon perustamiseen Sankilaan. Toisin kun useimmat 1600-luvun kartanonomistajat, Pfalerit asettuivat itse asumaan omistamalleen tilalle. Vuonna 1680 toteutettu reduktio, jossa aatelisten maita palautettiin takaisin kruunulle, ei koskettanut Sankilan kartanoa tiluksineen, koska se oli suvun asuinkäytössä. Myöhemmin 1700-luvulla Sankila oli Pfaler-suvun omistama ratsutila. (Haavisto 2010 < Jutikkala & Nikander 1945; Saarenheimo 1974.)

Sankila ja vanhat kartat

Sankila on merkitty **Daniel Hallin** vuonna 1769 laatimalle kartalle lähes nykyiselle paikalleen Sankilanlahden pohjukkaan. Tilaa ympäröivät pellot olivat jo tuolloin viljelyssä lähes nykyisessä laajuudessaan. Tilan pohjoispuolinen alue, joka nykyään on metsää, oli tuolloin käytössä lehmihakana. Asemoitu kartta (kuva 1) osoittaa kartanon tontin sijainneen nykyisen päärakennuksen lounaispuolella alueella, jossa nykyisin sijaitsevat tilan talli, navetta, piharakennus ja nuorempi asuinrakennus. Tiet kulkivat pääpiirteissään samoja linjoja kuin nykyäänkin.

Maastotarkastus

Maastotarkastuksessa kävi ilmi, että Daniel Hallin (1769) kartan mukaisesti asemoidulla

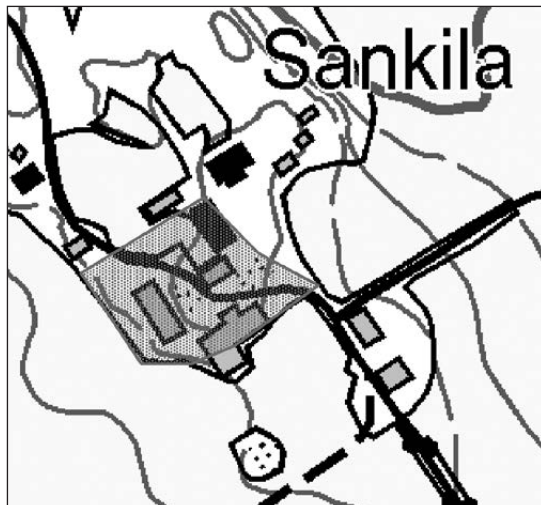
tontilla sijaitsee nykyään tilan navetta, talli, piharakennus (varasto) sekä nuorempi asuinrakennus. Tilan nykyinen päärakennus sijaitsee asemoidun tontin ulkopuolella, sen pohjoispuolella. 1700-luvun kartassa esiintyvän tonttimaan kohdalla nykyään olevat rakennukset ovat pääsääntöisesti 1800–1900-luvun vaihteen tienoilta tai 1900-luvun alusta, ja ne on pääsääntöisesti perustettu kivisille harjoille.

Isojakokartan mukaisesti asemoidun vanhan tonttimaan keskellä on paikoin hyvin pinnassa ja näkyvissä kallio. Tontin alue on pääasiassa nurmella tai heinällä olevaa pihamaata, joskin tontin läpi kulkee sorapäälysteinen tie, joka näkyy jo vuoden 1769 kartassa. Tontin pohjoisosassa, nuoremman asuinrakennuksen lounaispuolella on peltoa. Asemoidun tontin alueella voi siis periaatteessa olla säilyneenä alueen aiempaan ihmistoimintaan liittyviä ja myöhemmän maankäytön peittämiä kulttuurikerroksia tai rakenteita nykyisen tilan pihapiirissä sekä rakennusten alla ja niiden välisillä alueilla.

Syksymmällä, kun osa tilan pelloista oli kynnetty, tehtiin alueelle uusi tarkastus. Tonttimaalla ja sen ympäristöstä sijaitsevilla pelloilla tehtiin pintapoitointa noin viiden metrin kaistoissa. Löytöinä saatiin tyypillistä historiallisen ajan asuinpaikkamateriaalia; tiilenpaloja, pullo- ja astialasia, tasolasia, posliinia, fajanssia sekä punasavikeramiikkaa.

ERILAISET RAJAUKSET

Museoviraston entinen Rakennushistorian osasto, jonka tehtäväkenttä nykyään kuuluu viraston Kulttuuriympäristön suojelun vastuualueeseen, on antanut kylätonttien arvottamiseen ja rajaamiseen liittyviä ohjeistuksia (Museovirasto, RHO 18.4.2007) sekä julkaissut varsinaisen historiallisen ajan kiin-

Kuva 2. Inventoija 1:n rajaus käsittää koko kylätontin, koska paikalla olevat rakennukset ovat perustukseltaan sellaisia, että kulttuurikerroksia on periaatteessa voinut säilyä myös niiden alla. Raportin kohdekuvaukseen sisältyy rakennusten tarkka kuvailu.

teiden muinaisjäännösten tunnistamisen ja suojelun oppaan vuonna 2009 (Niukkanen 2009). Ohjeita seuraamalla inventoijan tulisi rajata kohde sekä tehdä johtopäätökset omaa ehdotustaan varten kohteen tulevasta muinaisjäännösstatuksesta ja rauhoitusluokan arvosta.

Yksinkertaistettuna yhteenvetona ohjeistuksesta voitaisiin sanoa, että inventoijan tulisi tehdä kylätontin arvottaminen ja rajaaminen käytettävissä olevan karttamateriaalin, historiallisten taustatietojen sekä maastotarkastuksen perusteella sillä tarkkuudella kuin inventointiolosuhteet antavat myöten. Kohteen tarkkaan rajaamiseen tarvitaan ohjeiden mukaan koekaivauksia.

Kylätontin säilyneisyyden arvioiminen voi olla inventointitilanteessa haastavaa. Museoviraston kylätonttien rajaamista, luokittelua ja nimeämistä koskevassa ohjeessa kehoitetaan inventoijaa määrittelemään kylätontista ne alueet, jotka *varmasti* ovat tuhoutuneet. Vaikka ohjeessa varmasti

tuhoutuneina alueina mainitaan mm. eritasoliittymät sekä kerrostalojen ja hiekanotto-alueiden kohdat, jää kylätonttien rajaamisen ja arvottamisen vastuu inventoijalle.

Pirkanmaalla tehdyistä kylätontti-inventoinneista on nähtävissä, että kylätonttien arvottamisessa on kirjoa. Esimerkiksi samaa kylätonttia saman vuoden aikana inventoineet arkeologit voivat toisistaan tietämättä tehdä johtopäätöksiä, jotka ovat keskenään täysin erilaiset. Havainnollistan ongelmaa Sankilan tonttimaan avulla:

Inventoija 1 (kuva 2)

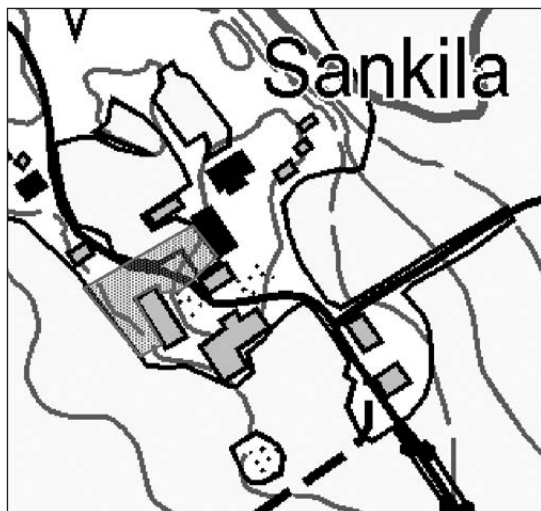
Inventoija 1 rajaa kylätontin ja kartanonpaikan kiinteäksi rauhoitusluokkaan 2 kuuluvaksi muinaisjäännökseksi. Rajaus käsittää vuoden 1769 isojakokartan mukaisen tonttimaan kokonaisuudessaan. Inventoija tekee maastokäynnin ja arvioi, että asemoidun tontin alueella voi nykyisen tilan pihapiirissä, rakennusten alla ja niiden välissä olla säilynyt aiempaan ihmistoimintaan liittyviä kulttuurikerroksia ja/tai rakenteita. Muinaisjäännöksen suoja-alue sisältyy rajaukseen.

Inventoija 2 (kuva 3)

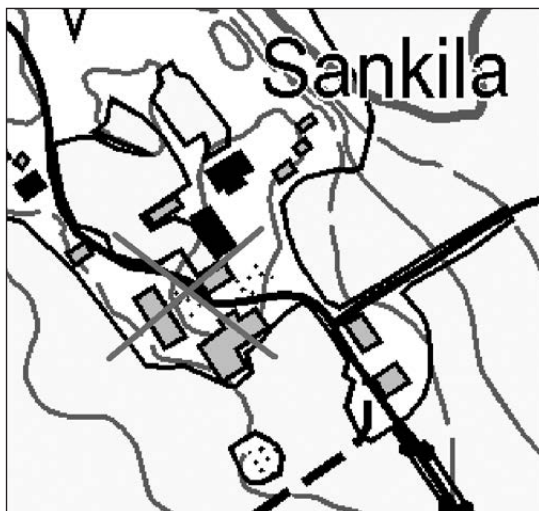
Inventoija 2 rajaa kylätontin kiinteäksi muinaisjäännökseksi, josta osa kuuluu rauhoitusluokkaan 2 ja osa luokkaan 3. Rajauksen ja arvottamisen perusteena on historiallisen karttamateriaalin lisäksi maastokäynti, jonka jälkeen inventoija rajaa oman näkemyksensä mukaisesti kylätontin *todennäköisesti* tuhoutuneen osan kuuluvaksi rauhoitusluokkaan 3.

Inventoija 3 (kuva 4)

Inventoija rajaa kylätontin historiallisen karttamateriaalin perusteella ja arvottaa sen kuuluvaksi rauhoitusluokkaan 3 katsottuaan

Kuva 3. Inventoija 2 rajaa oman näkemyksensä mukaisesti kylätontin todennäköisesti tuhoutuneen osan kuuluvaksi rauhoitusluokkaan 3, loput rauhoitusluokkaan 2.

Kuva 4. Inventoija 3 ei tee maastotarkastusta vaan päättelee kohteen tuhoutuneen, koska alueella on peruskartan mukaan rakennuksia ja piha-alueita. Koko kylätontti merkitään rauhoitusluokkaan 3.

peruskartalta, että kyseinen alue on nykyään rakennettua tai pihamaa-alueita ja kulttuuri-kerrokset mahdollisesti enemmän tai vähemmän tuhoutuneita. Maastotarkastusta inventoija ei tehnyt.

Edellä esitetyissä tapauksissa kylätonteille ei tehty koekuoppia tai kairanpistoja. Arvio kylätontin säilyneisyydestä tehtiin silmämääräisesti havainnoimalla. Inventoijat päätyivät kolmeen hyvinkin erilaiseen tapaan arvottaa ja rajata kylätontti, vaikka heidän käytettävissään olivat samat lähdeaineistot. Edellä esitetty skenaario on todellinen, tosin ei Sankilan kohdalla.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Maankäyttö asutuilla kylätonteilla on vilkasta ja usein myös maanomistajan kannalta välttämätöntä. Museoviranomaisilla ei ole käytännössä keinoja valvoa kaikkea muinaisjäännöksiksi määritellyillä kylätonteilla tapahtuvaa maankäyttöä, kun tietoa siitä ei vi-

ranomaisille välttämättä lainkaan tule. Usein tilanne on myös sellainen, ettei maanomistaja tiedä kiinteän muinaisjäännöksen olemassaolosta ja saattaa tahattomasti rikkoa muinaismuistolakia kajoamalla kohteeseen.

Yhä asuttujen kylätonttien arvottamisen kirjavuus inventointien yhteydessä on epäkohta etenkin niiden suojelua ja tutkimusta ajatellen, mutta asettaa myös maanomistajat eriarvoiseen asemaan toisiinsa nähden. Ei ole oikein, että asutusta kylätontista tulee kiinteä muinaisjäännös ja sen rauhoitusluokasta 2 tai 3 (harvoin 1) riippuen siitä kuka inventoinnin tekee. Tilanteen jatkuessa tällaisena vaarantuu niin asuttujen kylätonttien suojelu, kuin niillä asuvien maanomistajien oikeusturvakin.

Subjektiivisesta lähestymistavasta asuttujen kylätonttien inventointiin tulisi pyrkiä kohti objektiivisempaa arvottamista. Tähän voisi apua olla esimerkiksi inventoijien kouluttamisesta sekä inventointeja tekevien ja suojelusta vastaavien arkeologien välisestä avoimesta keskustelusta. Tilanteeseen ei

tuonut selvyyttä toukokuussa pidetty Museoviraston seminaari, jossa käsiteltiin muun muassa asuttujen kylätonttien inventointia ja arvottamista. Olisi myös mielenkiintoista ja hyödyllistä, jos kylätonttien inventoinneista, arvottamisesta ja arvottamisen perusteista tehtäisi tutkimus. Opinnäytetyöhön, esimerkiksi pro gradu -työhön, tarvittavaa kylätonttiaineistoa olisi tarjolla jo runsaasti vaikkapa Pirkanmaalta.

Historiallisten, kiinteiksi muinaisjäännöksi luokiteltujen kylätonttien määrä kasvaa koko ajan. On suuri sääli, jos asuttujen kylätonttien inventointeihin käytetty työmäärä, aika ja rahat valuvat hukkaan inventoinneista tehdyn arvottamisen kirjavuuden vuoksi. Yhteneväinen linja asuttujen kylätonttien arvottamisessa jo inventointivaiheessa on kaikkien; tutkijoiden, museoviranomaisten, maanomistajien ja ennen kaikkea kylätonttien suojelun edun mukaista. ♦

Kirsi Luoto
luoto.kirsi@gmail.com

Artikkeli pohjautuu kirjoittajan Museoviraston syksyllä 2010 järjestämässä kenttätöseminaarissa pitämään esitelmään.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet:

Haavisto, H. 2010. Sankilan tilakeskuksen rakennetun kulttuuriympäristön selvitys. Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö. Alkuperäinen raportti Pirkanmaan maakuntamuseon arkistossa.

Museovirasto, RHO 18.4.2007. Kylätonttien rajaaminen, luokittelu ja nimeäminen – ohje inventoijalle.

Painetut lähteet:

Jutikkala, E. & Nikander, G. (toim.) 1945. Suomen kartat ja suurtilat III. Helsinki.

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776 - 1805. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 505. Tampere 1989.

Niukkanen, Marianna 2009. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojelu. Museoviraston Rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3.

Saarenheimo, J. 1974 (toim): Vanhan Pirkkalan historia. Vanhan Pirkkalan

historiatoimikunta, Nokia, Pirkkala, Tampere, Ylöjärvi. Tampere.

Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot. Helsingin yliopiston historian laitos. Julkaisuja n:o 4. 1973.

Kartat:

Hall, Daniel (1769): Sankilan, Katajiston, Sion ja Tanilan kylät: tiluskartta ja karttaselitys. Kansallisarkisto, maanmittauslaitoksen uudistusarkisto, sig. H7 28/ 1 11.

FÖRTJÄNSTFULLT TILLÄGG TILL ÖSTERBOTTENS ARKEOLOGIHISTORIA

Mirja Miettinen (red.): *Arkeologen Jacob Tegengren. Jacob Tegengren-Sällskapet: sl* 2010. ISBN 978-952-7729-2. 171 s.

Så småningom är det dags för källutgivning även då det gäller arkeologin i Finland, med avseende på forskares och amatörers brevsamlingar, som innehåller rikligt med data som tidigare inte utnyttjats i större grad för att sprida ljus över branschens historia. Arkeologen Mirja Miettinen's fina, men svåröverkomliga (bör beställas av Jacob Tegengren-Sällskapet i Vörå, <http://www.tegengren.fi/start/>) bok om amatörarkeologen, folkhögskolläraren Jacob Tegengren (1875–1956) bör ses som ett gott föredöme i detta avseende. Miettinen's egen forskning i Sydösterbotten tjänade som en god bakgrund till att granska området även forskningshistoriskt och hon har också tidigare utgett biografiska artiklar om Tegengren (t.ex. Miettinen 2000; 2002). Tidigare fanns endast en dödsruna skriven av C. F. Meinander tillgänglig gällande Tegengren i arkeologiskt avseende (Meinander 1957).

Boken inleds med en arkeologihistorisk bakgrund till Tegengren och hans verksamhet, som tacksamt lyckas med att påpeka att rapporterna "måste betraktas i förhållande till sin egen tid, dess praxis och uppfattningar" (s. 10). I sin inledning beskriver Miettinen den tidigare forskningen på 1800- och 1900-talen varvat med citat, som berättar om

tidens syn på Vörå förhistoria. Tegengren samarbetade väl med de professionella arkeologerna, främst Alfred Hackman, Aarne Äyräpää och Ella Kivikoski, och verkar ha haft erfarenhet av arkeologisk metod samt även tillgång till ett bibliotek av värde, troligen på grund av dessa kontakter. Tegengren utförde både inventeringar och utgrävningar. Senare professionell forskning återvände till Vörå först under 1960- till 1980-talen och fokus låg på järnåldersgravar i tidens anda. Först på 1990-talet gjordes omfattande undersökningar på Pörnullbacken under ledning av professor Evert Baudou med flera.

Tegengren var en verkligt aktiv lokal-kännare, som också samlade berättelser om folktro i Österbotten. I nationalbiblioteket finns tiotals verk av mannen, som även var en publicerad lyriker. Miettinen's bok fokuserar främst på den arkeologiska verksamheten och det framgår att Tegengren gjorde en hel del utgrävningar, som sedermera förblivit de hittills enda utförda på flera av platserna. Hans rapporter och fynd verkar ha använts av bl.a. C. F. Meinander i dennes forskning om järnåldern i Österbotten (Meinander 1949; 1950; 1977). Tegengren publicerade även artiklar om sina iakttagelser, bl.a. i Finskt Museum (t.ex. Tegengren 1934). Rapporterna är förhållandevis goda, med fyndförteckningar, ritningar, kartor och fotografier – en del tagna av Tegengren själv. Det är mycket bra att dessa nu utgivits. Boken är dessutom förhål-

landevis väl illustrerad. Miettinen har som redaktör av materialet dessutom lyckats leta upp en del av föremålen i Museiverkets arkiv och dessa har infogats som bildmaterial av nyare datum. Litteraturförteckningen är även en god källa till kunskap om forskningshistorien och forskningsläget i Österbotten (s. 159-164). I någon mån hade man önskat litet mer reflektion över de politiska aspekterna i den arkeologiska verksamheten i Österbotten, men man kan något stilla sin nyfikenhet i detta avseende genom parallell litteratur av t.ex. Derek Fewster (bl.a. 2000; 2006) och Anna Wickholm (2000a; 2000b). De besvärliga "Vörårunorna" nämns knappt, men å andra sidan har de inget att göra med Tegengren, hans tid och goda samarbete med tjänstemännen i Helsingfors.

Miettinen har noga transkriberat ett antal mycket informativa brev om Tegengrens verksamhet (s. 140-158) som ger en ypperlig tidsbild – och mera information om den arkeologiska forskningen i Österbotten från tiden före Baudous med fleras projekt – det bör konstateras att Österbottens stenålder fortfarande är ett frågetecken. Tegengren oroade sig även för fredning av fornlämningarna, vilket sedermera fått mer uppmärksamhet. Miettinen ställer denna utmaning till läsaren i slutet av sin inledning: "I framtiden finns det mycket att göra kring fornminnesvården i Vörå" (s. 19), bara att förse fornlämningsgarna med skyltar och kontinuerligt istandsättas skulle vara önskvärt, anser hon. Jacob Tegengren-Sällskapets arkeologiskott arbetar än idag med dylik informationsspridning. I bokens avslutande del finns ett par sidor skrivna av ordföranden Erik Svens om sällskapets verksamhet främst på Vitmossen på 1980-talet (s. 168-171). Det vore önskvärt att

mer reflektioner och berättelser om den amatörarkeologiska forskningen i Finland under 1900-talet och än idag så småningom även kunde se dagens ljus, eftersom den verkar ha varit omfattande och betydande gällande kunskapen om Finlands förhistoria och således påverkat den unga statens identitetsskapande processer. Miettinen nämner kort rekonstruktionerna av bronsåldershus och stenålderbostaden vid Vitmossen, och dessa kunde kanske jämföras med andra rekonstruktionsförsök som trots allt har ett nationsbyggande syfte (jfr Petersson 2003), särskilt då stenåldern är knapert dokumenterad i området.¹

Boken är ett gott exempel på vilka guld-korn arkiven gömmer i frågan om tidigare opublicerade arkeologiska rapporter och arkeologihistoriska källor såsom brev: "Utan Tegengrens brevväxling skulle bilden av hans verksamhet vara avsevärt ensidigare och blekt endast i belysning av de korta och sakliga utgrävningsrapporterna", konstaterar Miettinen (bildtext s. 140). Förhoppningsvis ser vi mer dylika publikationer i framtiden. ♦

Eva Ahl-Waris
eva@evaahl.fi

Fil.dr (Europas Historia), postdoc-stipendiat vid Helsingfors universitet 2011-2012 med inriktning på arkeologihistoria.

REFERENSER

Fewster, D. 2000: Fornfolket i nutiden. Arkeologins politiska budskap. *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 626. Helsingfors: 107–124.

¹ I någon mån kommenterar Anna Wessman (f. Wickholm) de politiska aspekterna på fornminnesplatserna i sin avhandling, särskilt gällande den mystifierade österbottniska fyndplatsen i Levänluhta. Hon erbjuder även den senaste syntesen på områdets järnålder för den som är intresserad. (Wessman 2010.)

- Fewster, D. 2006: *Visions of Past Glory. Nationalism and the Creation of Early Finnish History*. Studia Fennica Historica 11. Helsinki.
- Meinander, C. F. 1949: De österbottniska tvärlåsspännena. *Finskt Museum* 1949. Helsingfors: 5–18.
- Meinander, C. F. 1950: Esihistoria. *Etelä-Pohjanmaan historia* I–II. Helsinki.
- Meinander, C. F. 1957: Jacob Tegengren. *Finskt Museum* 1957: 5–7. Helsingfors.
- Meinander, C. F. 1977: Forntiden i svenska Österbotten. *Svenska Österbottens historia* I. Vasa.
- Miettinen, M. 1982: Arkeologisk fältverksamhet i Svensk-Österbotten 1974–1982. *Österbotten* 1981–1982. Vasa: 2–24.
- Miettinen, M. 1987: Arkeologisk forskning i Sydösterbotten. *Arkeologia Suomessa* 1985. Helsinki: 13–22.
- Miettinen, M. 2000: Jacob Tegengren 1875–1956, kirjailija, runoilija, pankinjohtaja, amatööriarkeologi. *Muinaistutkija* 4/2000. Helsinki: 40–46.
- Miettinen, M. 2002: Arkeologi i Sydösterbotten 1986–2000. *Arkeologia Suomessa* 1999–2000. Vammala: 78–95.
- Petersson, B. 2003: *Föreställningar om det förflutna. Arkeologi och rekonstruktion*. Lund.
- Tegengren, J. 1934: Bautastenar och s.k. Stenklot anträffade i Vörå. *Finskt Museum* XLI/1934. Helsingfors: 128–137.
- Wessman, A. 2010: *Death, Destruction and Commemoration. Tracing ritual activities in Finnish Late Iron Age cemeteries (AD 550–1150)*. Iskos 18. Helsinki.
- Wickholm, A. 2000a: Kontinuitet – Nationalitet – Identitet. Fyndtomheten i teorins ljus i det vikingatida Västra Nyland, Österbotten och på Åland. Avhandling pro gradu. Arkeologi, Institutionen för kulturforskning, Helsingfors universitet. Opubl.
- Wickholm, A. 2000b: Järnåldersbosättningen i Österbotten samt fyndtomheten i ljuset av runstensdebatten – Arkeologi som ett försök att legitimera sin identitet. *Extremt Österbotten. Historicus r.f:s skriftserie* vol. 14. Vanda: 105–124.

SÄÄNTÖMÄÄRÄINEN SYYSKOKOUS

18.11.2011 KLO 11.00 HÄMEEN LINNASSA

KOKOUKSESSA KÄSITELLÄÄN SEURAAVAT ASIAT:

1. Kokouksen avaus
2. Kokouksen päätösvaltaisuuden toteaminen
3. Asialistan hyväksyminen
4. Kokouksen puheenjohtajan, sihteerin ja kahden pöytäkirjan tarkastajan ja kahden äänenlaskijan valinta
5. Vuoden 2012 toimintasuunnitelman vahvistaminen
6. Vuoden 2012 jäsenmaksujen suuruuden päättäminen ja talousarvion vahvistaminen
7. Puheenjohtajan valinta vuodelle 2012
8. Kolmen johtokunnan jäsenen valinta kaudelle 2012-2013
9. Kahden toiminnantarkastajan valinta ja kahden varatoiminnantarkasta ja valinta vuodelle 2012
10. Kokouksen päättäminen

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA –SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND RY.

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu vuonna 2011 on 22 € vuodessa, opiskelijoilta 16 € ja perheiltä 32 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 20 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa:
<http://org.utu.fi/muut/skas>.

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula

puh. 050-5233837

janne.harjula@utu.fi

Varapuheenjohtaja:

Ulrika Rosendahl

ulrika.rosendahl@helsinki.fi

Sihteeri:

Maija Helamaa

Puh. 0400-262 162

maija.helamaa@utu.fi

Rahastonhoitaja:

Janna Jokela

Puh. 050-342 0753

janna.jokela@utu.fi

Sähköpostia hallitukselle voi lähettää osoitteeseen skas-hallitus@lists.utu.fi

ISSN 1445-0334

DIGIPAINO

Uniprint 2011